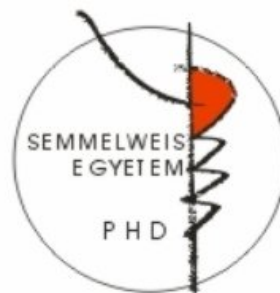

Roma egyetemisták beilleszkedési mintázatai kapcsolathálózati megközelítésben

Doktori értekezés

Lukács J. Ágnes

Semmelweis Egyetem
Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Pethesné Dávid Beáta, Ph.D., egyetemi tanár

Hivatalos bírálók: Dr. Fogarasi-Grenczer Andrea, Ph.D., főiskolai docens
Dr. Messing Vera, Ph.D., tudományos főmunkatárs

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Kovács József, az MTA doktora,
egyetemi tanár

Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Földházi Erzsébet, Ph.D.,
egyetemi adjunktus
Dr. Hoyer Mária, Ph.D.,
főiskolai docens

Budapest
2018

Tartalomjegyzék

Rövidítések jegyzéke.....	4
Ábrák, táblázatok jegyzéke.....	4
1. Bevezetés.....	6
1.1. Roma diplomások a magyar társadalomban.....	8
1.1.1. Roma diplomásokkal kapcsolatos kutatások.....	10
1.2. Afroamerikai értelmiség.....	14
1.3. Hátrányos helyzetű hallgatók egyetemi beilleszkedésének kihívásai.....	20
1.3.1. „Sense of belonging”, avagy a beilleszkedésérzet.....	23
1.3.2. A társadalmi tőke szerepe az egyetemi beilleszkedés folyamatában.....	26
1.3.3. Társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati szempontból.....	29
1.4. Az elméletek metszéspontjaiban, avagy a sikeres beilleszkedés.....	33
2. Célkitűzések.....	35
2.1. Hipotézisek.....	37
3. Módszerek.....	39
3.1. A vizsgálatban alkalmazott módszerek.....	39
3.1.1. Kapcsolati napló.....	39
3.1.2. EgoNet.....	42
3.1.3. Elemzési módszerek.....	43
3.2. Konceptuális keret és változók.....	43
3.2.1. A társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati megközelítése.....	43
3.2.2. Társadalmi tőke operacionalizálása.....	45
3.2.3. A sikeres beilleszkedés mérése.....	48
3.3. Minta.....	50
4. Eredmények.....	53
4.1. A kapcsolathálózatok leíró jellemzése.....	53
4.1.1. A kapcsolathálózatok mérete.....	53
4.1.2. A kapcsolathálózatok kompozíciója.....	54
4.1.3. A kapcsolathálózatok struktúrája.....	65
4.2. Kapcsolathálózati tipológiák.....	67

4.3. Kapcsolathálózati dinamika – esettanulmányok.....	75
5. Megbeszélés.....	87
6. Következtetések.....	100
7. Összefoglalás.....	108
8. Summary.....	110
9. Irodalomjegyzék.....	112
10. Saját publikációk jegyzéke.....	133
11. Köszönetnyilvánítás.....	135
Mellékletek.....	136

Rövidítések jegyzéke

KRSZH – Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat

Ábrák, táblázatok jegyzéke

Ábrák

1. ábra A disszertációban használt elméletek
2. ábra A társadalmi tőke típusai
3. ábra A társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati megközelítése Brandes és kollégái (2008) alapján
4. ábra Brandes és munkatársai (2008) modellje a roma egyetemisták strukturális mobilitására alkalmazva
5. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok megoszlása a kapcsolat típusa szerint
6. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok megoszlása az ismeretség hossza szerint
7. ábra Emocionális erőforrások a kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportokban – Az emocionális intenzitás index átlaga csoportonként
8. ábra A strukturális erőforrások megoszlása a kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportokban – Foglalkozási típusok csoportonként
9. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok elérhetősége – összes interakció és személyes interakciók átlaga a vizsgált héten csoportonként
10. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok elérhetősége – beszélgetés gyakorisága általában csoportonként
11. ábra 19 éves roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata (1)
12. ábra 19 éves roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata (2)
13. ábra Klaszterek a kapcsolathálózatban szereplő kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok standardizált aránya szerint
14. ábra A bezárkózó klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint
15. ábra Az egyensúlyozó klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint
16. ábra A beépülő klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint
17. ábra Bezárkózó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 2. adatfelvétel

18. ábra Bezárkózó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 3. adatfelvétel
19. ábra Egyensúlyozó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 2. adatfelvétel
20. ábra Egyensúlyozó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 3. adatfelvétel
21. ábra Beépülő roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 2. adatfelvétel
22. ábra Beépülő roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 3. adatfelvétel
23. ábra A három klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint

Táblázatok

1. táblázat Az elemzés során használt fontosabb változók operacionalizálása
2. táblázat A KRSZH adatfelvétel kapcsolathálózati adatai I. – Az egyes adatfelvételekben elért szakkollégisták száma
3. táblázat A KRSZH adatfelvétel kapcsolathálózati adatai II. – A mintába került szakkollégisták hány adatfelvételben vettek részt a kutatás ideje alatt (2012-2016)
4. táblázat A roma származású szakkollégisták és altereik szociodemográfiai leírása
5. táblázat A roma hallgatók kapcsolathálózatában szereplő kötések jellemzése a kapcsolat típusa szerint
6. táblázat A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb típusú kapcsolatok aránya a roma hallgatók kapcsolathálózatában
7. táblázat A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok kapcsolathálózatban lévő arányának korrelációs együtthatói
8. táblázat A klaszterek kapcsolathálózati jellemzői
9. táblázat A kapcsolathálózat mérete kapcsolati napló alapján a roma, nem roma szakkollégisták, valamint a 2015-ös országos reprezentatív felmérés résztvevői körében

1. Bevezetés

A roma¹ népesség nem csupán Közép- és Kelet-Európa legnépesebb, de leghátrányosabb helyzetű etnikai csoportja is egyben. Habár Magyarországon a romák aránya folyamatosan nő – a 2001-es és 2011-es népszámlálás között több mint másfélszeresére emelkedett a magukat cigánynak vallók száma (KSH 2011) –, a diplomás romák aránya még mindig nagyon alacsony. A legutóbbi census alkalmával 1,2% volt a felsőfokú végzettséggel bíró cigányok aránya, amíg a többségi társadalom 17%-a rendelkezik diplomával (KSH 2011). A legfrissebb adatok szerint ez a különbség nem csökkent az elmúlt években: 2017-ben a felsőfokú oktatásban részt vevő 15-24 éves romák aránya mindössze 0,8% volt, míg a hasonló korú nem roma fiatalok 19,3%-a (Bernát 2018). Egy felelős roma értelmiség kialakulása kulcsfontosságú a roma integráció folyamatában, az érdekképviseleten túl szerepmódként is szolgálhatnak saját etnikai csoportjuk számára. 2011-ben négy egyház összefogásával és kormányzati támogatással Magyarország öt településén (Budapest, Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza és Szeged) felekezeti szakkollégiumok létesültek roma származású egyetemisták támogatására, tanulmányaik kísérésére. A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH) megalakulása fontos lépés a cigány etnikum társadalmi beilleszkedésének elősegítésében, célja többek között egy cigány-magyar kettős identitású, felelős értelmiségi roma réteg kinevelése (KRSZH 2011).

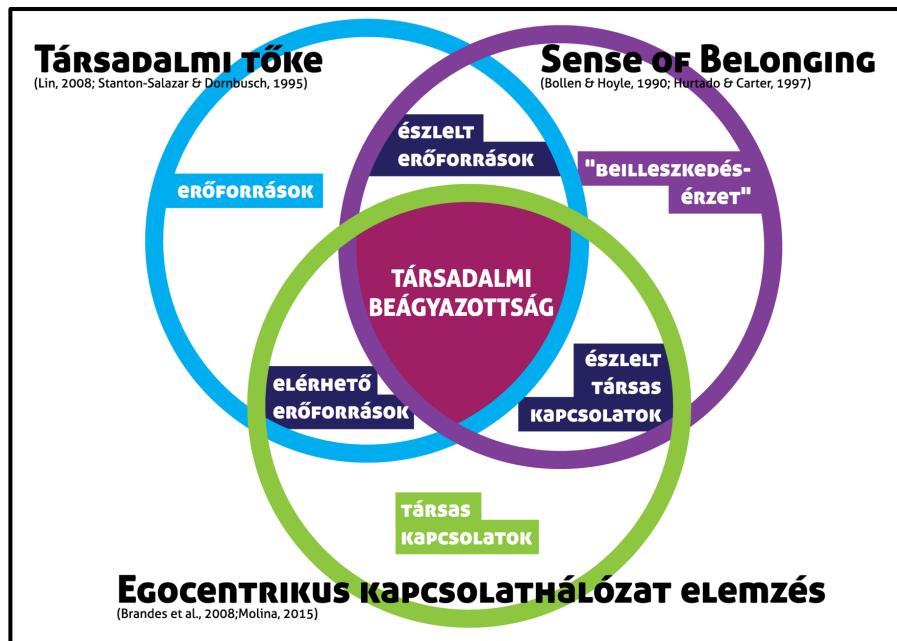
A Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének kutatócsoportja 2012 és 2015 között monitorozta a KRSZH kollégiumok hallgatóit, melynek része volt a szakkollégisták személyes kapcsolathálózatának feltérképezése, erőforrásaik, társadalmi beágyazottságuk vizsgálata is (Lukács 2013b, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Lukács J.

¹ A “roma”, valamint a “cigány” kifejezések általában egymás szinonimájaként szerepelnek a köznyelvben. A “roma” szó széleskörű használatáról az 1971-es I. Romani Világtalálkozón született döntés. A lovári nyelven “cigány ember”-t jelentő kifejezés azonban értelemszerűen nem foglalja magában a más kultúrával és nyelvi háttérrel rendelkező cigány csoportokat. A görög eredetű “cigány” szóhoz nagyon gyakran pejoratív tartalom társul, ugyanakkor számos csoport ezt preferálja. (Balázs 2001, Szabóné 2012) A disszertációban a “roma” és “cigány” kifejezéseket egymás szinonimájaként használom, értve mindkettő alatt az összes hazai cigány csoportot.

és Dávid 2018, Dávid, Szabó és Lukács J. 2018). A felmérés unikális az adatgyűjtés komplexitása, volumene, de longitudinális volta miatt is.

A roma egyetemisták esetében a kapcsolathálózati megközelítés számos izgalmas kérdést vet fel, hiszen a szakkollégisták kapcsolathálózata jelentősen átstrukturálódik az egyetemre való bekerüléssel. A legtöbb esetben a továbbtanuláshoz el kell költözniük otthonról, gyakran tapasztalnak gyengülő kötésekkel családjukkal, és – ha volt –, roma közösségükkel. Másfelől, az egyetemi közegben új, nem roma kapcsolatokkal gazdagodnak, azonban időről időre szembesülnek kortársaik és oktatóik diszkriminatív hozzáállásával. Az egyetemen olyan új normáknak kell megfelelniük – amelyhez többségüknek szűk környezetükből nincsenek szerepmintáik –, és beilleszkedniük egy nem minden esetben befogadó miliőbe. A „két csoport közé szorultság” dilemmája nem újkeletű, és nem csupán etnikai vonatkozású, mint inkább a strukturális mobilitás folyamatának része. (Dávid, Huszti és Lukács 2016, Dávid, Szabó és Lukács 2018, Lukács J. és Dávid 2018)

A roma hallgatók egyetemi beilleszkedésének („college transition”) vizsgálatához, társadalmi beágyazottságuk megragadásához a disszertációban három elméletet kapcsolok össze az egyéni kapcsolathálózatok elemzésén keresztül (Lásd 1. ábra).

1. ábra A disszertációban használt elméletek

(Saját szerkesztés)

A társadalmi tőke („social capital”) koncepciója (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995), amely az egyén kapcsolathálózatába ágyazott és mobilizálható erőforrásokat helyezi fókuszba, szorosan összefügg a „sense of belonging” (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2012) megközelítéssel, amely az egyén által észlelt társas kapcsolatokra, valamint erőforrásokra koncentrál. Az egocentrikus kapcsolathálózat elemzés (Brandes és mtsai 2008, Molina 2015) szintén az egyén kapcsolathálózatának feltárásán keresztül elemzi a társadalmi beágyazottságot: milyen kötődései vannak az egyénnek bizonyos társadalmi csoportokhoz.

Mielőtt azonban rátérnék az elméletek bővebb kifejtésére, szeretném bemutatni a magyarországi romák, valamint az oktatási rendszer kapcsolatát, különös tekintettel a cigány diplomásokra vonatkozóan. Az értekezés emellett röviden áttekinti az afroamerikai kisebbség felsőoktatási helyzetét a fekete értelmiség főbb dilemmáinak felvillantásával. A vizsgálathoz kapcsolódó fő elméletek bemutatása után a disszertáció leíró módon ismerteti a kutatás eredményeit, majd ezt követően a megbeszélés fejezetben kerül sor azok interpretatív elemzésére, a korábbi tudományos eredményekkel való összevetésére. Ezt követi a következtetések részben a hipotézisek vizsgálatának strukturált összegzése, majd az összefoglalás.

1.1. Roma diplomások a magyar társadalomban

Magyarországon a legutóbbi, 2011-es népszámlálás alkalmával összesen 315 583 fő vallotta magát romának, amely a népesség körülbelül 3%-át jelenti (KSH 2011). A cigány csoportok tényleges nagyságát azonban csak becsülni lehet, a társadalomtudósok 600 ezer és 1 millió fő közé teszik a hazai cigány népesség számát. Abban ugyanakkor minden kutató egyetért, hogy a roma népesség aránya, és ezzel együtt a társadalomra gyakorolt hatásuk is folyamatosan nő (Ladányi és Szelényi 2000, Babusik 2004, Kemény, Janky és Lengyel 2004, Habcicsek 2007, KSH 2011). Fontos hangsúlyozni, hogy a cigány etnikumot kulturális, nyelvi, de szocioökonómiai szempontból is heterogén csoportok alkotják, és különbség van a téren is, hogy az egyes közösségek mennyire őrzik hagyományait. A Kárpát-medence területén a romungro, oláh, illetve beás cigány csoportok élnek legnagyobb számban (Orsós 1997, Kemény, Janky és Lengyel 2004).

Szintén fontos – és a disszertáció kutatási kérdéseinek interpretálásához elengedhetetlen – leszögezni, hogy az ún. roma kérdés nem kezelhető pusztán etnikai

dilemmaként, legalább annyira szociális kérdés is. A „cigány”, vagy „roma” kifejezés nem csupán etnikai kategória, de egyúttal alacsony szocioökonómiai státuszt is feltételez (Szuhay 1999, Ladányi és Szelényi 2000, Babusik 2004, Csepeli és Simon 2004, Kóczé 2010, Messing 2014a, Lukács és Feith 2016). A szocializmus teljes foglalkoztatottságra irányuló politikája időlegesen elfedte ezeket a szociális nehézségeket, a rendszerváltás után azonban a romák csaknem fele munkanélkülivé vált részben a gyáripár gyors összeomlása miatt, részben azért, mert legnagyobb hányaduk hátrányos helyzetű, vidéki térségekben él, amelyeket erősebben sújtottak a gazdasági folyamatok, de legfőképpen képzetlenségük okán (Kállai 2000, Kemény, Janky és Lengyel 2004, Kóczé 2010, Kertesi és Kézdi 2011a). A romákkal foglalkozó tanulmányok egyetértenek abban, hogy az iskolai végzettség emelése jelenti a roma integráció kulcsát, bár a negatív sztereotípiákon alapuló diszkrimináció szintén meghatározó tényező az oktatás és a munkaerő-piac területén, és így a cigányok szociális státuszában (Székelyi, Örkény és Csepeli 2001, Csepeli és Simon 2004, O’Nions 2010, Kertesi és Kézdi 2011a). A romák és az oktatás kapcsolatát fókuszba helyező kutatások az alacsony szocioökonómiai státuszt, a nyelvi és kulturális különbségeket és az abból fakadó szocializációs eltéréseket hangsúlyozzák a sikertelen iskolai karrier háttérében (van Driel 1999, Kyuchukov 2000, Havas, Kemény és Liskó 2001, Forray és Hegedűs 2003, Kertesi és Kézdi 2011b, Messing 2014b, 2017).

Ugyan a rendszerváltás után az egyes kormányok és civil szervezetek komoly erőfeszítéseket tettek a cigányok iskolai végzettségének emelésére, a romák 80%-a ma is maximum 8 általános iskolai végzettséggel bír, és – részint ebből következően – meghatározó többségük (48%) gazdaságilag inaktív (KSH 2011, Bernát 2018).

A ’90-es évek közepén számos ösztöndíjprogram indult a tehetséges roma diákok támogatására, illetve ekkor alapultak meg az első középiskolák és szakkollégiumok is kifejezetten cigány származású tanulók és hallgatók részére (van Driel 1999, Havas 2007, Arnold és mtsai 2011). A Magyarországon nagy múltra visszatekintő szakkollégiumok különösen fontos szerepet játszanak a felsőoktatásban tanuló roma fiatalok arányának növelésében, valamint a lemorzsolódás csökkentésében. Ezek a kezdeményezések a tehetséggondozás mellett speciális kurzusokat, ösztöndíjat biztosíthatnak, és ténylegesen kollégiumként is szolgálhatnak. A szakkollégiumok tradicionálisan elitképző intézmények, de vannak olyan mozgalmak, amelyek a hátrányos helyzetű társadalmi

csoportok hallgatóinak támogatására vállalkoznak (Forray 2013, Varga 2013, Kardos 2014, Dunajeva 2015).

A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat mindkét fókuszát szem előtt tartva cigány származású egyetemisták támogatását tűzte ki célul. A 2011-ben alapult hálózat 2017-ben már hét szakkollégiummal működött Budapesten, Debrecenben, Miskolcon, Nyíregyházán, valamint Szegeden. A felekezeti és kormányzati összefogással létrejött hálózat célja, hogy támogassa a cigány hallgatókat a diploma megszerzésében, emellett aktív közéleti párbeszédet folytató, felelős roma értelmiségi réteget neveljen, amely nem szakad el gyökereitől, hanem a roma és magyar kultúrát egyaránt magáénak érzi. A szakkollégisták a kollégium adta lakhatási lehetőségek mellett különböző speciális kurzusokon (nyelvi, spirituális stb.) vehetnek részt, illetve ösztöndíjban is részesülnek, amely sokuknak nélkülözhetetlen a továbbtanuláshoz (Hámos és mtsai 2015, Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018, Virág 2018). Fontos kiemelni, hogy a szakkollégiumoknak nem roma hallgatók is tagjai, a szakkollégiumi hálózat érvelése alapján éppen a társadalmi beilleszkedést elősegítendő.

1.1.1. Roma diplomásokkal kapcsolatos kutatások

Lévéen, hogy a roma diplomások aránya nem számottevő – az alap-, illetve középfokú oktatással kapcsolatos felmérésekhez képest –, kevés kutatás koncentrált a felsőoktatásban tanuló cigányok helyzetére. A '90-es évek végétől kezdődően azonban folyamatosan gyarapszik a – strukturális mobilitás szempontjából – sikeres cigányokkal kapcsolatos hazai társadalomtudományos vizsgálatok száma (Diósi 1998a, 1998b, 1999a, 1999b, 1999c, Örkény és Székelyi 2001, Székelyi, Csepeli és Örkény 2001, Forray 2003, Pusztai 2004, Székelyi és mtsai 2005, Kende 2005, 2007, Torkos 2005, Havas 2007, Feischmidt 2008, Tóth 2008, Arnold és mtsai 2011, Lukács 2011, 2013a, 2013b, Ceglédi 2012, Szabóné 2012, Óhidy 2013, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Máté 2015, Virág 2018). Hazánk élen jár a roma értelmiséggel kapcsolatos kutatások terén, az angol nyelvű nemzetközi szakirodalomban csak az utóbbi évtizedtől találunk nem magyar vonatkozású publikációkat. Ezek a tanulmányok főképp a legnagyobb lélekszámú roma csoportokkal rendelkező országok – Spanyolország és Románia – kezdeményezéseit elemzik (García és mtsai 2009, Velkovski 2011, Chipea és Bottyan 2012, Bottyan 2014, Brüggemann 2014, Pantea 2014, Bîrle és mtsai 2015, Bereményi és Carrasco 2015, 2017, Hinton-

Smith, Danvers és Jovanovic 2017). A roma értelmiséggel foglalkozó vizsgálatok mindezüig jellemzően kvalitatív módszereket és – a populációból adódóan – kis mintát használtak.

A kutatások egy része a mobilitási folyamat kulcstényezőinek feltárására törekszik: milyen szocializációs tényezők indítják el az egyéneket a mobilitás felé. A legtöbb tanulmány a mobilitást determináló tényezők között említi a család szociodemográfiai és szocioökonómiai helyzetét (különös tekintettel a szülők iskolai végzettségére), oktatással kapcsolatos attitűdjét, a pozitív szerepmoelleket, az oktatás szegregált, a környezet diszkriminatív voltát, valamint az intézményi támogató háttérrel (különböző ösztöndíjakat) (Örkény és Székelyi 2001, Székelyi, Csepeli és Örkény 2001, Forray 2003, Székelyi és mtsai 2005, Havas 2007, Chipea és Bottyan 2012, Bírle és mtsai 2015, Bereményi és Carrasco 2015, 2017). A pszichológiai tanulmányok gyakran fókuszálnak a mobilitási folyamat egyéni meghatározottságára, reziliens életutakat elemelve (Ceglédi 2012, Máté 2015, Ceglédi 2017).

Számos vizsgálat foglalkozik a sikeres cigányok identitáskonstrukciójával: megtartható-e a cigány identitás a felfele mobilitás, egy magasabb szocioökonómiai státusz elérése során. A leggyakoribb identitás-stratégia a kettős, „többségi”, valamint cigány identitás együttes megőrzése. A diszkriminatív társadalmi környezet sok esetben rejtőzködésre kényszeríti a cigány származású hallgatókat. Részben az ösztöndíjprogramok eredményeképpen, roma értelmiséginek lenni mára nem „magányos küldetés”, és nem feltétlenül társul rejtőzködő identitással, hiszen ezeknek a pályázatoknak az elnyerése egyrészt önmagában megköveteli a cigány identitás felvállalását, a különböző civil szervezetek, kollégiumok és programok pedig sorstársakat adnak a roma egyetemisták mellé. A kutatások találkoznak az „újrafelfedezett” identitással is, hiszen vannak olyan szekularizált környezetből származó hallgatók, akik éppen a roma értelmiséget összefogó szervezetek nyomán fedezik fel a cigány kultúrát. (Kende 2005, 2007, Torkos 2005, Feischmidt 2008, Tóth 2008, Lukács 2011, 2013a, 2013b, Szabóné 2012, Máté 2015)

Külön figyelmet kapnak a kutatások során a diplomás roma nők, akik az etnikai dimenzió túl nemiségük miatt is hátrányokkal indulnak. Az interszekcionalitás ebben az esetben elválaszthatatlanul összefonódik a cigány kultúra női szerepelvárásaival, amelyek még komplikáltabbá teszik a továbbtanulást és az akadémiai karriert. (Forray és Hegedűs

2003, García és mtsai 2009, Óhidy 2013, Brüggemann 2014, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Kóczé 2010, Hinton-Smith, Danvers és Jovanovic 2017)

Szintén ki kell emelni a cigány zenészek speciális alcsoportját, akik valamiképpen a cigány társadalom „arisztokráciájának” tekinthetők, sajátos szubkultúrával és identitással rendelkeznek. Bár a nagy múlttal rendelkező muzsikusi cigány családok számára az otthoni, családon belüli zenei nevelés mellett sokáig nem volt fontos az iskola, a '80-as, '90-es évektől kezdődően – alkalmazkodva a zenei ízlés változásához – egyre többen adták gyermekeiket a zeneakadémiára, kialakítva egy diplomás cigány zenész réteget. (Békési 2002, Kállai 2002, Szabóné 2012)

Több szerző felhívja a figyelmet a strukturális mobilitás mentális költségeire, miszerint az egyén beilleszkedése az új normákat és szerepeket követelő társadalmi miliőbe korántsem konfliktusmentes. A családtól való elszakadás, valamint az új normákhoz való alkalmazkodás diszkrepanciát alakíthat ki az értékrendben (Szabóné 2012, Bottyan 2014, Brüggemann 2014, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Máté 2015, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018).

Fontos eredmény, hogy amíg a '90-es évek elején még általában olyan diplomás romák képezték a vizsgálatok alanyait, akik felnőtt fejjel, és jellemzően munka mellett kezdték meg felsőfokú tanulmányaikat, addig mára a cigány egyetemisták karrierje többségében folytonosan, a középiskola után egyből folytatódik. Ez a pozitív tendencia az ösztöndíjprogramok sikereiről árulkodik.

A romák kapcsolathálózati elemzése, kapcsolati tőkájüknek megfigyelése mindeztől kevesebb hangsúlyt kapott mind a magyarországi, mind a nemzetközi kutatásokban. A cigányok – különösen a tradicionális közösségekben élők – esetében a személyes kapcsolatok fontos és értékes erőforrások, amelyeknek jelentős szerepe lehet a szociális hátrányok ellensúlyozásában. Az eddigi kutatási eredmények szerint a romák ugyan etnikailag homogén kapcsolathálózattal rendelkeznek, de a többségi lakossághoz képest általában erősebb családi kapcsolatokat, több barátot, ismerőst tudnak maguk körül, és sokkal kisebb arányban élnek sorstárs nélkül. Gyenge kötéseken terén a romák szintén több ismerőst tudhatnak magukénak az országos átlaghoz képest, kivéve a magasabb iskolai végzettséghez köthető foglalkozásokat. Összességében tehát a roma népességben belül nagyobb a kapcsolat-gazdagok aránya, de fontos kiemelni, hogy a társadalmi ranglétra alján tengődő romákra ez nem igaz: a szegényebb rétegekhez tartozó

romák – a hasonló státusú többségi csoporthoz képest – kevesebb támogató kapcsolattal rendelkeznek. (Albert és Dávid 2006, 2009, Dávid 2010, Messing 2006, Messing és Molnár 2011)

A gyerekkorban nyitott, heterogén kapcsolati háló kulcsfontosságúnak tűnik a későbbi iskolai karrier szempontjából. A sikeres cigányok esetében a stabil baráti kör csökkentheti a mobilitás okozta bizonytalanságot, amelyet a gyerekkori és felnőttkori státus közötti különbség indukál. Székelyi és munkatársai (2005) kutatása szerint a felsőfokú végzettségű romák baráti körét alacsonyabb iskolai végzettségűek alkotják, különösen a cigány származású barátokat illetően. A vizsgálat a kapcsolati tőkét is mérte a segítségadások, másoktól kapott támogatások alapján. Fontos eredmény, ahogy azok az egyének, akik mozgásba tudják hozni kapcsolati erőforrásaikat (például álláskeresés közben), jellemzően kiterjedt netwörkkel rendelkeznek, míg azoknak, akik a formális úton járnak, kapcsolathálózatuk szűkebb (Székelyi és mtsai 2005). A roma diplomások élettörténetei arról tanúskodnak, hogy esetükben az erős kötések sokkal nagyobb szerepet játszottak a sikeres iskolai pályafutásban, amennyiben ezek a közeli kapcsolatok a többségi társadalmat reprezentáló nem roma barátok és pedagógusok felé irányultak (Pusztai 2004).

Szabóné (2012) cigány értelmiségiek helyzetét, mentális állapotát vizsgálta. Kutatásában kitért a szociális támogatottság mértékére is, melyet a Cadwell-féle teszttel mért. A roma diplomások esetében a szociális támogatottság mértéke mindössze 70%-os volt, a kérdezettek egyharmadának (leginkább nők esetében) pedig hiányoztak támogató kapcsolatai. A roma diplomások meghatározó részének kapcsolathálózata sérült, családi, rokoni kötéseik gyengék, baráti kapcsolataik nem működnek, ami a hagyományos, összetartó cigány családmodell lazulását jelenti a felsőfokú végzettséget szerző romák esetében (Szabóné 2012).

A sikeres cigányok kapcsolathálózatával, kapcsolati tőkéjével foglalkozó tanulmányok szerint a boldogulás kulcsát az erős, támogató családi kapcsolatok, valamint a többségi társadalom felé irányuló gyenge kötések együttes megléte jelenti (Messing 2006, Messing és Molnár 2011). Bereményi és Carrasco (2017) a támogató családi kapcsolatok mellett a társadalmi tőke elméleti keretét felhasználva kiemelik azoknak a rokonoknak a szerepét, akik – továbbtanulással, egy-egy vegyes házassággal...stb. – alternatív mintákat, életutakat tárhatnak a fiatalok elé („change agents”). Szintén

hangsúlyozzák a nem roma kortárs kapcsolatok jelentőségét, akik segítenek eligazodni az adott esetben eltérő normarendszerben („bridging agents”), valamint a pedagógusok, mentorok, tutorok szerepét, akik intézményi erőforrásokhoz juttathatják hozzá a roma diákokat („institutional agents”). A kutatás felhívja a figyelmet a kortárs roma kapcsolatok fontosságára is, amelyek meghatározóak az identitás-formálódásban (Bereményi és Carrasco 2017).

Ahogy korábban említésre került, a KRSZH hallgatói körében végzett kutatásunk során külön hangsúlyt fektettünk kapcsolathálózatuk vizsgálatára. Saját kutatásunk eddigi tapasztalatai szerint a roma egyetemisták kapcsolathálózatában alapvetően három fő csoport jelenik meg dominánsan. A családi, rokonsági kötésekén túl az egyetemi csoporttársak, oktatók, illetve a szakkollégiumi társak, munkatársak alkotják az ismeretségi kört. A roma egyetemisták kapcsolathálózati struktúrájának vizsgálata során is jellemzően ezek a csoportok jelennek meg külön klikkek, akár komponensek formájában. Legélesebben természetesen a családi, illetve az egyetemi-szakkollégiumi közeg válik el egymástól. Az eddigi tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy hogy a párkapcsolatoknak különösen nagy jelentősége van a társadalmi beágyazottságban. Az általában három részre – család, egyetem, szakkollégium – tagolódó kapcsolathálózatot egyedül a barát/barátnő kapcsolja össze és balanszírozza. Úgy tűnik azonban, hogy meghatározó szerepe van a barát/barátnő etnikumának, valamint iskolai végzettségének. Az előzetes eredmények alapján a szintén roma értelmiségi sorstárs tartja leginkább egyensúlyban a kapcsolathálózatot, hiszen ő egyaránt otthonosan mozog mindegyik közegben, a kibocsátó családi, valamint a befogadó egyetemi közegben is. Egy nem roma származású, vagy nem diplomás sorstárs esetében sokkal kevésbé valószínű meg ez az egyensúly, jellemzőbb, hogy ezekben az esetekben akár külön komponensekre is eshet a hálózat. (Miguel Luken és mtsai 2015, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018)

1.2. Afroamerikai értelmiség

Mind a közbeszéd, mind a tudományos diskurzus gyakran von párhuzamot a kelet-európai cigányság és az amerikai (Amerikai Egyesült Államokban élő) feketék helyzete között. A „roma” és „afroamerikai” kifejezések egyaránt olyan heterogén csoportokat foglalnak magukban, amelyeket a hasonló külső, a hátrányos szociális státusz, a

szegregáció és diszkrimináció megtapasztalása köt össze. Sajátos, hogy sem a cigány, sem az afroamerikai nem nemzeti kisebbség, a többségi társadalom nyelvét, kulturális kódjait használja mindkét csoport. (Demény 2011)

Kertesi és Kézdi (2011b) elemzése szerint a roma és nem roma populáció iskolázottságában (és munkaerő-piaci státuszában) mérhető különbségek lényegesen nagyobbak az afroamerikai és fehér csoportok közötti eltérésnél. A roma-nem roma nyolcadik évfolyamos gyermekek szövegértésben és matematikai kompetenciában mért eltérése – a 2006-ban – az afroamerikai és fehér népesség '80-as évekbeli különbségéhez hasonló. Emellett, a roma kisebbség javarészt falvakban él, illetve sokkal magasabb termékenységgel bír a fekete népességhez képest. A tinédzserkori gyermekvállalás aránya, illetve az alacsonyabb születési súlyban mért eltérés nagysága azonban hasonló a roma-nem roma, illetve a fekete-fehér csoportok között. A romák körében szignifikánsan kevesebb az egyszülős családok aránya a többségi népességhez mérten, az afroamerikai populációban ezzel szemben magasabb a gyermeküket egyedül nevelők aránya a fehér csoporthoz képest.

Ugyan a két kisebbségi csoport helyzete nem teljesen összehasonlítható a nyilvánvaló történeti és társadalmi különbségek miatt, mégis, az észak-amerikai etnikai kisebbségek akadémiai karrierjével foglalkozó tanulmányok számos szemponttal gazdagíthatják a roma fiatalok egyetemi pályafutásának értelmezését. (Cooper 2001, Greenberg 2010, Demény 2011, Csorba 2014)

Az alfejezet nem is vállalkozik többre, mint hogy rövid áttekintést nyújtson az afroamerikai kisebbség felsőoktatási helyzetéről, a fekete értelmiség főbb dilemmáinak felvillantásával.

Az 5-19 éves afroamerikai népesség aránya az oktatásban a 19. század derekán mindössze 10% körül mozgott, az amerikai polgárháború után indult növekedésnek, de csak a '70-es évekre érte utol a fehér népesség arányát. A fekete fiatalok felsőoktatásban való részvétele a '60-as évektől kezdett jelentősebbé válni, a '90-es évektől kezdve pedig felsőoktatási arányukra a többségi népességhez hasonló, lassú emelkedés jellemző. (Az utóbbi évtizedekben csak a latin-amerikai fiatalok felsőoktatásbeli aránya emelkedett látványosan.) Napjainkban az USA 18-24 éves afroamerikai népességének 35%-a tanul felsőoktatásban, amely a 20. század felsőoktatási expanziója után még mindig alacsonyabb a teljes népességhez viszonyítva (a teljes népesség hasonló korú fiataljai

között ugyanez az arány 40%). Mindegyik kisebbségi csoportban felülreprezentált az egyetemista lányok aránya, azonban a legnagyobb különbség a fekete fiúk és lányok között található a lányok javára (62 vs. 38%). Az afroamerikai kisebbség főképp az üzleti képzéseken jelenik meg nagyobb arányban, de az egészségügyi szakok is népszerűek körükben, a természettudományi és mérnöki szakokon ezzel szemben alulreprezentált módon képviseltetik magukat. Az afroamerikai hallgatók 85%-a részesül valamilyen ösztöndíjban, és 72%-uknak van valamilyen hitele, amely jóval a magasabb a többi kisebbségi csoporthoz mérten. A teljes idejű bachelor képzésben résztvevő fekete hallgatók átlagosan 60%-a szerez diplomát (6 éven belül a 4 éves képzéseket vizsgálva), amely a legalacsonyabb arány az összes kisebbségi csoport közül. (Snyder 1993, Kim 2011, Musu-Gillette és mtsai 2017)

Az afroamerikai kisebbség társadalmi beilleszkedését számos folyamat segítette a 20. század második felében. A felsőoktatási expanzió, a '60-as évek új baloldali mozgalmi és ezzel együtt a szolidáris ethosz terjedése, a hátrányos helyzetű gyermekek sikeres iskolai karrierjét segítő Head Start² program, az affirmatív akció, a tömegkultúra tudatos formálása egyaránt hozzájárult az afroamerikai kisebbség hátrányainak lefaragásához. A populáris kultúrában és sportban érvényesülő példaképeknek ugyancsak fontos szerep jutott ebben a folyamatban. (Csorba 2014)

Külön ki kell emelni a kisebbségi csoportokat támogató intézmények (Minority Serving Institutions) jelentőségét. Az egyik legrégebbi kezdeményezés a polgárháború utáni évekre tehető, amikor a déli államokban kifejezetten afroamerikai fiatalok továbbtanulását biztosító egyetemeket hoztak létre (Historically Black Colleges and Universities). Ezek az intézmények az esélyteremtés mellett sok esetben nem titkolt módon a fekete népesség szegregációjának eszközei voltak. Az amerikai kormány 1965-ös felsőoktatási törvényben³ rendelt állami ösztöndíjakat ezekhez az intézményekhez. Napjainkra a deszegregációval együtt fokozatosan csökkent ezeknek az egyetemeknek a jelentősége, jó párban már alulreprezentált a fekete fiatalok aránya. A 20. század második felében az amerikai kormány számos, a különböző kisebbségek továbbtanulását célzó

² <https://web.archive.org/web/20080926203806/http://www.acf.hhs.gov/programs/ohs/index.html>

(Letöltés ideje: 2018.11.21.)

³ Higher Education Act of 1965. Pub. L. No. 89–329.

intézmény alapításáról rendelkezett. Legutoljára 2008-ban⁴ rendelt jelentős forrásokat azokhoz az egyetemekhez, amelyek legalább ezer fősek, 50%-ban alacsony jövedelmű, vagy elsőgenerációs értelmiségi fiatalokat oktatnak, az átlaghoz képest kevesebb ráfordítással rendelkeznek hallgatónként, illetve a hallgatóik legalább 40%-a afroamerikai (Predominantly Black Institutions). Jelenleg körülbelül 700, kisebbségi csoportokat támogató intézmény (Minority Serving Institutions) működik az Egyesült Államokban, mintegy 4,8 millió hallgatóval, ami azt jelenti, hogy az összes hallgató körülbelül harmada tanul ezeken az egyetemeken. Ezek az intézmények rendkívül fontos szerepet játszanak a hátrányos szociális helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó fiatalok felfele mobilitásában. (Seymour és Ray 2015, Espinosa, Turk és Taylor 2017, Espinosa, Kelchen és Taylor 2018)

A '70-es, '80-as évek afroamerikai hallgatókkal kapcsolatos kutatási eredményeinek elemzése után Sedlacek (1987) az alábbi intézkedéseket javasolta a fehér többségű felsőoktatási intézmények számára a fekete hallgatók lemorzsolódása ellen. Az egyetemeknek lehetőséget kell biztosítaniuk a kisebbségi identitás ápolására, illetve a fekete egyetemi közösségek erősítésére. Az afroamerikai hallgatók számára alkalmat kell teremteni vezető pozíciók betöltésére. Az oktatóknak és oktatósszervezőknek nagyobb hangsúlyt kell fektetniük az afroamerikai hallgatókkal való kommunikációra. A rasszizmus visszaszorítására a felvételi rendszernek reflektálnia kell a hátrányok valid kompenzálására, másrészt több színesbőrű oktató és adminisztrátor alkalmazására van szükség, illetve a fehér hallgatók és oktatók érzékenyítésére. A hallgatókat stabil kapcsolathálózatba kell ágyazni, támogatói csoportok, mentorprogramok szervezésével.

A felsőoktatási intézmények ma célzott toborzással tesznek a diverz hallgatói közönségért, a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó, elsőgenerációs értelmiségi fiatalok lemorzsolódását pedig anyagi támogatással, illetve az egyetemi közegbe való könnyebb beilleszkedés elősegítésével próbálják megakadályozni (Espinosa, Gaertner és Orfield 2015).

A kormányzati intézkedések, valamint a felsőoktatási intézmények törekvései ellenére a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó hallgatók a kurrens kutatások alapján ma is számos nehézséggel szembesülnek az egyetemre való beilleszkedés során.

⁴ Higher Education Opportunity Act of 2008. Pub. L. No. 110–315.

Ezeket a kihívásokat a következő fejezetben (1.3. Hátrányos helyzetű hallgatók egyetemi beilleszkedésének kihívásai) fejtem ki részletesen.

Fontos kérdés a fekete értelmiség helyzete, önmeghatározása, társadalmi szerepvállalása. A 20. század folyamán számos afroamerikai társadalomtudós (a teljesség igénye nélkül W.E.B. DuBois, Charles S. Johnson, E. Franklin Frazier, Oliver Cromwell Cox, St. Clair Drake) járult hozzá a fekete népesség helyzetének jobb megértéséhez, a szegregáció és a rasszizmus értelmezéséhez. Az afroamerikai értelmiséget alapvetően a két csoport közé szorultság érzése jellemzi: sikeresnek számítanak a fekete népesség körében, ugyanakkor „lenézettek” a fehérek által dominált értelmiségi közegben. A fekete közösség gyanakvó az értelmiségi réteggel szemben, aki gyakran eltávolodik a saját kultúrájától. A közösség a politikai aktivistákat, valamint a kulturális életben tevékenykedőket ismeri csak el igazán, hiszen utóbbiak jól látható módon képviselik a kisebbségi csoport érdekeit. A kibocsátó afroamerikai csoport szemszögéből az értelmiség fennmaradó részét csak saját boldogulása érdekli, nem csatornázza vissza erőforrásokat a közösség számára. (Cruse 1967, Sivanandan 1977, Ryan és Sackrey 1984, West 1993, Turner 1994, Grimes és Morris 1997)

Cruse a „The Crisis of the Negro Intellectual” (1967) című könyvével évtizedes vitát nyitott meg az afroamerikai értelmiség körében. A szerző a fekete értelmiség kulturális, politikai, társadalmi szerepvállalását feszegette a baloldali és nacionalista ideológiák ütköztetésével. A fekete értelmiség szerepét a filozófiai, szociális, illetve politikai iránymutatásban látta. Többek ennek az aktív szerepvállalásnak az elmaradásával magyarázzák a későbbi radikálisabb mozgalmakat (Gordon 1993).

West közismert, „The Dilemma of the Black Intellectual” tanulmányában (1993) a fekete értelmiség négy modelljét különíti el. Az első a „burzsoá” modell (The Bourgeois Model: Black Intellectual as Humanist), amely West szerint a polgárjogi mozgalom öröksége. A modell gyakoribb az elsőgenerációs értelmiségi feketék körében, akik sok esetben küzdenek a túlkompenzálás problémájával. Heroikus küzdelmet folytatnak és állandó készültségben állnak kisebbségi csoportjuk megvédése érdekében, saját rátermettségük folyamatos bizonyításával is. Többen beleragadnak ebbe a védekező álláspontba, amely egyúttal szakmai kiteljesedésüket is gúzsba köti. Ezek az értelmiségiek rendszerint „remetékké”, magányos hőökké válnak.

A marxista modell (The Marxist Model: Black Intellectual as Revolutionary) a politikai elköteleződést, társadalmi felelősségvállalást, szervezeti beágyazódást helyezi előtérbe. Ebben a modellben a „próféta” szerep kerül előtérbe, ezek az afroamerikai értelmiségiek jellemzően magas önértékeléssel bírnak. A kurrens paradigmáktól, kutatásoktól való elszakadással elengedhető a védekező álláspont, ebben a baloldali politikai klímában a többségi társadalom legelfogadóbb szereplőivel kerülnek egy platformra a diplomás feketék. Ezek az értelmiségiek a társadalmi rétegződés problémáit előtérbe helyezve gyakran utópisztikus, a fekete közösség szempontjából irreleváns célokat fogalmazznak meg.

A Foucault-i modell (The Foucaultian Model: Black Intellectual as a Postmodern Skeptic) a címkéktől, klasszikus elméletektől és megközelítésmódoktól mentes gondolkodásmódot hirdet, az afroamerikai kisebbség helyzetét komplex módon, a hatalom és a tudás, a társadalmi diskurzus vonatkozásában, politikai, kulturális és gazdasági metszetben próbálja újraértelmezni. Ez a modell az értelmiségi létet a politikai praxis ellentétéként határozza meg, a kritikai tudatosság hangsúlyozásával pedig ideológiai és társadalmi távolságot vesz a fekete mozgalmaktól.

A „felkelés” modellje (The Insurgency Model: Black Intellectual as Critical Organic Catalyst) a fekete értelmiség legfontosabb feladatának a kritikai tudatosság intézményesítését tartja, azaz olyan fórumok létrehozását, amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy a feketék helyzetével kapcsolatos aktuális elméleteket és az azokra reflektáló gyakorlatokat meghaladják. West '90-es évekbeli művében nem titkolt módon ezt a modellt tartotta a legideálisabbnak, amely – a heroikus küzdelem, a társadalmi struktúra és a posztmodern szkepticizmus fontosságának elismerésével – az előző három modellre épít, de túlmutat rajtuk.

Ezt az álláspontot többen megerősítik, miszerint az afroamerikai értelmiségnek legfontosabb feladata, hogy reflektáljon a tömegkultúrára, valamint a kutatási paradigmákra, kritikát fogalmazzon meg és párbeszédet folytasson annak érdekében, hogy a feketék helyzete a helyes kontextusban értelmeződjön. Ugyanígy, a kisebbségi értelmiségi rétegnek felelőssége, hogy a tudást disszeminálja saját csoportja számára. A kultúraépítés az, amely felszabadító erővel hathat az afroamerikai kisebbségre. (Cruse 1967, Gordon 1993)

West modellalkotása rávilágít a hátrányos helyzetű kisebbségi csoportok értelmiségi rétegének egyik legfőbb dilemmájára: mennyire kell és lehet felelősséget vállalniuk saját kisebbségi csoportjuk társadalmi beilleszkedéséért, strukturális mobilitásáért? Emellett nagy kérdés, hogy a dilemmára adott válaszok milyen megküzdési stratégiákat jelölnek ki az értelmiség számára.

Ezek a kérdések a kelet-európai cigány értelmiséget is utoléri. A két csoport helyzetének összehasonlítására vállalkozó tanulmányok szerint a roma emancipáció gátja a kelet-európai országokban egyrészt a civil társadalom gyengesége, másrészt az, hogy a cigány kisebbség túlságosan diverz ahhoz, hogy egy olyan saját, karizmatikus vezető mögé beálljon, mint ahogy az afroamerikai csoport esetében Martin Luther King. A deszegregációs oktatási kezdeményezéseken túl az amerikai feketék példájához hasonlóan a médiumok fontos fórumai lehetnek a sikeres cigány példaképek szerepeltetéséhez, amely a kisebbségi csoport számára a mobilitás lehetőségét jelenti, a többségi társadalom számára pedig a sztereotípiák halványodását. (Cooper 2001, Greenberg 2010)

1.3. Hátrányos helyzetű hallgatók egyetemi beilleszkedésének kihívásai

A nemzetközi szakirodalomban hosszú ideje foglalkoznak az ún. „college transition”, vagy „academic adjustment” folyamatával, azaz, hogy hogyan tudnak beilleszkedni a hallgatók a felsőoktatási rendszerbe, és milyen tényezők determinálják ezt a folyamatot, valamint a lemorzsolódást. A fiatalok sikeres egyetemi beilleszkedését számos tényező alakítja. A szociológiai elméletek szerint a származási család társadalmi státusza, a külső erőforrások (pl. társadalmi tőke), valamint az intézményi lehetőségek (pl. ösztöndíjak) egyaránt meghatározzák a hallgatók sikeres beilleszkedését a felsőoktatásba (Tinto 1993, Braxton, Sullivan és Johnson 1997, Pascarella és Terenzini 2005, Weidman 2006, 2010, Karp 2011, Grommo 2014).

Ezek a kutatások jellemzően elsőéves egyetemistákra fókuszálnak, hiszen ez a legkritikusabb évfolyam, amely egyben determinálja a későbbi akadémiai karriert. Ezen vizsgálatok többsége azonban keresztmetszeti, esetleg retrospektív (Thomas 2000, Johnson és mtsai 2007), mindezidáig nagyon kevés olyan kutatás született, amely

longitudinális módon utánköveti a hallgatókat a felsőoktatásban töltött évek alatt. (Hurtado és Carter 1997, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007)

A felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportokhoz, azaz a valamely etnikumhoz tartozó, hátrányos helyzetű vagy elsőgenerációs értelmiségi fiatalok speciális akadályokkal kerülnek szembe az egyetemi közeghez való alkalmazkodás során (Carter, Locks és Winkle-Wagner 2013). A többségtől eltérő szocializáció, valamint a jellemzően alacsonyabb szintű iskolai felkészültség miatt többségében idegenek számukra az akadémiai környezet normái (Perna és Titus 2005, Cerna, Pérez és Sáenz 2009). Fontos, hogy az eltérő szocializáció nem csupán az új környezetbe való beilleszkedést nehezíti meg, de egyben az eltérő kulturális elvárások miatt a kisebbségi hallgatók konfliktust is élhetnek meg a különböző érték- és normarendszer, valamint szerepeltvárások tekintetében. Ez különösen gyakran fordul elő a tradicionális női szerepeket preferáló kisebbségi közösségekből tovább tanuló lányok esetében (Óhidy 2013, Durst, Fejes és Nyíró 2014). Emellett a valamely etnikai csoporthoz tartozó hallgatók gyakran találkoznak diszkriminatív attitűddel a javarészt többségi oktatási intézményekben, amely szintén kedvezőtlenül befolyásolja az egyetemre való beilleszkedés folyamatát (Terenzini és mtsai 1994, Hurtado és mtsai 1996, Hurtado és Carter 1997, Rendon és mtsai 2000, Antonio 2004, Hausmann, Schofield és Woods 2007, Hurtado és mtsai 2007, Locks és mtsai 2008). Az alacsony szocioökonómiai státusz és az anyagi támogatás hiánya ugyancsak nagyon erős összefüggést mutat a lemorzsolódással (Tinto 1993, Pascarella és Terenzini 2005, Perna és Titus 2005, Hurtado és mtsai 2007).

Számos kutatás hangsúlyozta a társas támogatás szerepét az alulreprezentált kisebbségi csoportokhoz tartozó hallgatók esetében (Terenzini és mtsai 1994, Soucy és Larose 2000, Nora 2001, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009, Karp 2011, Grommo 2014). Az észlelt kortárs, családi és közösségi támogatás a legfontosabb erőforrást jelentik a hátrányos helyzetű hallgatók számára az egyetemi környezetbe való beilleszkedés során. Ezeknek a hallgatóknak a strukturális mobilitásával foglalkozó tanulmányok felhívják a figyelmet arra, hogy ebben a folyamatban az egyén kapcsolathálózata instabillá válik, így a társadalmi tőke, azaz a kötésekön keresztül elérhető erőforrások funkcionálása is sérül (Tinto 1993, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Ream és Stanton-Salazar 2007, Grommo 2014). A hátrányos helyzetű egyetemisták egyrészt próbálnak beilleszkedni az új akadémiai környezetbe és új társadalmi és

kulturális tőkére szert tenni (Soucy és Larose 2000, Winkle-Wagner 2009, Lehman 2014), másrésztől, gyengülnek kapcsolataik a kibocsátó közegükkel, hiszen nem tudják igazán megosztani az egyetemi élményeiket, kihívásaikat. A közeli, bizalmas kapcsolataik, avagy az erős kötések által rendelkezésre álló társadalmi tőke gyengül, ugyanakkor lazább ismeretségeik, azaz gyenge kötések az egyetemi közeghez nem elég erősek a biztos beilleszkedéshez⁵. A hátrányos helyzetű hallgatók, különösen az elsőgenerációs értelmiségiek – ahogy az afroamerikai értelmiség esetében is kitértem rá – gyakran számolnak be a két kultúra, két csoport közé szorultság érzéséről, és az ezzel járó identitáskrizisről (London 1992, Thayer 2000, Lehmann 2014). Az eddigi kutatások különbözőképpen jellemezték ezt az állapotot. „Strangers in paradise” (Ryan és Sackrey 1984), „Guests in someone else’s house” (Turner 1994), „caught in the middle” (Grimes és Morris 1997), „társadalomlélektani keszonbetegség” (Pataki 2005). Mindegyik utal a társadalmi környezet átalakulására, illetve kifejezi azt a sajátos érzelmi szituációt, amelybe iskolai karrierjüknek köszönhetően kerülnek a hallgatók.

Az alacsony státuszú, elsőgenerációs értelmiségi, felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportból származó hallgatók – akárcsak a roma egyetemisták – számára a felsőoktatásba való beilleszkedés egyben strukturális mobilitás is, amelynek költségeként kialakuló „szociális vákuum” mentális szempontból is megterhelő. Az új környezethez való alkalmazkodás a kutatások szerint gyakran jár izolációval, depresszióval, csökkent önértékeléssel, rosszabb mentális és pszichológiai jólléttel, kedvezőtlenebb testi egészséggel, egyszóval rosszabb szubjektív jólléttel. (Tinto 1993, Steele 1997, Pataki 2005, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007, Williams és Mohammed 2009, Larose és Boivin 2010, Szabóné 2012, Lee és mtsai 2014, Schmidt és mtsai 2014, Stebleton, Soria és Huesman 2014, Iacovino és James 2016)

⁵ Lásd részletesen az 1.3.2., „A társadalmi tőke szerepe az egyetemi beilleszkedés folyamatában” c. fejezetben.

1.3.1. „Sense of belonging”, avagy a beilleszkedésérzet⁶

A hallgatók felsőoktatásba való beilleszkedésével kapcsolatos elméleteket széleskörű viták övezik, különösen abból a szempontból, hogy mi tekinthető sikeres beilleszkedésnek, mi jelenti a beilleszkedési folyamat végét. A legelterjedtebb, és egyben legtöbbet kritizált elmélet („Theory of Student Departure”) Tinto (1993) nevéhez fűződik. Tinto elképzelése Van Gennep (1960) elméletén alapul, aki az új csoportokba való beilleszkedés három fázisát különbözteti meg. Az antropológus szerint az eredeti közösségtől való szeparációt egy átmeneti szakasz követi, majd az egyén inkorporálja az új értékeket, normákat, kulturális elemeket. Tinto ennek megfelelően a hallgatók egyetemre való sikeres beilleszkedését a kibocsátó közösségtől való elszakadásként értelmezi, a folyamat végpontjának pedig a többségi, domináns intézményi kultúra elsajátítását, és az azzal való azonosulást tartja.

Ez a megközelítés sok kritikát kapott, különösen a felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportokhoz tartozó hallgatók vonatkozásában, elsősorban azt hangsúlyozva, hogy a kisebbségi hallgatók nem tudnak, és nem is feltétlenül akarnak elszakadni családjuktól, illetve a kibocsátó közegüktől, mi több, ezek a támogató kapcsolatok szükségesek és alapvető fontosságúak az egyetemi beilleszkedéshez (Hurtado és Carter 1997). Más tanulmányok ehhez kapcsolódóan szintén kiemelik, hogy az integrációs folyamat nem feltétlenül jelenti azt, hogy a hallgatóknak elkerülhetetlenül fel kell adniuk a kultúrájukat (Hurtado és Carter 1997, Rendon és mtsai 2000, Tierney 2000, Wolf-Wendel, Ward és Kinzie 2009). A beilleszkedés nem minden esetben jelenti a többség értékrendszerének internalizálását, bizonyos értékekhez és normákhoz való kapcsolódás önmagában képessé teszi a hallgatókat, hogy számukra idegen szituációkban boldoguljanak (Hurtado és Carter 1997, Rendon és mtsai 2000, Nunez 2009). Sőt, a valamely kisebbséghez tartozó hallgatók a campus részének érezhetik magukat olyan kisebbségi közösségként is, amely sajátos szubkultúrával színesíti az egyetemet (Newcomb 1962, Hurtado és Carter 1997).

A kritikák abból a szempontból is bírálják Tinto elméletét, hogy az egyetemi beilleszkedésben egyoldalú módon a hallgatók szerepét mutatja be, elvonva a figyelmet

⁶ A „sense of belonging” kifejezés nem használatos a magyar nyelvű szakirodalomban, a disszertációban „beilleszkedésérzet”-ként hivatkozom rá.

az intézmény szerepéről, holott a beilleszkedés a felsőoktatási intézmény befogadó, nyitott légkörén is múlik (Rendon és mtsai 2000).

Tinto antropológiai gyökerű elmélete tehát nem adaptálható teljes mértékben a felsőoktatásba való beilleszkedés folyamatára, az asszimiláció, de az akkulturáció sem azonosítható önmagában a sikeres társadalmi beilleszkedéssel. (Hurtado és Carter 1997, Tierney 2000, Rendon és mtsai 2000, Nora 2001, Hurtado és mtsai 2007).

Vita van a tekintetben is, hogy a hallgatók tanulmányi átlaga mennyire interpretálható sikeres beilleszkedésként. Néhány tanulmány talált összefüggést a beágyazottság mértéke és a tanulmányi átlag között (Strayhorn 2008, Johnson és mtsai 2007), más kutatások viszont amellet foglalnak állást, hogy az akadémiai sikerek önmagukban nem értelmezhetőek sikeres integrációként (Hurtado és Carter 1997).

Hurtado és Carter (1997) az integrációhoz fűződő, és a sikeres társadalmi beilleszkedést interpretáló elméleti viták miatt éppen ezért azt javasolja, hogy a felsőoktatásba való beilleszkedést vizsgáló kutatások váltsanak fókuszot, és egyfajta társadalmi beágyazottságot próbáljanak megragadni a „sense of belonging”, avagy a „beilleszkedésérzet” dimenzió keretében, hiszen abban nincs vita, hogy a személyes kapcsolatoknak az egyetemre való beilleszkedés folyamatában kulcsfontosságú szerepe van (Nora 2001). A szerzőpáros szerint a közösséghez való tartozás, azaz a beilleszkedésérzet mérése a felsőoktatásba való integrálódás mélyebb megértését teszi lehetővé a pszichológiai tényezők erőteljesebb bevonásával, annál is inkább, mert az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy a beilleszkedésérzet jó előrejelzője a lemorzsolódásnak, avagy az egyetemi évek sikeres abszolválásának (Hurtado és Carter 1997, Ostrove és Long 2007, Hausmann, Schofield és Woods 2007, Locks és mtsai 2008, Strayhorn 2008, 2012, O’Keeffe 2013).

A fogalom Bollen és Hoyle (1990) Észlelt Kohézió Skálájának (Perceived Cohesion Scale) első dimenziójára utal, amely a társas kapcsolatok és társas támogatás percepcióját méri, vagyis, hogy mennyire kötődik a hallgató az egyetemhez, mennyire érzi magát az egyetemi közösség tagjának (Hausmann, Schofield és Woods 2007). Strayhorn megfogalmazása szerint a beilleszkedésérzet a hallgatók campuson észlelt társas támogatására, a valahová tartozás érzésére reflektál, annak megtapasztalása, hogy az egyén számít, elfogadott, respektált, fontos a csoport (pl. az egyetemi közösség), vagy mások (kortársak) számára. (Strayhorn 2012:3). Hurtado és Carter (1997) kiemeli, hogy

fontos különbséget tenni az egyetemi részvétel („participation”) és aközött, amikor valaki ténylegesen a közösség tagjának érzi magát („membership”). Ha csupán a részvétellel operacionalizáljuk az egyetemi beilleszkedés mértékét, könnyen hibás következtetéseket vonhatunk le azon kisebbségi hallgatók esetében, akik részvétele kizárólagosan a kisebbségi programokra, közösségekre redukálódik. Különbség van tehát a részvétel, és aközött, hogy az egyén mennyire érzi magát a közösség tagjának. Természetesen ez a percepció nagyban meghatározza a hallgatók érzelmi, és viselkedésbeli válaszait is.

Az utóbbi két évtizedben számos tanulmány nagyon sok kontextusban vizsgálta a beilleszkedésérzet, valamint az egyemre való integrálódás folyamatának összefüggéseit. Ezek a kutatások az egyetemi közösséghez való tartozás mértékében az egyetemi kortársakkal való interakciók mennyiségét, valamint az egyetemen tapasztalt ellenséges légkört, diszkriminatív élményeket találták a legmeghatározóbbnak az egyetemi közösséggel való azonosulás tekintetében. (Hurtado és Carter 1997, Ostrove és Long 2007, Hausmann, Schofield és Woods 2007, Johnson és mtsai 2007, Locks és mtsai 2008, Strayhorn 2008, 2012, Nunez 2009, O’Keeffe 2013)

A kutatások arra is rávilágítottak, hogy a beilleszkedésérzet a valamely kisebbséghez tartozó hallgatók esetében alacsonyabb értékeket hoz a többségi hallgatókkal összehasonlítva, amely megint csak felhívja a figyelmet a hátrányos helyzetű egyetemisták beilleszkedésének nehézségeire (Ostrove és Long 2007, Strayhorn 2008, 2012, Stebleton, Soria és Huesman 2014). A beilleszkedésérzet pozitív összefüggést mutat a kisebbségi hallgatók pszichológiai jóllétével is (Hagerty és mtsai 1996, Stebleton, Soria és Huesman 2014). Fontos rögzíteni, hogy a beilleszkedésérzetet meghatározó tényezőket nem lehet általánosítani mindegyik kisebbségi csoportra, a kultúra, az egyéni szocializáció, valamint az egyéni pszichológiai adottságok egyaránt befolyásolják a beilleszkedés folyamatát (Tierney 2000, Johnson és mtsai 2007).

Lévén, hogy a beilleszkedésérzet az észlelt kapcsolatokon és erőforrásokon alapul, az értekezés alapfeltevése szerint az egyéni kapcsolathálózatok vizsgálatán keresztül jól megragadható. Az egyetemi beilleszkedés speciális helyzetében, és az erre válaszként kialakuló kapcsolathálózatok milyenségében a társas kapcsolatoknak, és az általuk elérhető erőforrásoknak kulcsfontosságú szerepe van (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Thomas 2000, Nora 2001, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Grommo 2014). Éppen ezért, a társadalmi tőke elméleti

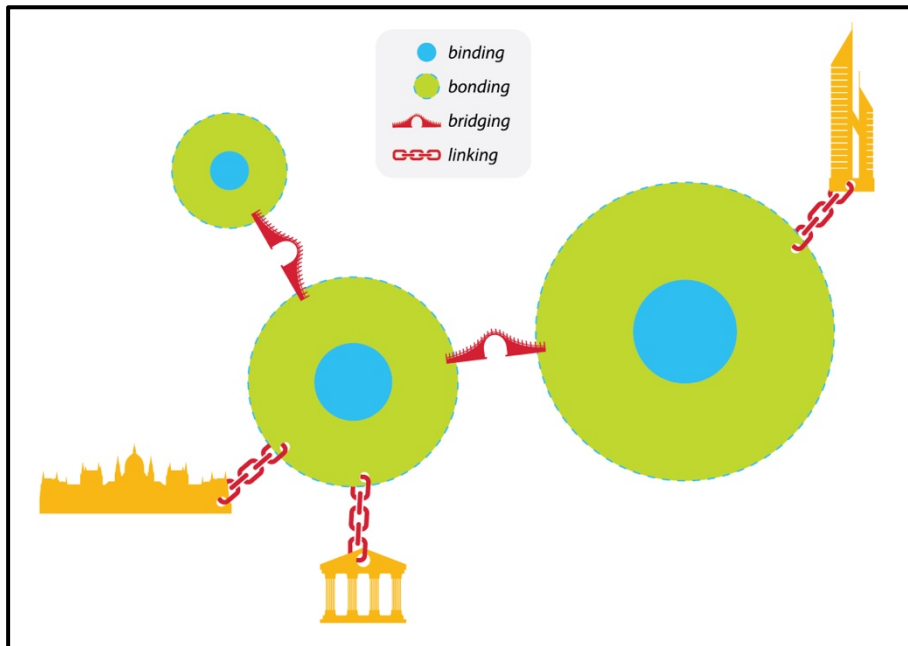
kerete a felsőoktatásba való beilleszkedés folyamatának mélyebb megértését teszi lehetővé.

1.3.2. A társadalmi tőke szerepe az egyetemi beilleszkedés folyamatában

Loury a kisebbségi csoportok jövedelemegyenlőtlenségeinek, munkaerő-piaci esélyeinek vizsgálata kapcsán már a '70-es években felhívta a figyelmet arra, hogy az egyének komplex kapcsolathálózatba ágyazódnak, amely egyértelműen determinálja a különböző erőforrásokhoz való hozzáférésüket (1977). A társadalmi tőke koncepciója Bourdieu-nek (1986), és a Loury definíciójára támaszkodó Coleman-nek (1988) köszönhetően az oktatásszociológiában hamar népszerűvé vált, a felsőoktatással foglalkozó szakirodalomban a mai napig meghatározó (Dika és Singh 2002). A valamely kisebbséghez tartozó egyetemisták körében végzett kutatások felhívják a figyelmet a társadalmi tőke, valamint a hallgatók akadémiai sikerének összefüggéseire (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995, Hurtado és Carter 1997, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Perna és Titus 2005, Cole 2007, Smith 2007, Cerna, Pérez és Sáenz 2009, Museus és Neville 2012, Beattie és Thiele 2016).

A társadalmi tőke egyéni kapcsolathálózatban való vizsgálatára Lin (2008) megközelítése a legalkalmasabb, aki az individuum szintjén, network megközelítésből konceptualizálja a társadalmi tőkét. Megfogalmazásában „*A társadalmi tőke az egyén kapcsolathálózatába ágyazott és a kötésekön keresztül mobilizálható erőforrások összessége.*” (2008:51). Lin – Putnamhoz (1993) hasonlóan – a társadalmi kötődések három rétegét különbözteti meg a kapcsolatok intenzitása és kölcsönössége szerint (Lin 2008) (Lásd 2. ábra).

Az ún. „binding” körbe az individuum szintjén vizsgálódva az intim és bizalmas kapcsolatok tartoznak, amelyek erős érzelmeken és kölcsönös segítségnyújtáson alapulnak. A „bonding” kötések szintén viszonylag zárt, szociodemográfiai szempontból homogén csoportot alkotnak, közösen birtokolják az erőforrásokat és az információkat.

2. ábra A társadalmi tőke típusai

(Saját szerkesztés, Dávid, Huszti és Lukács 2016:69)

Az egyén a hozzá legközelebb álló kapcsolatokban éli meg az intimitást és a bizalmat, sajátítja el szerepeit, építi fel identitását, valamint ezek biztosítják a támogatást nehéz élethelyzetekben is (Kawachi 2006). A hátrányos helyzetű egyetemisták felsőoktatásba való beilleszkedését vizsgáló kutatások hangsúlyozzák a stabil, támogató családi kötések szerepét a sikeres beilleszkedésben (Coleman 1988, Nora 2001). Néhány kutató azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a bonding típusú kapcsolatok túlsúlya korlátozhatja az egyén gyenge kötéseinek kialakulását. A társadalmi tőke ebből a szempontból negatív is lehet, a kifelé zárt kapcsolathálózat, amelynek normái a többségi társadaloméhoz képest eltérőek, akadályozhatja az egyén boldogulását (Coleman 1988, Portes 1998). Szintén megjegyzendő, hogy az erős kötések fenntartása energiaigényes, ezért az egyén csak korlátozott számú szoros kötést képes ápolni. (Dávid, Huszti és Lukács 2016).

Az egyéntől legtávolabb eső „bridging” kötések más társadalmi csoportok által birtokolt erőforrásokkal és információkkal kapcsolják össze az egyént (Lásd 2. ábra). Ezek a gyenge kapcsolatok heterofil, azaz az egyéntől különböző szociodemográfiai, vagy szocioökonómiai jellemzőkkel bíró ismerősöket jelentenek, ezért alkalmasak

társadalmi távolságok áthidalására (Lin 2008). Granovetter (1973), és később Burt (2004) is rávilágít, hogy a gyenge kötések jelentőségét a különböző társadalmi csoportok közötti közvetítés, avagy információcsere adja. Ezek az ún. „híd-szereplők” járulnak hozzá az egyén strukturális mobilitásához (Lin 2008). A gyenge kötések nem csupán a mobilitás erőforrásaiként szolgálnak, de lehetővé teszik, hogy az egyén többféle elvárásnak való megfelelés között megőrizze komplex identitását (Granovetter 1973, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Lin 2008). Éppen ezért, a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó hallgatók iskolai karrierjében a multikulturális, heterogén kortárs kapcsolatok támogatják leginkább a sikeres társadalmi beilleszkedést (Hurtado és Carter 1997, Rendon és mtsai 2000, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009, Grommo 2014, Bereményi és Carrasco 2017). Szintén megjegyzendő, hogy amíg a magas státusú egyéneket erős és gyenge kapcsolataik is magas presztízsű alterekhez kötik, addig az alacsony státusú egyének szinte kizárólagosan gyenge kötéseik által gazdagíthatják társadalmi tőkéjüket (Lin és Dumin 1986, Stanton-Salazar 2001, Ream és Stanton-Salazar 2007). A többségi társadalom magas státusú szereplői (institutional agents) – akik lehetnek akár egyetemi oktatók, tutorok vagy mentorok –, a hátrányos helyzetű etnikai csoportokhoz tartozó hallgatókat különböző erőforrásokkal kapcsolhatják össze (Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Museus és Neville 2012). (Dávid, Huszti és Lukács 2016).

A Lin (2008) által kialakított három kör kiegészíthető az ún. „linking” (Woolcock 2001) kötésekkel is, amelyek a társadalmi hierarchia magasabb köreibe, befolyással rendelkező személyek felé irányulnak (Lásd 2. ábra).

Coleman szintén kiemeli a társadalmi tőke iskolai karrierben és mobilitásban játszott szerepét, emellett felhívja a figyelmet a kisközösségek, önkéntes csoportosulások társadalmi tőkét növelő hatására (1988). A hátrányos helyzetű egyetemisták sikerességét vizsgáló tanulmányok hangsúlyozzák, hogy a közösségek protektív tényezőként hatnak a lemorzsolódással szemben egyfajta stabilitást nyújtva a gyakran szociális vákuumot megélő hallgatók kapcsolathálózatában (Sedlacek 1987, Tinto 1998, Cerna, Pérez és Sáenz 2009). Különösen fontos szerepet játszanak ezek az extracurriculáris közösségek a valamely etnikumhoz tartozó hallgatók életében: nem csupán támogató kapcsolatokat nyújtanak, de – ahogy arra korábban utaltam –, teret adnak etnikai identitásuk

megéléséhez, erősítéséhez (Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Bereményi és Carrasco 2017).

Fontos említést tenni a társadalmi tőke koncepciójának kritikáiról is. A definíciók sokféleségén, és a megközelítés gyakran leegyszerűsítő voltán túl a bírálatok általában a fogalom operacionalizálásának nehézségeit szokták kiemelni. Lin elképzelésében az egyén kapcsolatain keresztül elérhető kapcsolati tőke akkor válik társadalmi tőkévé, ha az egyén ténylegesen mobilizálja ezeket az erőforrásokat (Lin 2008). Kétségtől, ez utóbbi momentumot a legnehezebb megragadni empirikus eszközökkel. Több szerző éppen ezért a kapcsolati tőke, mint fogalom használata mellett érvel, értve ez alatt a kapcsolathálózatban elérhető erőforrásokat. (Glaeser és mtsai 2000, Angelusz 2010, Sik 2012)

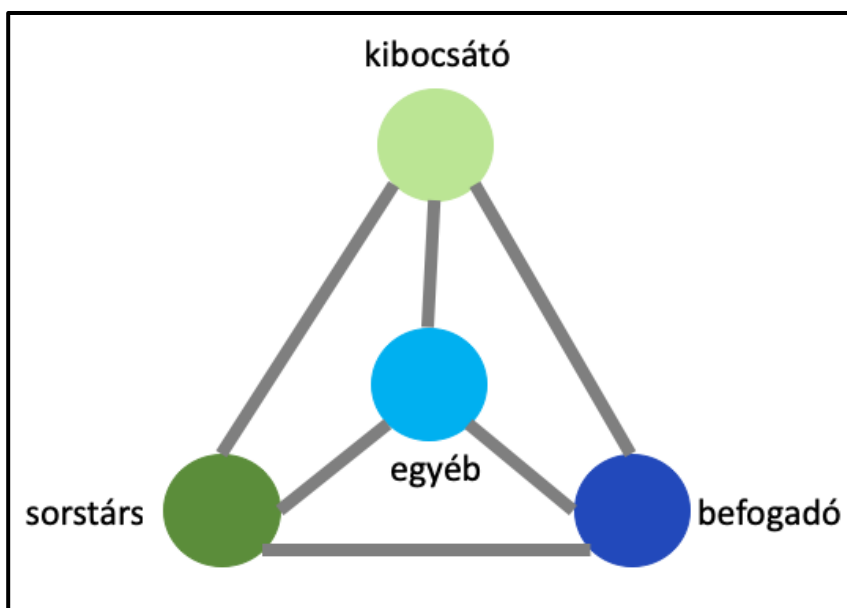
1.3.3. Társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati szempontból

Az egyéni kapcsolathálózat nem csupán egyfajta társadalmi tőkeként, de olyan tényezőként értelmezhető, amely az identitás-konstrukciót és a társadalmi beágyazottságot egyaránt determinálja (Brandes és mtsai 2010, Molina 2015, Vacca és mtsai 2018). Ahogy korábban többször hangsúlyozásra került, az egyén kapcsolathálózata, kapcsolati erőforrásai a strukturális mobilitás folyamatában jelentős áttrendeződésen mennek keresztül. A mobilitás instabillá teszi az egyén kapcsolathálózatát, ezzel akadályozva a kötések révén elérhető erőforrások működését, a társadalmi tőke dinamikáját (Portes és Sensenbrenner 1993, Ream és Stanton-Salazar 2007). Éppen ezért, az egyén körüli kötéseknek – a kapcsolathálózat kompozíciójának és struktúrájának –, a mindennapos interakciók mennyiségének és milyenségének meghatározó szerepe van a beilleszkedés sikerességében: lehetséges-e megőrizni a korábbi kapcsolatokat, a családi normákat, szokásokat, a kibocsátó közeg kultúráját úgy, hogy közben egy új csoport kultúrájához próbál az egyén alkalmazkodni, új ismeretségekkel bővíti kapcsolati hálóját a mobilitási folyamat során?

A társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati szempontból jól modellezhető a kibocsátó közeg (origin), a befogadó közeg (host), valamint a hasonló helyzetben lévő társak (fellow) hármásával (Brandes és mtsai 2008, Molina 2015, Vacca és mtsai 2018). Brandes és szerzőtársai (2008) modelljüket Berry (1997) akkulturáció elméletéhez kapcsolódva migránsok társadalmi beilleszkedésének leírására dolgozták ki.

A következő négy csoportra osztották az egyén (ego) ismerőseit (altereit) (Lásd 3. ábra)⁷:

- 1) „Origin”/kibocsátó – származási országban élő ismerősök
- 2) „Fellow”/sorstárs – azok a társak, akik ugyanabból az országból származnak, mint a vizsgált személy, és ugyancsak bevándorlók
- 3) „Host”/befogadó – azok a kapcsolatok, akik abból az országból származnak és ott is élnek, ahová a vizsgált személy érkezett
- 4) „Transnationals”/egyéb – minden más kapcsolat

3. ábra A társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati megközelítése Brandes és kollégái (2008) alapján
(Saját szerkesztés)

A kibocsátó és sorstárs csoportok azok, amelyek a hasonló kulturális hátteret jelentik az egyén számára, míg a befogadó és egyéb csoportokba tartozó mások a befogadó ország társadalmába való integrációt, beilleszkedést segítik elő. A társadalmi integrációt az támogatja leginkább, ha az egyén kapcsolathálózatában egyaránt vannak

⁷ A Brandes és kollégái által elnevezett „origin”, „fellow”, „host” és „transnationals” csoportokat a disszertációban magyarra fordítottam: kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb kapcsolatokként hivatkozok rájuk.

olyan ismerősök, akik a kibocsátó közeg kulturális szokásait, normáit képviselik, és olyan kötések, akik az új közegbe való beilleszkedést szolgálják. Magyarán, a stabil beilleszkedéshez a kibocsátó, sorstárs, illetve befogadó ismerősök egyaránt hozzájárulnak. Amennyiben az egyén körül csak az új, a befogadó közegből vannak ismerősök, úgy nagy eséllyel elkopnak a kibocsátó közeget képviselő kapcsolati szálak, és asszimilációval végződik a beilleszkedési folyamat. Szeparációról akkor beszélünk, ha nem alakulnak ki új kapcsolatok a befogadó környezetben. Marginalizációhoz vezet, ha az egyén egyedül marad az új közegben, a régi kapcsolatok már nem élnek, újak pedig (még) nem alakultak ki. (Brandes és mtsai 2010)

Az egyéni kapcsolathálózatok elemzése egyrészt a hálózat méretére koncentrál, és azt vizsgálja, hány ismerősből áll, mennyire kiterjedt az egyén kapcsolathálózata. A kutatások a kapcsolathálózat összetételét is vizsgálják, azaz, hogy milyen szociodemográfiai, szocioökonómiai jellemzőkkel bíró egyének vannak a hálózatban, mennyire hasonlóak, azaz homofilek, és mennyire különbözőek, azaz heterofilek ezek a kötések az egohoz képest. A kapcsolathálózat kompozícióján túl ugyanolyan fontos a kapcsolathálózati struktúra vizsgálata, a hálózaton belüli komponensek, klikkek azonosítása tovább árnyalja az eredményeket.

Az egyik, kapcsolathálózati struktúra jellemzésére leginkább használt indikátor a sűrűség, azaz, hogy milyen arányban ismerik egymást az egyén ismerősei, a másik fontos strukturális elemzési szempont pedig a kapcsolathálózat tagoltsága, azaz a komponensek és klikkek vizsgálata (McCarty 2002). Az egyes kutatók véleménye megoszlik a tekintetben, hogy melyik kapcsolathálózati a struktúra a legelőnyösebb az egyén számára.

A viszonylag zárt, sűrűn szövött, erős kötésekkel tartalmazó, ún. „closure” hálózat érzelmi stabilitást biztosít az egyén számára, ugyanakkor gátolja a mobilitásban (Portes 1998). Az alacsony társadalmi státuszú csoportok esetében erősebb összefüggést találtak a closure kapcsolathálózat és a jól-lét között, hiszen esetükben a társas támogatásnak kitüntetett szerepe van a mindennapokban (Fischer 1982, Zou 2009).

A „closure” kapcsolathálózat ellenpontja az ún. „brokerage” típusú hálózat, amely nyitott, kiterjedt, heterofil kötésekkel tartalmaz (Burt 1992). A többféle csoporthoz való kapcsolódás által az egyén többféle információhoz és lehetőséghez, azaz társadalmi tőkéhez jut, ennek megfelelően könnyebben érvényesül (Burt 1992). Coleman (1990) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a többféle csoporthoz való kötődés egyben

többféle érték- és normarendszert, többféle szerepet is feltételez, amelyeknek való megfelelés konfliktust okozhat az egyén számára. A többféle elvárás nyomán kialakuló, ún. „role strain” (Goode 1960) negatívan hathat az egyén pszichológiai jól-létére (Zou 2009). Ugyanakkor pszichológiai elméletek azt is leírják, hogy a magasabb szelf-komplexitással bíró egyének magasabb önértékeléssel bírnak, és adott esetben identitásuknak többféle rétegét élhetik meg a kapcsolathálózatuk különböző csoportjaiban (Linville 1987, Thoits 1983, Zou 2009). Bár mentálisan megterhelő a különböző csoportok, klikkek fenntartása, valamint az azoknak való megfelelés, a kevésbé sűrű, és diverz kapcsolathálózat miatt egy negatív esemény nem feltétlenül érinti a teljes hálózatot, kevésbé zilálja szét azt, az egyén „el tud bújni”, és regenerálódni egy-egy csoportban (Linville 1987, Zou 2009).

A kapcsolathálózati megközelítés egyre nagyobb népszerűségnek örvend az egyetemre való beilleszkedés (Biancani és McFarland 2013), ezzel együtt a felsőoktatásban alulreprezentált társadalmi csoportokhoz tartozó hallgatók beilleszkedési folyamatait vizsgáló kutatásokban (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Thomas 2000, Berry 2008, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Bilecen 2014, Grommo 2014, Beattie és Thiele 2016, Bereményi és Carrasco 2017). Amellett érvelnek, hogy a hallgatók lemorzsolódásában az egyik legmaghatározóbb tényező a társas kapcsolatok alakulása (Strayhorn 2012, Bilecen 2014). Ezek a kutatások jellemzően a hallgatók kapcsolathálózatának az összetételének megismerésére törekednek, és kapcsolódva a társadalmi tőke elméletéhez, főképp azt vizsgálják, milyen erőforrásokra támaszkodhatnak az egyetemisták. A kapcsolathálózati tanulmányok éppen ezért a sikeres beilleszkedési folyamathoz a kortársakkal való interakció szerepét emelik ki, hangsúlyozva a multikulturális, heterogén kapcsolatok fontosságát (Hurtado és Carter 1997, Cole 2007, Smith 2007, Grommo 2014, Bereményi és Carrasco 2017). Ugyanígy, a felsőoktatásba való sikeres beilleszkedéshez esszenciálisnak tartják az egyetemi oktatókhoz, mentorokhoz, tutorokhoz fűződő kötések is, amelyek erősségével, mennyiségével az egyetemi évfolyam/csoport/osztály mérete negatív összefüggést mutat (Beattie és Thiele 2016). Emellett fontos jelentősége van az eredeti közösséghez és családnak fűződő erős, támogató kapcsolatok megőrzésének is (Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012). Általánosságban elmondható, hogy azok a hallgatók, akik kiterjedt, sűrű kapcsolathálózattal rendelkeznek, sokkal nagyobb eséllyel maradnak az egyetemen

(Thomas 2000), a valamely kisebbséghez tartozó hallgatókra ugyanakkor jellemzőbb a homofil, és zárt hálózati kompozíció és struktúra (Mollica, Gray és Treviño 2003).

1.4. Az elméletek metszéspontjaiban, avagy a sikeres beilleszkedés

Az elméleti bevezetőben ismertetett három megközelítés mindegyike az egyén társadalmi beágyazottságával foglalkozik, de más-más aspektusból. A társadalmi tőke (social capital) koncepciója az egyén kapcsolatain keresztül elérhető erőforrásokra koncentrál (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995). A beilleszkedésérzet („sense of belonging”) fókuszában annak vizsgálata áll, hogyan észleli társas kapcsolatait, és mely csoportokkal azonosul az egyén (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2010). Az egocentrikus kapcsolathálózat-elemzés és a hozzá kapcsolódó elméletek azt vizsgálják, mennyire kiterjedt, milyen összetételű, és milyen struktúrájú a hallgatók kapcsolathálózata (Brandes és mtsai, 2008 Molina 2015, McCarty 2002). Ez utóbbi megközelítés adja egyben az elemzés módszertani hátterét, melynek segítségével a beilleszkedésérzet, valamint a társadalmi tőke operacionalizálhatóvá válik.

Mindhárom megközelítés dominánsan megjelenik a hátrányos helyzetű hallgatók egyetemi beilleszkedésével kapcsolatos szakirodalomban, bár afelől, hogy mi tekinthető sikeres egyetemi beilleszkedésnek, nincs teljes konszenzus a kutatók között (Tierney 2000). A társadalmi tőke elmélete, valamint a beilleszkedésérzethez és az egocentrikus kapcsolathálózatokhoz fűződő kutatások többsége amellet érvel, hogy a valamely kisebbségi csoporthoz tartozó hallgatók számára az egyetemi beilleszkedés folyamatában a legideálisabb a heterofil, multikulturális kapcsolathálózat, a kiterjedt, nyitott, ún. „brokerage” hálózat (Hurtado és Carter 1997, Rendon és mtsai 2000, Nunez 2009, Zou 2009, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Grommo 2014). Ez a fajta hálózat egyszerre biztosítja a „bonding” és „bridging” kötések által elérhető erőforrásokat, azaz egyfajta emocionális stabilitást, valamint a mobilitáshoz, illetve az új közegbe való beilleszkedéshez szükséges strukturális erőforrásokat (Coleman 1988, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009). A romákkal foglalkozó szakirodalmak is ezt az álláspontot képviselik, hangsúlyozva a roma és nem roma kötések, a kibocsátó és befogadó közeg egyenlő mértékű szerepét a társadalmi beilleszkedésben (Messing 2006, Messing és Molnár 2011, Bereményi és Carrasco 2017). Mindhárom elméleti keretben hangsúlyt kap továbbá, hogy a valamely kisebbséghez

tartozó egyetemisták felsőoktatásba való beilleszkedésében különösen fontos szerep jut az egyetemi kisközösségeknek, kiváltképp a hasonló származású és helyzetű fiatalokból álló csoportoknak. Ezek a sorstársakból álló közösségek társadalmi tőkét és stabilitást nyújthatnak a szociális vákuumba kerülő hallgatók számára (Coleman 1988, Sedlacek 1987, Tinto 1998, Cerna, Pérez és Sáenz 2009), lehetőséget teremtenek továbbá etnikai identitásuk megélésére, egyúttal arra, hogy a többségi normák és értékek internalizálása helyett sajátos szubkultúrával rendelkező közösségként kapcsolódjanak az egyetemhez (Newcomb 1962, Hurtado és Carter 1997, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Bereményi és Carrasco 2017).

A sikeres beilleszkedés tehát a három elmélettel összefüggő szakirodalom tükrében nagyon egyszerűen a kibocsátó, befogadó, valamint a hasonló helyzetben lévő sorstárs kapcsolatok együttes jelenléte a kapcsolathálózatban (Brandes és mtsai 2008, Molina 2015, Vacca és mtsai 2018). A beilleszkedés „sikerességének” egyfajta indikátora a beilleszkedésérzet, amelyet az elemzésben a csoporttársakhoz, és egyetemi oktatókhoz fűződő kötések arányával tudunk megragadni (Hoffman és mtsai 2003, Stanton-Salazar 2004). A sikeresség szintén fontos indikátora a szubjektív jóllét, amely a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó hallgatók esetében kulcsfontosságú (Tinto 1993, Steele 1997, Pataki 2005, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007, Larose és Boivin 2010, Szabóné 2012, Lee és mtsai 2014, Stebleton, Soria és Huesman 2014, Iacovino és James 2016). A társas támogatás percepciója komplex módon kapcsolódik az etnikai identitáshoz való viszonyhoz, az önértékeléshez, testi egészséghez, illetve a szubjektív jólléthez (Williams és Mohammed 2009, Lee és mtsai 2014, Schmidt és mtsai 2014). A kutatás mérőeszközeinek repertoárját kihasználva, a szubjektív jóllétre vonatkozó szempontokat is beemelek az elemzésbe, értékelve az egyes kapcsolathálózat típusokat.

2. Célkitűzések

Annak ellenére, hogy a diplomás romák aránya még mindig nagyon alacsony Magyarországon, egyre több kutatás fókuszál a sikeres romák mobilitás-, és identitásvizsgálatára. A cigány származású diplomások arányának növelése, a mobilitásukat, társadalmi beilleszkedésüket, identitás-stratégiáikat befolyásoló tényezők feltárása, megküzdési stratégiáik azonosítása fontos tanulságokat tartogathat a szakmapolitika számára, és hosszú távon hozzájárulhat a cigány csoportok társadalmi beilleszkedéséhez. A szoros értelemben vett egocentrikus kapcsolathálózati megközelítés mindezülig kevés hangsúlyt kapott a diplomás romák körében folytatott kutatások vonatkozásában.

A Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézete egy 2011-es pilot kutatás után 2012-ben kezdte meg a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH) hallgatóinak utánkövetéses vizsgálatát. Az intézeti kutatócsoport⁸ a roma szakkollégisták mobilitását és társadalmi beilleszkedését több dimenzióban, több módszerrel ragadta meg. A hallgatók egyéni kapcsolathálózatának feltárásához kapcsolati naplót (Dávid és mtsai 2016a, 2016b), valamint EgoNet (McCarty 2007) programot használtunk. A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat öt intézményének hallgatóit a kutatócsoport négy adatfelvételi hullámban követte nyomon egészen a 2015/2016-os tanévig. A szisztematikus adatgyűjtés önmagában egyedülállóvá teszi a kutatást, utánkövetéses vizsgálat pedig tudomásom szerint egyáltalán nem készült még roma egyetemisták körében, valamint nemzetközi viszonylatban, más kisebbségi csoportokhoz tartozó hallgatók vonatkozásában is ritka (Hurtado és Carter 1997, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007).

Doktori disszertációmban a KRSZH hallgatóinak egocentrikus kapcsolathálózatának típusait szeretném leírni a felsőoktatásba való beilleszkedés folyamatában. Ahogy az elméleti részben kifejtésre került, a strukturális mobilitás során átalakul az egyén kapcsolathálózata, a kapcsolathálózat mérete, kiterjedtsége, a benne

⁸ A kutatócsoport tagjai: Pethesné Dávid Beáta, Szabó Tünde, Török Péter, Lukács J. Ágnes. Jomagam a kutatás mérőeszközeinek kidolgozásában, félig-strukturált interjúk készítésében, a kapcsolati naplós és EgoNet-es adatfelvételben, a kapcsolathálózati adatbázis kialakításában, valamint az elemzésben és publikációk előkészítésében vettem részt 2011-től.

szereplő társadalmi csoportok, és az általuk elérhető erőforrások egyaránt befolyásolják a beilleszkedés folyamatát.

Az egocentrikus kapcsolathálózatok elemzése során három megközelítés által meghatározott keretben vizsgálom a roma hallgatók egyetemi beilleszkedését (college transition). A társadalmi tőke (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995), a beilleszkedésérzet („sense of belonging”) (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2012) elméletét, valamint a társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózat alapú megközelítését (Brandes és mtsai 2008) az észlelt és elérhető egyéni kapcsolatok és erőforrások vizsgálata hozza közös nevezőre. A három koncepció által körülhatárolt társadalmi beágyazottság főbb dimenzióinak operacionalizálására a módszertani részben térek ki.

Az elemzés fő kérdése tehát, *milyen a cigány hallgatók társadalmi beágyazottsága az egyetemi beilleszkedés folyamatában?* Ezen belül a tanulmány három kérdésre fókuszál:

1. Milyen kapcsolathálózat típusok rajzolódnak ki az elemzés során?

Feltárom, milyen kapcsolati kapaszkodókat találnak a roma egyetemisták a mobilitási folyamat alatt kialakuló szociális vákuumban. A kapcsolathálózatok *domináns csoportjainak* azonosítása után a társadalmi tőke releváns dimenzióit vizsgálom meg: milyen *erőforrások* állnak a hallgatók rendelkezésére a társadalmi beilleszkedéshez és a szakmai előmenetelhez. Várakozásaink szerint a kibocsátó, sorstárs, befogadó, valamint egyéb, azaz a roma/nem roma, valamint magas/alacsony iskolai végzettségű kötések száma és aránya az egyetemi évek alatt különböző kapcsolathálózat típusokat rajzol ki a roma hallgatók esetében. Klaszterelemzéssel ragadom meg a főbb egyéni kapcsolathálózat típusokat nem csupán a kapcsolathálózati kompozíció, de a struktúra vizsgálatával is.

2. Milyen jellemzőkkel mutatnak összefüggést az egyes kapcsolathálózat típusok?

A leíró kutatáson túl azonosítom az egyes kapcsolathálózat típusokat meghatározó tényezőket. A *szociodemográfiai változók*, és hangsúlyosan a családi háttér jellemzőin túl feltételezem, hogy a *párkapcsolat* etnikumának és iskolai végzettségének is determinisztikus hatása van a kapcsolathálózat összetételére és struktúrájára. Az egyik legizgalmasabb kérdés természetesen az, hogyan értékelhetőek az egyes kapcsolathálózatok a „*sikeres*” egyetemi beilleszkedés szempontjából. A társadalmi tőke

változói mellett, a beilleszkedésérzetet, valamint a szubjektív jóllét változóit is összevetem az egyes kapcsolathálózati típusokkal, megvizsgálva, melyik kapcsolathálózati típus járul hozzá leginkább az elméletek által definiált sikeres egyetemi beilleszkedéshez.

3. Milyen változás észlelhető a kapcsolathálózati típusokban az egyetemi beilleszkedés folyamatában?

Az elemzés harmadik lépése – ha csak esettanulmány szinten is – azt a mind hazai, mind nemzetközi szinten egyedülálló potenciált szeretné megragadni, amely a vizsgálat longitudinális voltából adódik. Az adatbázis sajátosságaihoz igazodva (Lásd 3.3. Minta fejezet) az elemzés klaszterenként egy-egy eset longitudinális bemutatására szorítkozik. Az egyéni kapcsolathálózatok dinamikájának vizsgálata kompozíció szempontjából a kibocsátó, sorstárs, befogadó, illetve egyéb csoportok mennyiségbeli és aránybeli változását, a struktúra vonatkozásában pedig a sűrűséget, valamint a klikkek alakulását méri.

2.1. Hipotézisek

A felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportok hallgatóinak beilleszkedésével foglalkozó szakirodalom, valamint a roma diplomásokkal kapcsolatos kutatások tapasztalatai nyomán az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg a kutatásra vonatkozóan.

H1. Várakozásaim szerint, amíg a kibocsátó csoportba tartozó alterek inkább „bonding”, addig a befogadó ismerősök inkább „bridging” tőkét biztosítanak a hallgatók számára (Coleman 1988, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009).

H2. Hipotézisem szerint a hallgatók kapcsolathálózatában lévő, ún. „institutional agent”-ek száma statisztikai összefüggést mutat a kapcsolathálózat méretével (Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Museus és Neville 2012, Bereményi és Carrasco 2017).

H3. Feltételezem, hogy azok a hallgatók, akik kapcsolathálózatában a kibocsátó, illetve befogadó csoportok egyaránt megjelennek, azaz kiterjedt, nyitott, „brokerage” hálózattal rendelkeznek, jobb önértékeléssel bírnak, kedvezőbb eredményt érnek el az Élete céljainak érdekében, és az EVS szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseiben, valamint erősebb a beilleszkedésérzetük (Hurtado és Carter 1997, Brandes és mtsai 2008, Zou 2009,

Strayhorn 2010, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Bereményi és Carrasco 2017). Ezzel együtt azt várom, hogy azok a hallgatók, akiknek kapcsolathálózata kisebb méretű, és azt egy-egy csoport dominálja, azaz „closure” hálózat, rosszabb önértékeléssel rendelkeznek, és kedvezőtlenebb eredményt érnek el az Életcél kérdőíven, és az EVS szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseiben, emellett gyengébb a beilleszkedésérzetük (Hurtado és Carter 1997, Zou 2009, Strayhorn 2010). Ugyanígy, azok a roma szakkollégisták, akik kapcsolathálózatában a sorstársak nagyobb arányban jelennek meg, jobb önértékeléssel rendelkeznek és az Életcél kérdőíven, valamint az EVS szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseiben is kedvezőbb eredményt érnek el (Hurtado és Carter 1997, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Bereményi és Carrasco 2017).

H4. Hipotézisem szerint a cigány hallgatók szociodemográfiai háttere szignifikáns összefüggést mutat a kapcsolathálózati változókkal. Az eddigi kutatási tapasztalatok alapján azt várom, hogy a roma származású fiúk kedvezőbb kapcsolathálózati mutatókkal bírnak (Hurtado és Carter 1997, Hinton-Smith, Danvers és Jovanovic 2017), illetve a roma hallgatók szüleinek iskolai végzettsége statisztikai összefüggést mutat a kapcsolathálózat méretével, kompozíciójával és struktúrájával (Grommo 2014).

H5. Feltételezésem szerint a roma hallgatók párkapcsolatának etnikuma, valamint iskolai végzettsége szintén meghatározza a kapcsolathálózat méretét, összetételét, de leginkább struktúráját. Várakozásaim szerint a lányok esetében ez az összefüggés erőteljesebben megmutatkozik (Dávid, Huszti és Lukács 2016, Lukács J. és Dávid 2018).

H6. Várakozásaim szerint az egyéni kapcsolathálózatok dinamikájára a kapcsolathálózat méretének, és a befogadó csoport, valamint a sorstársak arányának növekedése jellemző.

3. Módszerek

Ahogy az már többször hangsúlyozásra került, a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének kutatócsoportja a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat hallgatóit egy 2011-es pilot vizsgálat után 2012-től kezdődően négy adatfelvételi hullámban, és több kutatási módszer alkalmazásával követte nyomon. Az értékrenddel (European Value Survey 2008), mentális egészséggel kapcsolatos kérdőívek (Rosenberg-féle Önértékelés Skála 1979, Sallay és mtsai 2014, Életcél kérdőív, Purpose of Life Scale, Crumbaugh és Maholick 1964, Konkoly-Thege és Martos 2006), és félig-strukturált életútinterjúk mellett az egyéni kapcsolathálózatokat kapcsolati naplóval (Dávid és mtsai 2016a, 2016b), valamint az EgoNet (McCarty 2007) programmal tártuk fel.⁹

A roma szakkollégisták társadalmi beágyazottságát egocentrikus kapcsolathálózatuk elemzésén keresztül ragadtam meg. Az észlelt személyes kapcsolatok jellege, az általuk elérhető erőforrások, valamint az egyes közösségekkel való azonosulás az értekezéshez használt megközelítések alapján a felsőoktatásba való beilleszkedés folyamatának („college transition”) fontos és valid dimenziói. Az egyéni kapcsolathálózat mérete, összetétele és struktúrája egyaránt determinálják az egyén számára elérhető társadalmi tőkét, így a társadalmi beilleszkedés folyamatát, a kialakuló kapcsolathálózat típusokat és identitáskonstrukciókat (McCarty 2002, Brandes és mtsai 2008, Molina 2015, Vacca és mtsai 2018).

A kapcsolathálózati vizsgálatban alkalmazott módszerek bemutatása után a három megközelítés által meghatározott konceptuális keretet és a főbb vizsgált változókat ismertetem.

3.1. vizsgálatban alkalmazott módszerek

3.1.1. Kapcsolati napló

A szakkollégisták személyes, ún. egocentrikus kapcsolathálózatának feltérképezésére a kapcsolati naplót („contact/network diary”) alkalmaztuk. A mérőeszköz egy adott időintervallumban napi rendszerességgel vizsgálja az egyén kapcsolathálózatát, ami azt jelenti, hogy a válaszadónak meghatározott ideig napi szinten

⁹ A kapcsolati naplók adatfelvételét Huszti Éva, Pethesné Dávid Beáta, Szabó Tünde és Lukács J. Ágnes végezték, az EgoNet-es adatokat Lukács J. Ágnes gyűjtötte.

rögzítenie kell azokat az ismerőseit, akikkel beszélgetett. Az egyes kutatások a kapcsolati napló alkalmazását illetően a vizsgált időintervallum hosszában, valamint abban térnek el, hogy mely interakciókat kérik rögzíteni (csak a személyes találkozásokat, vagy telefonos, illetve virtuális kapcsolatokat is, továbbá milyen hosszúságú beszélgetéseket) és milyen névinterpretáló kérdéseket használnak (azaz a naplóba került személyek mely jellemzőire kíváncsiak). Az első kapcsolati naplós vizsgálatot Gurevich-nek tulajdonítják (1961), de Pool és Kochen (1978), Freeman és Thompson (1989), Lonkila (1999) és Fu (2005, 2007) is a módszer úttörői közé tartoznak. A kapcsolati napló hazai fejlesztése Huszti Éva és Angelusz Róbert nevéhez fűződik (Huszti 2013, 2014, 2015). A kapcsolati napló Huszti 2010-2011-es nyíregyházi vizsgálata mellett alkalmazásra került a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének 2011-ben induló KRSZH kutatásában (Huszti, Dávid és Vajda, 2013, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Lukács J. és Dávid 2018), illetve a 2015-ös, „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a mai magyar társadalomban” (OTKA 108836) című országos reprezentatív felmérésben (Dávid és mtsai 2017). Amíg a nemzetközi kapcsolati naplós vizsgálatok elsősorban az egyéni kapcsolathálózatok méretének feltárására törekednek, a hazai felmérések inkább a hálózatok összetételének elemzésére koncentrálnak. A módszert a társadalomtudományi felméréseken túl – lévén, hogy közvetlen kapcsolatokat mér – az epidemiológiai kutatások is haszonnal alkalmazzák (Kretzschmar és Mikolajczyk 2009, Fu és mtsai 2012, Read és mtsai 2012). (Fu 2005, Huszti 2015, Lukács 2015, Dávid és mtsai 2016b)

Az értekezés alapját képező kutatásban alkalmazott kapcsolati naplót a szakkollégisták minden tanévben egy héten keresztül vezették, azaz a naplóban rögzítették az adott hét napjaira vonatkozóan interakcióikat: kivel, hol, milyen formában beszéltek (személyesen, telefonon, online csatornákon). A kapcsolati napló névgenerátorként¹⁰ funkcionál: a hallgatók egy átlagos hét alatt folytatott beszélgetéseik

¹⁰ A névgenerátoros vizsgálatok koncepcióját és módszerét az egyének személyközi kapcsolathálózatának feltárására, a társas támogató rendszer, tehát elsősorban az erős kötések mérésére alakították ki. A névgenerátor technikák előre meghatározott szempontok alapján listát kérnek a válaszadóktól kapcsolataikról. (Borgatti, Everett és Johnson 2013, Huszti 2015, Kmetty és Koltai 2015)

alapján tártuk fel kapcsolathálózatuk méretét és összetételét. Külön névinterpretátorok¹¹ segítségével – amelyet az első évben papíron, majd 2013-tól elektronikus formában töltöttek ki a hallgatók – a naplóban említett személyek (alterek) szociodemográfiai jellemzőire (nem, kor, etnikum, iskolai végzettség, foglalkozás és lakóhely), valamint a kapcsolat jellemzőire (a kapcsolat természete, mióta ismerik egymást, milyen gyakran beszélnek, mennyire fontos, illetve mennyire személyes dolgokat szoktak megbeszélni, mennyire kedveli vagy utálja az altert) kérdeztünk rá (Lásd 1. Melléklet). Lehetőséget adtunk arra is, hogy a hallgatók kiegészítsék a névgenerátor által kapott listát, azaz olyan személyek is bekerüljenek a kapcsolathálózatba, akikkel a hallgatók a mért egy héten ugyan nem voltak interakcióban, de fontos szerepet játszanak az életükben. A mérőeszköz segítségével feltárhatóvá vált a kapcsolatháló mérete (hány alter alkotja a kapcsolathálózatot), összetétele (milyen szociodemográfiai jellemzőkkel bíró alterek szerepelnek a kapcsolathálózatban), valamint a kapcsolatok erőssége (mennyire áll közel a kérdezetthez az alter).

A kapcsolati napló módszerének előnye a hagyományos névgenerátorokhoz képest, hogy valós interakciók révén térképezi fel az egyén kötéseit. Az egyén aktív kapcsolathálózatát tárja fel, vagyis azok az ismerősök jelennek meg, akikkel az egyén ténylegesen beszél, kapcsolatban van, akiknek az erőforrásaira valóban támaszkodhat. Jelen vizsgálat érvényességét is ezeknek a valós, aktív kapcsolatoknak a mérése, az interakciók elemzése adja. A mérőeszköz további erénye, hogy az egyén tágabb kapcsolathálózatát éri el, és az erős kötésekön kívül a társadalmi mobilitás és beágyazottság szempontjából fontos gyenge kötések is megjelennek a hagyományos névgenerátoros módszerekkel szemben. A kapcsolati naplóval ráadásul nem csak dichotóm módon vizsgálhatóak az erős, illetve a gyenge kötések, de a Granovetter-i kötés erősség dimenziókon keresztül folytonos módon ragadhatóak meg (Lásd Strength of Tie index, Dávid és mtsai 2016a, 2016b, illetve alább Érzelmű erőforrás index). Többek között ez utóbbi tulajdonsága miatt döntött úgy a kutatócsoport, hogy a kapcsolati naplót alkalmazza a roma egyetemisták társadalmi beágyazottságának megragadásához. A másik érv emellett az volt, hogy a kapcsolati napló betekintést nyújt az egyén szubjektív

¹¹ A névinterpretáló kérdések a névgenerátoros mérőeszközökhöz kapcsolódóan az egyén által kialakított listában szereplő személyek társadalmi háttérét vizsgálják, valamint a kapcsolatra vonatkozóan tesznek fel kérdéseket (Borgatti, Everett és Johnson 2013, Huszti 2015).

valóságába: mely kapcsolatait tartja meghatározónak maga körül és hogyan viszonyul ezekhez, avagy milyen a beilleszkedésérzete. A mérőeszköz egyik legfőbb hátránya, hogy jelentős időt és energiát követel a résztvevőktől, gyakori a kitöltés félbehagyása, ezért hangsúlyt kell fektetni a résztvevők motiválására. Ez utóbbi az értekezés alapját képező kutatásban is komoly kihívást jelentett, egyben a teljeskörű lekérdezés, valamint a longitudinális adatgyűjtés gátját képezte. Ugyancsak nehézséget okoz a naplóba rögzítendő interakciók pontos meghatározása a válaszadók számára. A lejegyzésre kerülő interakciók és ismerősök listáját az egyén percepciója alakítja: mely beszélgetésekre emlékezett a nap végén, és melyeket tartotta érdemesnek rögzíteni, tehát a szubjektivitás ennél a módszernél sem küszöbölhető ki teljesen. Azt is nehéz meghatározni, milyen időintervallum szükséges ahhoz, hogy reális módon feltáruljon az egyén kapcsolathálózata. Végül, etikai dilemmaként merül fel, hogy a naplóba rögzített személyekről gyakran több információt nyernek a vizsgálatok, mint magáról a válaszadóról. (Fu 2007, Huszti, Dávid és Vajda 2013, Huszti 2015, Lukács 2015, Dávid és mtsai 2016a, 2016b)

3.1.2. EgoNet

A hallgatók kapcsolathálózatának mélyebb megismerése érdekében az adatfelvétel második hullámától bevontuk az EgoNet (Egocentric Network Study Software, McCarty 2007) nevű programot a vizsgálati módszerekbe, hogy a kapcsolathálózatok strukturális jellemzőiről is információkat nyerjünk. Az adatfelvétel személyesen történt, a programot a szakkollégisták számítógépen, önállóan töltötték ki, de végig rendelkezésre állt szakmai segítség. A kapcsolati napló segítségével feltárt kapcsolathálózat alterei közötti ismeretségeket vizsgáltuk meg a szoftverrel. Az alterek közötti kapcsolatokat az „Ismeri-e személyesen Alter1 és Alter2 egymást?” kérdéssel mértük, a hallgatók pedig egyszerű igen-nem kódokkal válaszoltak. Az így kirajzolódó hálózatnak a komponenseit, klikkeit, de az egyes alterek „degree”, „closeness” és „betweenness” értékeit is megismerhettük (McCarty 2002). Az egyes kapcsolathálózatok sűrűségét a UCINET (Borgatti, Everett és Freeman 2002) programmal számoltam ki.

3.1.3. Elemzési módszerek

A statisztikai elemzést IBM SPSS 21. programmal végeztem. A leíró statisztikák mellett az egyes csoportok közötti eltérések igazolásához Chi² próbát, One-Way ANOVA-t, illetve korrelációt használtam. Az eredmények bemutatásánál minden esetben feltüntettem az alkalmazott statisztikai módszereket. Az értekezésben a statisztikailag szignifikáns ($p < 0,05$) eredményeket írom le, illetve ahol szükséges, felhívom a figyelmet a releváns, de nem szignifikáns együttjárásokra.

A kapcsolathálózati elemzéshez a már említett EgoNet (McCarty 2007), UCINET (Borgatti, Everett és Freeman 2002) szoftvereket használtam. Az egocentrikus kapcsolathálózatok klasztereinek ábrázolásához a EgoNet2GraphML, valamint a Visone (Brandes és Wagner 2004) szoftvereket alkalmaztam.

3.2. Konceptuális keret és változók

Az értekezésben a roma egyetemisták felsőoktatásba való beilleszkedését társadalmi beágyazottságuk mérésével szeretném megragadni, amelyet a hallgatók egocentrikus kapcsolathálózati jellemzőin keresztül operacionalizálok. A kapcsolathálózati elemzésben elsősorban az egyéni hálózatok méretét (a kapcsolati naplóba egy hét alatt lejegyzett interakciók alapján), összetételét (alterek szociodemográfiai összetétele a névinterpretáló kérdések alapján, lásd 1. Melléklet), valamint strukturális adottságait (sűrűség, kompozíció, klikkek) vizsgálom.

A társadalmi tőke (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995), a beilleszkedésérzet (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2012) elmélete, valamint a társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati koncepciója (Brandes és mtsai 2008) mind az észlelt egyéni kapcsolatokkal és erőforrásokkal foglalkoznak, más-más dimenziókat hangsúlyozva. A következőkben bemutatom, hogy az egyéni kapcsolathálózatok elemzéséből kiindulva, mely változókon keresztül operacionalizáltam és hoztam közös nevezőre a három megközelítést (Lásd 1. táblázat).

3.2.1. A társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati megközelítése

A roma szakkollégisták kapcsolathálózati kompozíciójának egyik fő vizsgálati szempontját a kibocsátó, sorstárs, befogadó, valamint egyéb csoportok aránya adja. Egy korábbi elemzésben már sikerrel alkalmaztam Brandes és munkatársai (2008) társadalmi

beilleszkedést leíró kapcsolathálózati modelljét a roma egyetemisták strukturális mobilitására (Lukács J. és Dávid 2018, Dávid, Szabó és Lukács J. 2018). Ahogy korábban az elméleti fejezetben ismertetésre került, Brandes és kollégái a földrajzi mobilitást elemezve az etnikum/nemzetiség, valamint a lakóhely dimenziókat használták a kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok megragadásához. Mivel a kutatás fókuszában nem földrajzi, hanem strukturális mobilitás áll, amely jelen esetben egy alacsony iskolai végzettségű milióból vezet az értelmiségi közegbe, ezért az adaptáláskor az etnikum mellett az iskolai végzettség dimenziót tartottam legalkalmasabbnak az egyetemi beilleszkedés modellezésére. Amíg a roma szakkollégisták kibocsátó közegbe nem túl iskolázott, alacsony státusú, etnikailag inkább homogén milió, addig a befogadó közeg, avagy új kapcsolataik túlnyomórészt magas iskolai végzettségűek és státusúak, nem roma értelmiségiek. A roma hallgatók kibocsátó közegbe jelenti tehát a leginkább homofil, a befogadó közeg pedig a leginkább heterofil kötések. Amíg a migránsok mobilitásának célja a befogadó társadalomba való integráció, addig a roma egyetemisták esetében a diploma megszerzése, az egyetemi, értelmiségi közegbe való beilleszkedés. A hallgatók mobilitási folyamatát tehát az etnikum, illetve az iskolai végzettség dimenziók mentén ragadtam meg (Lásd 4. ábra, ill. 1. táblázat).

Alter jellemzői	Roma	Nem roma
Nem érettségizett	Kibocsátó	Egyéb
Érettségizett	Sorstárs	Befogadó

4. ábra Brandes és munkatársai (2008) modellje a roma egyetemisták strukturális mobilitására adaptálva

(Saját szerkesztés, Lukács J. és Dávid, 2018)

A roma származású, érettségivel nem rendelkező kötések definiálják a kibocsátó, a roma származású, legalább érettségivel bíró alterek a sorstárs csoportot, a nem roma származású, legalább érettségizett kapcsolatok pedig a befogadó kötések. A nem roma, nem értelmiségi kapcsolatok az egyéb csoportba sorolódnak. Mivel a magyarországi roma népesség iskolai végzettsége meglehetősen alacsony (KSH 2011), az érettségi érvényes kategóriaképző a csoportok kialakításához. A csoportok kialakításánál csak a 18 évesnél idősebb altereket vettem figyelembe.

Korábbi elemzés során bebizonyosodott, hogy az így kreált csoportok nem csak az etnikum, valamint az iskolai végzettség mentén térnek el, hanem a közvetített társadalmi tőke tekintetében is (Lukács J. és Dávid 2018).

A társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati szempontú vizsgálatában – ahogy az az elméleti fejezetben is kifejtésre került –, az egyéni kapcsolathálózatok struktúrája is meghatározó. A „closure” (Portes 1998), valamint a „brokerage” típusú hálózatokat a méret, sűrűség, a komponensek és klikkek száma, valamint az egyes (kibocsátó, befogadó, sorstárs, egyéb) csoportok arányának figyelembevételével operacionalizáltam (Zhou 2009). A nagyobb méretű, kevésbé sűrű, több komponensből vagy klikkből álló, kibocsátó, befogadó, sorstárs, valamint egyéb csoportokat tartalmazó kapcsolathálózatokat inkább „brokerage” típusú hálózatnak, a kisebb méretű, kevés komponensből vagy klikkből álló kapcsolathálózatokat, amelyeket egy-egy csoport dominál, pedig „closure” típusú hálózatnak tekintettem.

3.2.2. A társadalmi tőke operacionalizálása

A cigány egyetemisták kapcsolathálózatát alkotó főbb csoportok leírásán túl az általuk elérhető erőforrásokat is mértem. Az egyéni társadalmi tőkét kapcsolathálózati vizsgálatokban általában a hálózat méretével (hány személy található a kapcsolathálózatban), és kompozíciójával (a hálózatban szereplő személyek erőforrásai, szociodemográfiai háttere és státusa), valamint az erőforrások elérhetőségével (kötés erőssége) jellemzik (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Dika, és Singh 2002, Van der Gaag és Snijders 2004, Yang 2007, Lin 2008). A társadalmi tőkét vizsgáló kutatások többségében a „bonding”, illetve „bridging” jellegű kötések ragadják meg. A „bonding” típusú kötések mindenképp a homofil kapcsolatokkal jellemzik, amelyek az érzelmi közelséggel és támogatással, valamint a

bizalommal írhatóak le. A „bonding” jellegű kapcsolatok között erősebb a kohézió, illetve a szűkebb értelemben vett csoporttagokkal való azonosulás (Putnam 2000, Kim, Subramanian és Kawachi 2006, Poortinga 2012). A „bridging” jellegű kapcsolatokat ezzel szemben az egyéntől különböző szociodemográfiai és etnikai háttér jellemzi. Az egyén a tágabb csoportba való tartozást és a tágabb csoportba vetett bizalmat éli meg ezekben a kapcsolatokban (Putnam 2000, Kim, Subramanian és Kawachi 2006, Poortinga 2012).

A mobilitással és hátrányos helyzetű hallgatók kapcsolathálózatával foglalkozó tanulmányok általában a bridging típusú kapcsolatok elemzésére helyezik a hangsúlyt (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995). A „bonding” típusú kötések megtartó, érzelmi támogató ereje ugyanakkor nem vitatható egy olyan mobilitási helyzetben, amelyben jelentős mértékben átalakul az egyén kapcsolathálózata. Éppen ezért a két tőke együttes vizsgálata elengedhetetlen a roma egyetemisták felsőoktatásba való beilleszkedésének megragadásához.

Az elemzésben a rendelkezésre álló adatok alapján az emocionális, valamint strukturális erőforrásokat vizsgálom (Lásd 1. táblázat). Feltételezem, hogy amíg az érzelmi kötődés mértéke a „bonding” típusú kapcsolatok függvénye, addig a strukturális erőforrások a „bridging” jellegű kapcsolatok esetében meghatározóak.

Az erős és gyenge kötések elkülönítésére többségében dichotóm, vagy ordinális kategóriákat használnak a kutatások. Az elemzésben egy finomabb, folytonos indikátort alkalmaztam a kötések erősségének mérésére (Petróczi és mtsai 2007, Marsden és Campbell 1984, 2012, Dávid és mtsai 2016a, 2016b). A kapcsolatok erősségének konceptualizálásában Granovetter (1973) dimenzióira támaszkodtam, ezekből is az érzelmi közelségre vonatkozó érzelmi intenzitás (emotional intensity) és intimitás-kölcsönös bizalom (intimacy-mutual confiding) dimenziókat használtam fel az index kialakításához. A képzett érzelmi erőforrás index megalkotásában főkomponens analízist alkalmaztam az alábbi indikátorok felhasználásával: általában mennyire kedveli vagy utálja a válaszadó az adott személyt, mennyire fontos, valamint mennyire személyes dolgokat beszél meg velük általában. A főkomponens így 76%-ot őriz meg az eredeti változók heterogenitásából (Lásd 2. Melléklet). A kapott index egy standardizált, folytonos változó, minél magasabb értéket vesz fel, annál erősebb a kapcsolat.

Mintánkban (3659 alter esetében) a leggyengébb kapcsolat indexe mínusz 2,7, a legerősebbé pedig 1,5.

A foglalkozási struktúra különböző pozícióihoz bizonyos társadalmi erőforrások tartoznak. Minél heterogénebb, sajátjától minél különbözőbb és magasabb pozíciójú személyekkel van az egyén kapcsolatban, annál nagyobb eséllyel mobilizálja a rajtuk keresztül elérhető erőforrásokat, avagy annál gazdagabb a társadalmi tőkéje (Lin és Dumin 1986). A kutatásban nem használtuk a pozíciógenerátor¹² klasszikus értelemben vett kérdéseit, azonban megkérdeztük a roma egyetemisták altereinek foglalkozásait, így közvetett módon alkalmazhatjuk a pozíciógenerátorok által nyújtott megközelítést. A 18 évnél idősebb altereket négy csoportba soroltam foglalkozásuk alapján. A diákok, vagy egyetemi hallgatók mellett a munkaerő-piaci szempontból inaktív (munkanélküli, nyugdíjas, rokkantnyugdíjas, háztartásbeli), az alacsony státusú, szakképzettséget nem igénylő foglalkozású („blue-collar”) alterek, valamint a magas státusú, magasabb kvalításokat igénylő és diplomához kötött szakmákkal („white-collar”) rendelkezők.

Ahogy az elméleti fejezetben kifejtésre került, a magas-státusú, diplomás alterek („institutional agents”) szintén fontos szerepet töltenek be a strukturális erőforrások közvetítésében a hátrányos helyzetű egyetemisták esetében. Az egyetemi oktatók, tutorok vagy mentorok mellett vizsgáltam a rokonságban lévő diplomások számát is, akik szerepmodellként jelentős hatással bírhatnak a hallgatók mobilitásában és az egyetemre való beilleszkedésükben (Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Museus és Neville 2012, Bereményi és Carrasco 2017). Az „institutional agent”-eket tehát a hallgatók kapcsolathálózatában található diplomás rokonok, valamint a régebbi, jelenlegi tanárok és mentorok, tutorok száma alapján definiáltam (Lásd 1. táblázat).

Az erőforrások elérhetőségét az ego alterrel való interakciójának (a vizsgált egy hét alatt milyen gyakran beszéltek) gyakoriságával, ezen belül is a személyes interakciók gyakoriságával, valamint a szakkollégisták a beszélgetés gyakoriságára vonatkozó válaszai alapján (Általában milyen gyakran beszélnek?) operacionalizáltam.

¹² A pozíciógenerátor a gyenge kötésekre koncentrálva az egyén társadalmi hierarchiában elfoglalt helyét próbálja megbecsülni. A válaszadóknak különböző státusú foglalkozások szereplővel kapcsolatos ismeretségeiket kell jelölniük. (Borgatti, Everett és Johnson 2013, Huszti 2015, Kmetty és Koltai 2015)

3.2.3. A sikeres beilleszkedés mérése

Ahogy korábban az elméleti részben kifejtésre került, a hátrányos helyzetű egyetemisták sikeres társadalmi beilleszkedésének operacionalizálásában nincs konszenzus a szakirodalomban.

Számos tanulmány szerint a beilleszkedésérzet, azaz az egyetemi közösséggel való azonosulás jó indikátora lehet a roma egyetemisták felsőoktatásba való beilleszkedésének (Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2012). Több kutató is operacionalizálta már a beilleszkedésérzetet, ám a kutatásban nem volt alkalom ezeket a skálákat alkalmazni. Ezek a mérőeszközök jellemzően az észlelt, egyetemi csoporttársak és oktatók által elérhető támogatást próbálják megragadni (Hagerty és Patuský 1995, Hoffman és mtsai 2003). Az elemzésben a beilleszkedésérzetet a hallgatók kapcsolathálózatában lévő, egyetemi csoporttársak és oktatók felé irányuló kapcsolatok arányával mérem (Lásd 1. táblázat).

A kutatások rávilágítanak arra, hogy a társadalmi tőke (Skrabski, Kopp és Kawachi 2003), valamint a beilleszkedésérzet pozitív összefüggést mutatnak a mentális egészséget, pszichológiai jóllétet megragadó változókkal (Hagerty és mtsai 1996, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007, Lee és mtsai 2014, Stebleton, Soria és Huesman 2014). Éppen ezért az az egyes kapcsolathálózat típusokat a kutatásban alkalmazott Rosenberg-féle Önértékelés Skála¹³ (Rosenberg 1979, Sallay és mtsai 2014), az Életcél kérdőív¹⁴ (Purpose of Life Scale, Crumbaugh és Maholick 1964, Konkoly-Thege és Martos 2006), valamint az EVS kérdőív (European Value Survey 2008) szubjektív jóllétre (boldogság¹⁵, elégedettség¹⁶, bizalom¹⁷, szubjektív egészségi állapot¹⁸) vonatkozó kérdéseinek eredményeivel is összevettem. Ezekkel a kérdésekkel összefoglalóan a

¹³ Cronbach Alpha=0,983-0,993

¹⁴ Cronbach Alpha=0,789-0,91

¹⁵ Mindent összevetve Ön mit mondana magáról? nagyon boldog, meglehetősen boldog, nem nagyon boldog, egyáltalán nem boldog (1-4)

¹⁶ Mindent egybevetve, összességében mennyire elégedett jelenlegi életével? 1-10

¹⁷ Általában véve hogyan vélekedik inkább: a legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy az ember nem lehet elég óvatos másokkal szemben? A legtöbb emberben meg lehet bízni választ jelölők aránya

¹⁸ Mindent egybevetve, hogyan tudná Ön a mostani egészségi állapotát jellemezni? 1-5

hallgatók egyfajta tágan értelmezett szubjektív jóllétét ragadom meg (Diener 1984, Diener, Lucas és Oishi 2002) (Lásd 1. táblázat).

1. táblázat Az elemzés során használt fontosabb változók operacionalizálása

Dimenzió	Változó	Operacionalizáció
A kapcsolat-hálózat mérete	Méret	A kapcsolati naplóban említett személyek száma, azokkal a fontos kapcsolatokkal kiegészítve, akikkel a hallgatók a vizsgált 7 napban nem beszéltek.
	Interakciók	A vizsgált 7 nap alatt folytatott – kapcsolati naplóba jegyzett – beszélgetések száma.
A kapcsolat-hálózat összetétele	kibocsátó alterek	A kapcsolathálózatban szereplő roma származású, érettségivel nem rendelkező alterek.
	sorstárs alterek	A kapcsolathálózatban szereplő roma származású, érettségizett alterek.
	befogadó alterek	A kapcsolathálózatban szereplő nem roma, érettségizett alterek.
	egyéb alterek	A kapcsolathálózatban szereplő nem roma, érettségivel nem rendelkező alterek.
A kapcsolat-hálózat struktúrája	Sűrűség	A kapcsolathálózaton belüli összes lehetséges kapcsolat hány százaléka valósul meg az EgoNet-es adatfelvétel alapján.
	„Closure” hálózat	Nagyobb méretű, kevésbé sűrű, több komponensből vagy klikkből álló, origin, host, fellow, valamint other csoportokat tartalmazó kapcsolathálózatok.
	„Brokerage” hálózat	Kisebb méretű, kevés komponensből vagy klikkből álló kapcsolathálózat, amelyet egy-egy csoport dominál.
Társadalmi tőke	Érzelmi erőforrás index	Az egyes alterekhez fűződő érzelmi erőforrás index hallgatónként aggregálva.
	Strukturális erőforrások 1.	Magas státusú, magasabb kvalitásokat igénylő és diplomához kötött szakmákkal („white-collar”) rendelkező alterek.
	Strukturális erőforrások 2.	Munkaerő-piaci szempontból inaktív (munkanélküli, nyugdíjas, rokkantnyugdíjas, háztartásbeli), illetve alacsony státusú, szakképzettséget nem igénylő foglalkozású („blue-collar”) alterek.
	„Institutional agent”	Diplomás rokonok, valamint a régebbi, jelenlegi tanárok és mentorok, tutorok a kapcsolathálózatban.

Beilleszkedés-érzet	Egyetemi csoporttársak és oktatók aránya a kapcsolathálózatban.
Szubjektív jóllét	Rosenberg-féle Önértékelés Skála, Életcél kérdőív, Boldogság, Elégedettség, Bizalom, Szubjektív egészségi állapot (EVS)

3.3. Minta

A Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének kutatócsoportja egy 2011-es pilot vizsgálat után 2012-ben, a KRSZH akkor működő öt tagintézményében, a budapesti Jezsuita Roma Szakkollégiumban, a debreceni Wáli István Református Cigány Szakkollégiumban, a miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégiumban, a nyíregyházi Evangélikus Roma Szakkollégiumban, valamint a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégiumban kezdte meg, és végezte négy tanéven keresztül az adatgyűjtést.

A KRSZH-val kötött együttműködési megállapodásnak köszönhetően lehetőségünk volt minden szakkollégistát bevonni a vizsgálatba, de természetesen a kutatásban való részvétel önkéntes volt. A négy adatfelvételi hullám során összesen 183 szakkollégista kapcsolathálózatáról vettünk fel adatokat legalább egy hullámban (Lásd 2-3. táblázat). Az öt szakkollégiumban a vizsgált négy évben adataink alapján összesen 222 hallgató fordult meg, ez azt jelenti, hogy a mintánk 82%-ban fedí le a populációt. Ahogy korábban leírásra került, a társadalmi beilleszkedést elősegítendő a szakkollégiumoknak nem roma hallgatók is tagjai, a kapcsolathálózati minta 32%-a.

2. táblázat A KRSZH adatfelvétel kapcsolathálózati adatai I. – Az egyes adatfelvételekben elért szakkollégisták száma

	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	Összesen
Kapcsolati napló	51 (70)	49 (73)	61 (86)	41 (65)	202 (294)
EgoNet	-	31 (74)	30 (47)	10 (16)	71 (110)

(Zárójelben a teljes, nem roma származású szakkollégistákkal kiegészített minta elemszám)

A kutatás longitudinális voltából fakadóan akadnak szakkollégisták, akiknek csak egyik adatfelvételi évből ismerjük a kapcsolathálózati jellemzőit, és olyanok is, akik a szakkollégiumban töltött idő alatt a kutatás mind a négy adatfelvételi hullámában (2012-

2016) részt vettek, így akár négy kapcsolathálózati mérési eredményük is elérhető (Lásd 3. táblázat). A disszertáció keresztmetszeti elemzésében minden esetben az adott egyetemista legelső mérési eredményét használtam fel, egy szakkollégista kapcsolati naplós és EgoNet-es adatai tehát csak egyszer szerepelnek az adatbázisban. Ennek oka, hogy a kutatás leíró céljait és így az eredményeket torzítaná, ha egy-egy hallgató több kapcsolathálózati mérése is szerepelne az adatbázisban. A legelső mérési eredmény egyben azt is jelenti, hogy a keresztmetszeti elemzés a hallgatók első szakkollégiumban töltött éveire fókuszál. A hátrányos helyzetű fiatalok egyetemi beilleszkedését vizsgáló kutatások általában az elsőévesekre koncentrálnak, lévén, hogy a lemorzsolódás szempontjából ez a legkritikusabb évfolyam (Thomas 2000, Johnson és mtsai 2007). Az elemzés további, elsőévesekre való szűkítése a minta nagysága miatt nem volt lehetséges. Az adatok longitudinális elemzésére, a kapcsolathálózatok dinamikai vizsgálatára az értekezés az adatgyűjtés nehézségeiből¹⁹ fakadó alacsony mintaelemszám miatt (Lásd 3. táblázat) csak esettanulmány szinten tud kitérni.

3. táblázat A KRSZH adatfelvétel kapcsolathálózati adatai II. – A mintába került szakkollégisták hány adatfelvételben vettek részt a kutatás ideje alatt (2012-2016)

	csak 1 adatfelvétel	2 hullámban követhető	3 hullámban követhető	4 hullámban követhető	Összesen
Kapcsolati napló	71 (111)	33 (41)	15 (23)	5 (8)	124 (183)
EgoNet	37 (56)	11 (18)	4 (6)	-	52 (80)

(Zárójelben a teljes, nem roma származású szakkollégistákkal kiegészített minta elemszám)

¹⁹ A kutatócsoport az adatfelvétel során sajnos eszköztelen volt a szakkollégisták kutatásban való részvételének motiválásban, egyedül a szakkollégiumi hálózat intézményi erejére támaszkodhatott, de sok esetben ez sem volt kielégítő. A kapcsolati napló módszere ráadásul – minden előnye mellett – különösen nagy idő- és energiabefektetést igényelt a válaszadók részéről, nem különben az EgoNet-es adatfelvétel, amely 30-60 perces személyes találkozást jelentett a vizsgálati alanyokkal. Az adatbázis tehát leginkább a kapcsolathálózati adatokat illetően sérült.

Szintén a kutatás céljaihoz igazodóan, az elemzésbe csak a cigány származású hallgatókat (összesen 124 fő) vontam be, a nem roma szakkollégistákat (összesen 59 fő) mintegy kontrollcsoportként használtam (Lásd 3. táblázat).

A mintába került cigány szakkollégisták csekély többsége nő (53%), legtöbbjük az első adatfelvétel idején 19-24 éves volt. A roma szakkollégisták körében a műszaki-mérnöki-informatikai (19%), a társadalomtudományi-szociális (18%), valamint a pedagógus, bölcsész-tanári (18%) szakok a legnépszerűbbek, de számottevő arányban képviseltetik magukat a zenészek is (12%). A cigány egyetemisták 40%-a az első adatfelvétel idején elsőéves volt, 36%-uk másod-, 10%-a harmad-, 6%-a negyed-, 8 %-a pedig ötödéves volt. Az évfolyamok összehasonlítása érdekében a mintát néhány statisztikai próba esetében (az eredmények közzlésénél ezt külön jelzem) évfolyam szerint súlyoztam.

A roma szakkollégisták többsége (62%-uk) 4-5 fős háztartásokból érkezett és 1-2 testvérrel bír (68%-uk). A hallgatók szüleinek több mint fele (52%) legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezik, csupán 17%-uk érettségizett, és alig 9%-uk (összesen 16 fő) diplomás. Az anyák között 10%-kal többen érettségiztek és szereztek diplomát az apákhoz viszonyítva. A cigány szakkollégisták 86%-a elsőgenerációs értelmiségi, azaz szüleik nem rendelkeznek diplomával. A hallgatók 78%-ának mindkét szülője roma származású, 17% esetében csak az anya. A cigány szakkollégisták csaknem fele 5000 főnél alacsonyabb népességű településekről származik, csupán 14%-uk nőtt fel 100 000 főnél nagyobb településen. A roma egyetemisták majdnem negyede Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nőtt fel, 18%-uk Borsod-Abaúj-Zemplén, 10-10%-uk pedig Hajdú-Bihar és Békés megyéből származik. Ezekben a megyékben egyébként is magas a roma népesség aránya. Alulreprezentált a mintában azonban a szintén nagyarányú roma népességgel rendelkező Nógrád megye, ahonnan egy szakkollégistát sem regisztráltunk, valamint Baranya megye, ahol viszont nincs a KRSZH-nak kollégiuma. (A roma hallgatók részletes szociodemográfiai adatait a 3. Melléklet tartalmazza.)

4. Eredmények

Az eredmények közzélése során először a roma származású szakkollégisták egocentrikus kapcsolathálózatának méretét, összetételét és struktúráját ismertetem leíró módon. Ezután a kapcsolathálózatok elemzése során kirajzolódó kapcsolathálózat-típusokat mutatom be kitérve a legfontosabb változókkal való összefüggésekre.

Ahogy az előző fejezetben ismertetésre került, az elemzés során 124 roma hallgató kapcsolathálózati eredményeire támaszkodom, minden esetben az adott szakkollégista első adatfelvételét felhasználva (összesen 124 kapcsolati napló és 52 EgoNet, Lásd 3. táblázat).

4.1. A kapcsolathálózatok leíró jellemzése

A roma szakkollégisták kapcsolathálózatainak mérete, valamint a vizsgált egy hét alatt folytatott, kapcsolati naplóba lejegyzett interakciók száma után a hálózatok összetételét ismertetem a főbb változók alapján, majd a cigány egyetemisták kapcsolathálózatában megjelenő kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportot mutatom be.

4.1.1. A kapcsolathálózatok mérete

A vizsgálatba került cigány egyetemisták az első adatfelvételkor átlagosan 26 személyt jegyeztek fel kapcsolati naplójukba egy hét alatt – ide értve a kapcsolati napló további fontos személyekkel történő kiegészítését is – (minimum 5, maximum 74 fő), a szórás magas, 11,976. Ezekkel a személyekkel a vizsgált hét alatt összesen átlagosan 65 beszélgetést, folytattak (minimum 0, maximum 154, szórás 26,778), ám ezekből az interakciókból átlagosan csak 48 történt személyes formában (minimum 0, maximum 141, szórás 23,126).

Azok a hallgatók, akiknek valamely szülőjük diplomás ($p=0,015$, $Eta^2=0,056$), akik több baráttal ($r=0,374^{**}$) rendelkeznek, nem roma származású párkapcsolattal ($p=0,031$, $Eta^2=0,069$) bírnak, és akiknek kevesebb cigány származású kötésük van ($r=-0,299^{**}$), nagyobb méretű kapcsolathálózattal rendelkeznek. A lányok szignifikánsan nagyobb kapcsolathálózattal bírnak ($p=0,032$, $Eta^2=0,037$), és több interakciót folytatnak ($p=0,012$, $Eta^2=0,061$) a fiúkhöz viszonyítva. Évfolyam szerint és a roma, illetve nem

roma származású szakkollégisták között nem találtam statisztikai eltérést a kapcsolathálózat méretét, valamint az interakciók számát illetően.

4.1.2. A kapcsolathálózatok kompozíciója

A vizsgált 124 roma hallgató kapcsolati naplójában összesen 2555 altert említett. Az alterek 55%-a nő, átlagéletkoruk 28 év, többségében 16 és 40 év közöttiek. Iskolai végzettségüket tekintve többségük (53%) középfokú, harmaduk felsőfokú (33%), 14%-uk pedig legfeljebb szakiskolai végzettséggel bír (Lásd 4. táblázat).

4. táblázat A roma származású szakkollégisták és altereik szociodemográfiai leírása

	Ego		Alter	
	N	%	N	%
Nem				
férfi	58	47	1129	45
nő	66	53	1359	55
Kor	átlag: 21,45 (min. 16, max. 33, szórás: 2,429)		átlag: 27,5 (min. 1, max. 91, szórás: 11,985)	
Etnikum				
roma	124	100	1214	49
nem roma	-	-	1289	51
Iskolai végzettség				
felsőfokú*	11	9	339	33
középfokú	113	91	1253	53
alacsonyfokú	-	-	627	14
Összesen	124		2555	

* A szakkollégiumi hallgatók közül néhányan már MA/MSc tanulmányaikat folytatják, és rendelkeznek BA/BSc diplomával.

A hallgatók kapcsolathálózatát tehát – nem meglepő módon – a hozzájuk hasonló korú, nemű és iskolai végzettségű kortársak dominálják. A kapcsolathálózatok nem szempontjából homofilek ($p < 0,001$, $\Phi = 0,160$), az egocentrikus hálózatokban a szakkollégisták saját neméhez tartozó alterek jelennek meg nagyobb arányban. A kapcsolathálózatok etnikum szempontjából is homofilek ($p < 0,001$, $\Phi = 0,270$), a roma egyetemisták hálózatát 51%-ban cigány származású alterek teszik ki, 38%-ban legalább érettségivel rendelkező romák. Összehasonlításképpen: a nem roma szakkollégisták esetében a kapcsolathálózatban szereplő cigány származású alterek aránya 23%,

ismerőseiknek 22%-a érettségizett roma. A kapcsolathálózatok homofilitását-heterofilitását vizsgálándó szeretném kiemelni, hogy az elsőgenerációs roma értelmiségi hallgatók körében sokkal magasabb arányban fordulnak elő alacsony iskolai végzettségű, érettségivel nem rendelkező ismerősök a diplomás szülővel rendelkező hallgatókhoz képest (16% vs. 6%, $p=0,002$). Ugyanakkor azt mondhatjuk, hogy iskolai végzettség és etnikum szempontjából az elsőgenerációs roma értelmiségi hallgatók kapcsolathálózata inkább heterofil, hiszen altereik fele nem roma származású, érettségivel bíró ismerős ($p=0,002$).

A roma egyetemisták kapcsolathálózatában a kapcsolat típusa²⁰ szerint alapvetően négy fő csoport jelenik meg dominánsan (Lásd 5. táblázat). A családi, rokonsági kapcsolatokon túl (21%), a szakkollégiumi közösség tagjai (24%), valamint a közeli barátok (19%), és az egyetemi csoporttársak, oktatók (18%) szerepelnek legnagyobb többségben a kapcsolathálózatokban.

5. táblázat A roma hallgatók kapcsolathálózatában szereplő kötések jellemzése a kapcsolat típusa szerint

Kapcsolat típusa	Alterek (N=2424)	
	N	%
párkapcsolat (barát/barátnő)	52	2,1
szülő	144	5,9
gyermek	6	0,2
testvér	154	6,4
egyéb rokon	192	7,9
szomszéd (régebbi vagy jelenlegi)	42	1,8
régebbi osztálytárs, évfolyamtárs	61	2,5
jelenlegi csoporttárs	328	13,5
régebbi tanár	13	0,5
jelenlegi tanár	107	4,4
szakkollégiumi nevelő, munkatárs	114	4,7
régebbi vagy jelenlegi munkatárs	48	2
közeli barát	450	18,6
szakkollégiumi sorstárs	474	19,6
haver	157	6,5
egyéb	82	3,4

²⁰ A kutatásban az adott alterre vonatkoztatva legjellemzőbb kapcsolati típust kértük megjelölni a válaszadóktól, a kötések multiplicitását nem vizsgáltuk. (Lásd 1. Melléklet)

A hálózatokban megjelenő domináns csoportok mellett ki kell emelni a párkapcsolatok jelentőségét is, amelyek több kapcsolathálózati jellemzővel is összefüggést mutatnak. A mintába került roma hallgatók 64%-a él párkapcsolatban, és partnereik döntő többsége (65%) cigány származású. A roma szakkollégisták esetében felülreprezentáltak jelennek meg az egyetemi kapcsolatok nem roma társaikhoz képest (18% vs. 14%, $p < 0,001$, $\Phi = 0,083$).

A roma szakkollégisták kapcsolathálózatának 17%-át teszik ki azok az ismeretségek, amelyek már gyerekkor óta tartanak, kötéseinek jelentős része (45%-a) ugyanakkor csak néhány hónapos, vagy ennél rövidebb ismeretségen alapul. A régebbi, legalább néhány éves kötések leginkább a rokoni, családi kapcsolatokat (35%), közeli barátokat (21%) jelentik, míg az új, néhány hónapos ismeretségek többségében a szakkollégiumi (43%) és egyetemi közösséghez (25%) vezetnek ($p < 0,001$, $\Phi = 0,514$). A legtöbb új, néhány hónapos, vagy ennél rövidebb ismeretséggel az elsőéves roma hallgatók rendelkeznek, kapcsolathálózatuk 57%-át jelentik az új kötések ($p = 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,173$). Új és régi ismeretségek tekintetében nem találtam eltérést a roma és nem roma hallgatók között.

A módszerekkel foglalkozó fejezetben ismertetett érzelmi erőforrás index a szakkollégisták ismerőseit egy mínusz 2,7 és plusz 1,5 közötti skálán jellemzi aszerint, hogy mennyire állnak közel a hallgatókhoz érzelmi szempontból. Összességében minél régebbi egy-egy kapcsolat, annál közelebb érzik magukhoz a hallgatók érzelmi szempontból, elsősorban természetesen a családi kapcsolatokat (0,627), valamint a közeli barátokat (0,375, $p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,180$). A néhány hónapos vagy rövidebb ismeretségek, azaz az új egyetemi (-0,479), valamint a szakkollégiumi kötések (-0,463) esetében volt legalacsonyabb az érzelmi erőforrás index értéke ($p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,084$). Azoknak a szakkollégistáknak, akiknek kapcsolathálózatában magasabb a barátok aránya, összességében magasabb érzelmi erőforrás indexszel bírnak ($r = 0,329^{**}$). A hallgatók szociodemográfiai változóival nem találtam szignifikáns összefüggést az érzelmi erőforrások vonatkozásában, ahogy a szakkollégisták évfolyamával és etnikumával kapcsolatban sem.

A roma szakkollégisták kapcsolathálózatában elérhető strukturális erőforrásokat a módszertani részben ismertetett módon a foglalkozások alapján ragadtam meg. A cigány szakkollégisták kapcsolathálózatának legnagyobb részét (65%) diákok, hallgatók,

19%-át magas státuszú („white-collar”) foglalkozású ismerősök alkotják. A kapcsolathálózatok 9%-át az alacsony státuszú, képzettséget nem igénylő munkát végző csoport („blue-collar”) jelenti, a szakkollégisták kapcsolatainak 7%-a pedig inaktív, azaz háztartásbeli, gyesen, gyeden lévő, nyugdíjas, vagy álláskereső. A kapcsolathálózat mérete ($r=0,669^{**}$), és a vizsgált egy hét során folytatott interakciók mennyisége ($r=0,497^{**}$) is pozitív összefüggést mutat a magas státuszú alterek számával. Minél sűrűbb a szakkollégisták kapcsolathálózata, annál kisebb számban rendelkeznek alacsony státuszú alterekkel ($r=-0,544^{**}$). Azok a roma egyetemisták, akik elsőgenerációs diplomások, kevesebb, sőt, fele annyi magas státuszú altert ismernek, mint azok a hallgatók, akiknek valamelyik szülője diplomás (3,6 vs. 7,3, $p=0,004$, $Eta^2=0,095$). Összességében, minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek a szülők – mind az édesanya ($p=0,006$, $Eta^2=0,143$), mind az édesapa ($p=0,041$, $Eta^2=0,126$) esetében –, a hallgatók kapcsolathálózatában annál több magas státuszú alter jelenik meg. A szakkollégisták életkora gyenge korrelációt mutatott a magas státuszú alterek számával ($0,214^*$), évfolyam szerint azonban nem található eltérés a magas státuszú alterek tekintetében (a minta évfolyam szerinti súlyozása után sem értelmezhető az eltérés). A szakkollégisták etnikuma sem mutatott összefüggést a strukturális erőforrások elérhetőségével.

A hallgatók kapcsolathálózatában az ún. „institutional agent”-ek, azaz a diplomás rokonok, valamint mentorok, jelenlegi vagy régebbi tanárok számát is vizsgáltam. A cigány egyetemisták kapcsolathálózatában átlagosan 2,75 ilyen alter található (minimum 0, maximum 15, szórás 2,876). A kapcsolathálózat mérete ($r=0,644^{**}$), valamint az egy hét alatt folytatott interakciók mennyisége ($r=0,479^{**}$) pozitív összefüggést mutat az „insitutional agent”-ek számával. A strukturális erőforrásokkal összhangban, az „institutional agent”-ek száma alacsonyabb azoknak a hallgatóknak a kapcsolathálózatában, akik elsőgenerációs értelmiségiek, azaz szüleik nem rendelkeznek diplomával (2,3 vs. 5,2, $p<0,001$, $Eta^2=0,147$). Az anya diplomás volta az eredmények alapján meghatározóbb, mint az, hogy az apa rendelkezik-e felsőfokú végzettséggel. Évfolyam tekintetében nem található eltérés az institutional agent-ek számát illetően. Habár a diplomás családtagok aránya magasabb a nem roma hallgatók kapcsolathálózatában (5% vs. 3 %, $p=0,003$, Cramer's $V=0,050$), a szakkollégisták etnikuma nem mutatott összefüggést az „institutional agent”-ek számával.

A beilleszkedésérzetet az egyetemi csoporttársak és oktatók kapcsolathálózatban szereplő arányával mértem. A szakkollégisták kapcsolathálózatában átlagosan 17%-át teszik ki ezek az ismeretségek (minimum 0, maximum 62%, szórás 14,289). A beilleszkedésérzet a hallgatók szociodemográfiai háttérével, évfolyamával és egyéb kapcsolathálózati változókkal nem mutatott statisztikailag igazolható összefüggést.

A roma szakkollégisták altereik 39%-ával saját bevallásuk szerint napi, 45%-ukkal pedig heti rendszerességgel beszélnek. A vizsgált héten átlagosan 2,6 alkalommal beszéltek valamilyen formában a naplóba lejegyzett ismerőseikkel (minimum 0, maximum 21, szórás 2,761), azonban ezekből az interakciókból átlagosan csak 1,9 történt személyesen (minimum 0, maximum 21, szórás 2,243), a fennmaradó interakciók telefonos, vagy online csatornán (skype, chat...stb.) zajlottak. Az ismerősök elérhetősége szempontjából jelentős az eltérés. A legtöbb interakciót a szakkollégisták párjaikkal (összesen átlagosan 8,8 alkalom a vizsgált héten), családtagjaikkal (átlagosan 3) és közeli barátaikkal (átlagosan 3) folytatták ($p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,027$). Saját bevallásuk szerint partnereik 90%-ával, családtagjaik 44%-ával és közeli barátaik 51%-ával legalább napi rendszerességgel beszélnek ($p < 0,001$, $\text{Phi} = 0,363$). Ha azonban a személyes találkozásokot vizsgáljuk, a kin, azaz a családi, rokonsági kapcsolatok jelentősen háttérbe szorulnak (összesen átlagosan 1,6 személyes interakció a vizsgált héten), és a párkapcsolatok (átlagosan 5,6), közeli barátok mellett (átlagosan 2,3) a szakkollégiumi kapcsolatok kerülnek előtérbe (átlagosan 2,1) ($p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,013$). A cigány származású szakkollégisták általában gyakrabban beszélnek ismerőseikkel nem roma társaikhoz képest, mind közeli barátaikkal, mind az egyetemi csoporttársakkal, valamint a családdal ($p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,004$).

A roma egyetemisták kapcsolathálózatában a társadalmi beilleszkedés modell (Brandes és mtsai, 2008) adaptációjaként, az iskolai végzettség és etnikum alapján képzett csoportok közül a befogadó (50%), valamint a sorstárs (36%) alterek jelennek meg legnagyobb arányban (Lásd 5. táblázat).

5. táblázat A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb típusú kapcsolatok aránya a roma hallgatók kapcsolathálózatában

	Alter	
	N	%
kibocsátó (roma származású, nem érettségizett)	255	11
sorstárs (roma származású érettségizett)	831	35,8
befogadó (nem roma származású érettségizett)	1163	50
egyéb (nem roma származású nem érettségizett)	75	3,2

Az egyes csoportok kapcsolathálózatokban szereplő arányait vizsgálva a legerősebb összefüggés a befogadó, valamint a sorstárs csoport között mutatkozik ($r=-0,641^{**}$), de a befogadó és a kibocsátó csoport aránya is negatívan függ össze egymással ($r=-0,421^{**}$) (Lásd 6. táblázat).

6. táblázat A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok kapcsolathálózatban lévő arányának korrelációs együtthatói

	kibocsátó	sorstárs	befogadó	egyéb
kibocsátó	1	-0,252*	-0,421**	0,126
sorstárs	-0,252*	1	-0,641**	-0,236*
befogadó	-0,421**	-0,641**	1	-0,350**
egyéb	0,126	-0,236*	-0,350**	1

* $p<0,05$, ** $p<0,001$

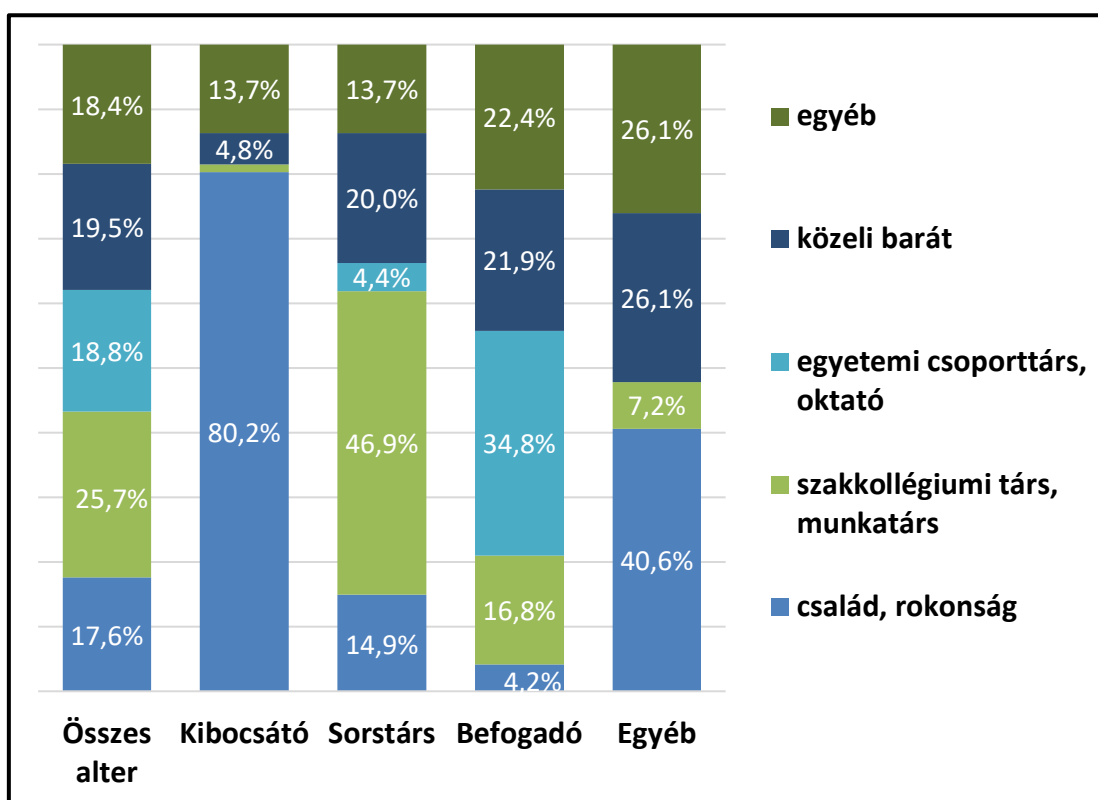
A négy csoport megoszlása szignifikánsan eltér egymástól a kapcsolati típus, valamint a kapcsolatok hossza szerint, de az emocionális és strukturális erőforrások, illetve az elérhetőség szempontjából is különböznek egymástól (Lásd 5-10. ábra).

Kibocsátó csoport

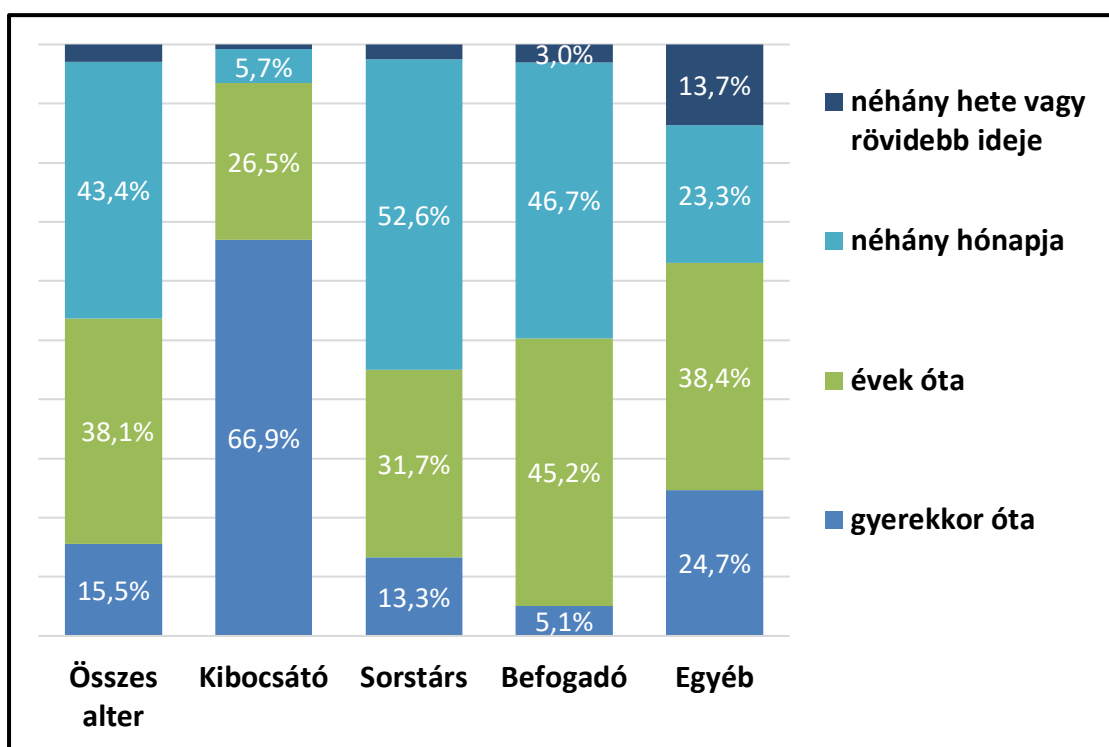
A kibocsátó csoportot 80%-ban a rokoni, családi kapcsolatok alkotják (Lásd 5. ábra), ezeknek az altereknek 67%-át a hallgatók gyermekkoruk óta ismerik (Lásd 6. ábra). Az érzelmi erőforrás index átlaga a kibocsátó csoport esetében a legmagasabb (0,386) (Lásd 7. ábra), ugyanakkor a strukturális erőforrások tekintetében a szakkollégisták a kibocsátó csoportra tudnak legkevésbé támaszkodni, ugyanis ezeknek a kötéseknek 44%-a alacsony státuszú altert, 35%-a munkaerő-piaci szempontból inaktív ismerőst jelent (Lásd 8. ábra). A roma szakkollégisták kibocsátó altereikkel átlagosan 2,89 interakciót folytattak, általánosságban kibocsátó kötések 42%-ával legalább napi rendszerességgel

beszélnek. Fontos azonban, hogy az interakciók alig ötöde volt személyes találkozás a vizsgált héten (Lásd 9-10. ábra).

A kibocsátó kötések felülreprezentáltak az elsőgenerációs roma egyetemista hallgatók kapcsolathálózatában (13% vs. 4%, $p=0,002$, $\text{Eta}^2=0,098$), azaz azon hallgatók körében, akiknek édesapja (12% vs. 0,5%, $p=0,006$, $\text{Eta}^2=0,102$), vagy édesanyja nem rendelkezik diplomával (13% vs. 6%, $p=0,05$, $\text{Eta}^2=0,042$). A kibocsátó csoportba tartozó alterek aránya magasabb azoknak a szakkollégistáknak a kapcsolathálózatában, akiknek partnere nem érettségizett (21% vs. 10%, $p=0,006$, $\text{Eta}^2=0,118$). Évfolyam szerint nem található különbség a kibocsátó alterek kapcsolathálózatbeli arányát illetően, a minta évfolyam szerinti súlyozása után sem (Lásd 4. Melléklet).

5. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok megoszlása a kapcsolat típusa szerint (N=2251, $p<0,001$, $\text{Phi}=0,758$)

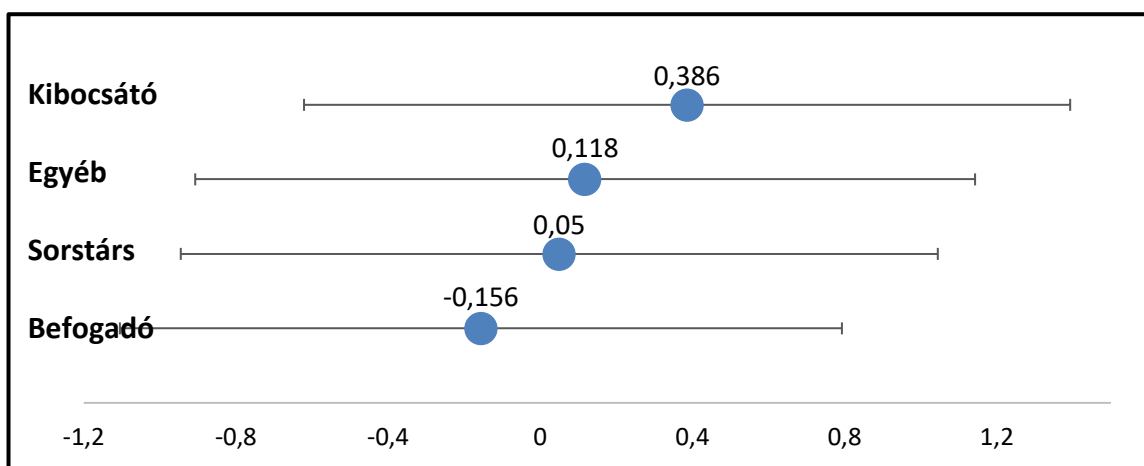

6. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok megoszlása az ismeretség hossza szerint (N=2251, $p<0,001$, $\Phi=0,553$)

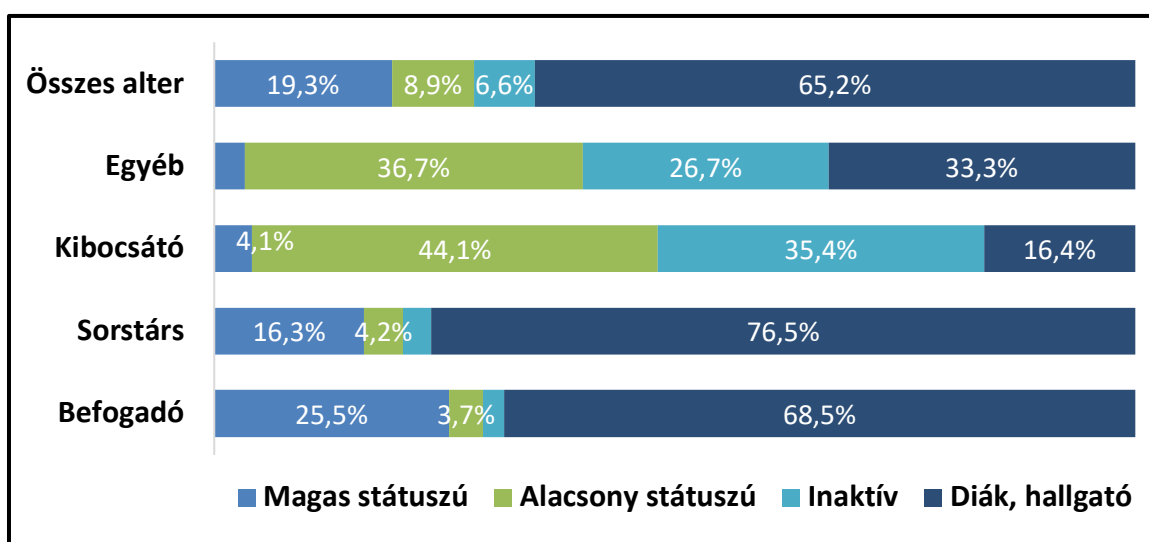
Sorstárs csoport

A sorstárs csoportot a szakkollégiumi kötések dominálják (47%), ötödük baráti kapcsolat (20%) (Lásd 5. ábra). Fontos kiemelni, hogy a párkapcsolatok 61%-a a hallgatókhoz leginkább hasonló szociodemográfiai háttérű sorstárs. A sorstárs csoport több mint felét a roma szakkollégisták csak néhány hónapja ismerik – többségében a szakkollégiumok révén (Lásd 6. ábra). Talán ebből fakadóan is, a sorstárs csoport érzelmi erőforrás indexének átlaga nem túl magas (Lásd 7. ábra). Strukturális erőforrásaik jó részét a szakkollégisták ugyanakkor ebből a csoportból merítik, a sorstársak 16%-a magas státuszú foglalkozást végez. Hangsúlyozandó, hogy a roma szakkollégisták kapcsolathálózatában lévő „institutional agent”-eket a befogadó csoport mellett a sorstársak biztosítják legnagyobb arányban ($p<0,001$, $\Phi=0,166$). A legtöbb interakciót a szakkollégisták sorstárs ismerősikkel folytatták, átlagosan 3,31 beszélgetést a kapcsolati napló által felmért 7 napban (Lásd 9. ábra). Hangsúlyozandó, hogy a hallgatók legtöbb személyes beszélgetése is a sorstársakkal történt. A szakkollégisták saját bevallásuk szerint sorstárs ismerőseik 45%-ával általában legalább napi rendszerességgel beszélnek (Lásd 10. ábra).

A sorstársak magasabb arányban jelennek meg azoknak a szakkollégistáknak a kapcsolathálózatában, akiknek partnere roma származású (43% vs. 31%, $p=0,007$, $\text{Eta}^2=0,112$). A kapcsolathálózat méretével a sorstárs csoport hálózatbeli aránya negatív ($r=-0,288^{**}$) összefüggést mutat. A sorstársak aránya sem tér el évfolyamonként, a minta évfolyam szerinti súlyozása után azonban valamennyivel felülreprezentáltabb módon jelennek meg az elsőéves, valamint negyedéves (azaz feltételezhetően elsőéves MSc/MA képzésben résztvevő) hallgatók kapcsolathálózatában (Lásd 4. Melléklet).

7. ábra Érzelmi erőforrások a kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportban – Az érzelmi erőforrás index átlaga csoportonként (N=2144, $p<0,001$, $\text{Eta}^2=0,031$)

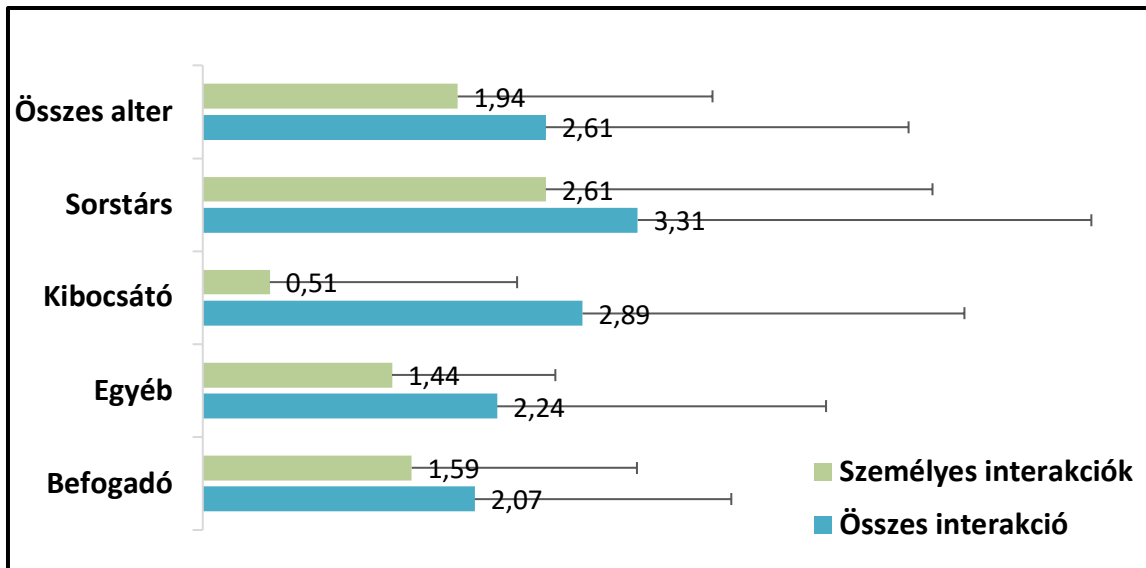

8. ábra A strukturális erőforrások megoszlása a kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportokban – Foglalkozási típusok csoportonként (N=1970, $p<0,001$, $\text{Phi}=0,655$)

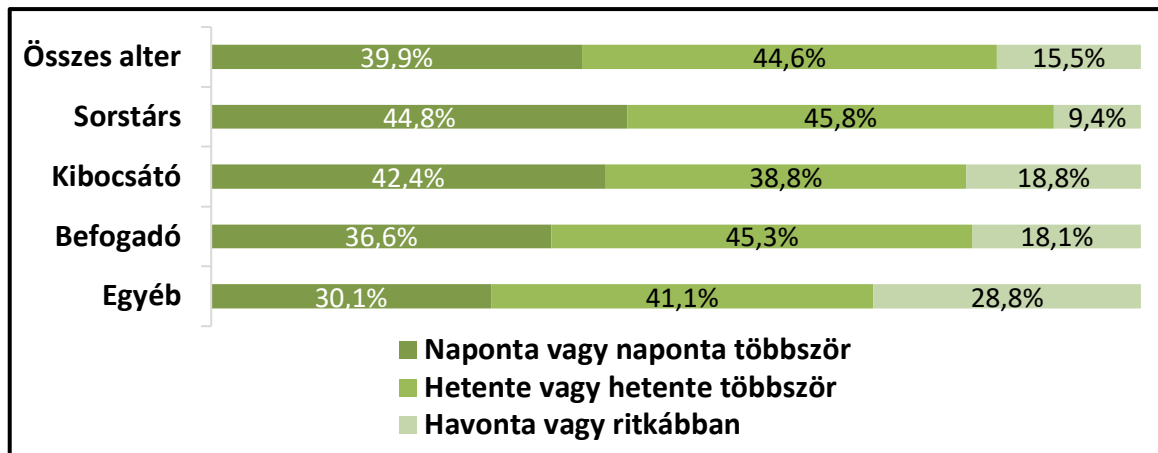
Befogadó csoport

A befogadó alterek több mint harmada (35%) egyetemi csoporttárs, vagy oktató, illetve közeli barát (22%) (Lásd 5. ábra). Az „egyéb” kapcsolatok többségében a haverokat (7,7%), illetve a régebbi osztálytársakat (4%) jelölik a befogadó csoport esetében. Lényeges, hogy – a sorstársak mellett – a hallgatók párkapcsolatainak nagy része, harmada a befogadó csoportból kerül ki. A befogadó alterek aránya negatív kapcsolatban áll a rokoni ($r=-0,401^{**}$), és a szakkollégiumi kötésekkel ($r=-0,308^{**}$). A befogadó ismerősök 47%-át a szakkollégisták csak néhány hónapja ismerik, többségében az egyetemről, valamint a szakkollégiumból. A befogadó kötések 45%-a azonban több éves ismeretséget jelent, jellemzően a közeli barátokkal (Lásd 6. ábra). A szakkollégisták a befogadó ismerősökre számíthatnak legkevésbé az érzelmi erőforrás index alapján ($-0,156$) (Lásd 7. ábra), ugyanakkor strukturális erőforrásaikat leginkább ebből a csoportból merítik, hiszen befogadó ismerőseik negyede magas státuszú munkát végez (Lásd 8. ábra), valamint ebből a csoportból kerülnek ki legnagyobb arányban a strukturális mobilitás szempontjából fontos szerepet játszó „institutional agent”-ek is ($p<0,001$, $\Phi=0,311$). A befogadó alterekkel folytatták a szakkollégisták a legkevesebb interakciót a vizsgált egy hétben, ezeknek a beszélgetéseknek azonban több mint háromnegyede személyesen zajlott (Lásd 9. ábra). Általánosságban a befogadó alterek csupán 37%-ával beszélnek napi rendszerességgel a hallgatók (Lásd 10. ábra).

A befogadó kötések magasabb arányban fordulnak elő azoknak a hallgatóknak a kapcsolathálózatában, akiknek már van BSc/BA diplomájuk (58% vs. 46%, $p=0,057$, $\text{Eta}^2=0,036$), illetve akik nem elsőgenerációs értelmiségiek (60% vs. 45%, $p=0,002$, $\text{Eta}^2=0,096$). A befogadó csoport a minta évfolyam szerinti súlyozása után a negyedik (azaz feltételezhetően az MSc/MA képzés első évfolyamában) alulreprezentált módon jelenik meg (Lásd 4. Melléklet). Szintén több befogadó altert ismernek azok a szakkollégisták, akiknek édesapja nem roma származású (54% vs. 45%, $p=0,05$, $\text{Eta}^2=0,040$). A párkapcsolatok szociodemográfiai háttere a befogadó alterek arányát tekintve is szignifikáns összefüggést rajzol ki. Amennyiben a partner nem roma származású, legalább középfokú végzettséggel rendelkezik, úgy a befogadó kötések aránya is magasabb (55% vs. 44%, $p=0,033$, $\text{Eta}^2=0,073$). A kapcsolathálózat méretével a befogadó csoportok hálózatbeli aránya pozitív ($r=0,279^{**}$) összefüggést mutat.

9. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok elérhetősége – összes interakció és személyes interakciók átlaga a vizsgált héten csoportonként (N=2324, $p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,044$, $\text{Eta}^2(\text{személyes}) = 0,047$)

10. ábra A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok elérhetősége – beszélgetés gyakorisága általában csoportonként (N=2175, $p < 0,001$, $\text{Phi} = 0,144$)

Egyéb csoport

Az egyéb csoportba tartozó alterek 41%-ára a szakkollégisták a családi kapcsolatokon keresztül tesznek szert, negyedük közeli barát, másik negyedük pedig „egyéb” kapcsolat, legnagyobb részt haver (5,8%), illetve régebbi szomszéd (4,3%) (Lásd 5. ábra). Ezek a kapcsolatok negyedrészt gyerekkori ismeretségek (a családtagok esetében), nagyobb részük pedig több éves (38%) kapcsolatot jelent, általában a közeli barátokkal (Lásd 6. ábra). Az egyéb ismeretségek érzelmi erőforrás indexe nem

különbözik statisztikailag a másik három csoporttól, valószínűsíthetően a heterogén összetétel miatt. A strukturális erőforrásokat vizsgálva az egyéb alterek több mint harmada alacsony státuszú munkát végez, negyedük pedig inaktív a munkaerő-piacon. Az egyéb ismeretségekkel folytatott interakciók átlaga csak a sorstárs csoporttól különbözik szignifikánsan. Általánosságban az egyéb alterekkel beszélnek legritkábban a hallgatók a másik három csoporthoz viszonyítva, mindössze harmadukkal szoktak napi rendszerességgel kapcsolatba lépni (Lásd 10. ábra).

4.1.3. A kapcsolathálózatok struktúrája

Az első adatfelvételi hullámban a roma szakkollégisták egyéni kapcsolathálózatainak sűrűsége átlagosan 0,38 volt (minimum 0,15, maximum 0,64, szórás 0,126), azaz a hallgatók kapcsolathálózatában az összes lehetséges kapcsolat 38%-a valósult meg. A kapcsolathálózatok negyedében a szakkollégiumi társak (27%), valamint a cigány szakkollégisták partnere (24%), ötödében a testvére (21%), vagy közeli barátja (21%) ismerte a legtöbb, kapcsolathálózatban szereplő altert („degree centrality maximum”). Ezek a kulcsszereplők 68%-ban a sorstárs csoportból, 18%-ban a befogadó, és 12%-ban a kibocsátó csoportból kerültek ki. A roma egyetemisták kapcsolathálózata átlagosan 1,97 komponensből²¹ állt (minimum 1, maximum 9, szórás 1,599), és átlagosan 12 klikk²² alkotta (minimum 1, maximum 53, szórás 11,162). A magas szórás eredmények mutatják, hogy a kapcsolathálózatok struktúrája rendkívül eltérő az egyes szakkollégisták esetében.

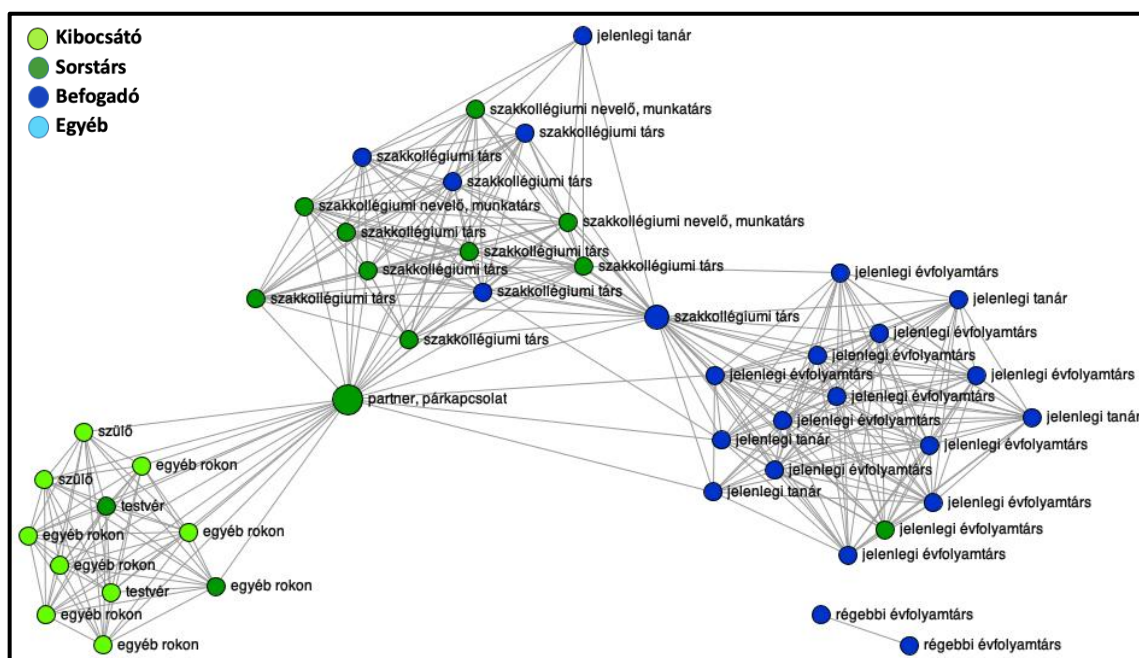
A roma egyetemisták kapcsolathálózati struktúrájának vizsgálata során is jellemzően a már említett családi-rokonsági, szakkollégiumi, valamint egyetemi csoportok jelennek meg külön klikkek, akár komponensek formájában (Lásd 11. ábra). Legélesebben természetesen a családi, illetve az egyetemi-szakkollégiumi közeg válik el egymástól. Az ún. „betweenness centrality” érték azt mutatja meg, hogy egy adott alter milyen mértékben tölt be összekötő (híd) szerepet a hálózatban. A kapcsolathálózatok

²¹ A komponens a kapcsolathálózati struktúrában szereplő alterek azon csoportja, akik összeköttetésben, jellemzően ismeretségben állnak egymással (Borgatti, Everett és Johnson 2013).

²² A klikk a kapcsolathálózati struktúra olyan alcsoportja, amelyben mindegyik alter szomszédja a másiknak, és az alcsoport ezen kondíció megsértése nélkül nem bővíthető tovább (Borgatti, Everett és Johnson 2013).

harmadában (29%) cigány szakkollégisták partnerének volt a legmagasabb ez az értéke, ők képesek leginkább összekötni, és egy komponensbe integrálni az egyes klikkeket. Az esetek ötödében (21%) egy szakkollégiumi társ, 18-18%-ban pedig egy testvér vagy egy közeli barát rendelkezett a legmagasabb „betweenness centrality” értékkel. Ezek a hídszereplők 68%-ban a sorstársak 18%-ban a befogadó és 12%-ban a kibocsátó csoport tagjai. A legtöbb kapcsolattal bíró, és hídszerepet betöltő alterek többségében fedik egymást, de nem minden esetben azonosak a kapcsolathálózatokban.

A 11-12. Ábrán világoszöld szín jelöli a kibocsátó, sötétzöld a sorstárs, sötétkék a befogadó altereket. A körök mérete az ún. „betweenness centrality” értékkel arányosan változik. A vonalak azokat az altereket kötik össze, akik ismerik egymást.

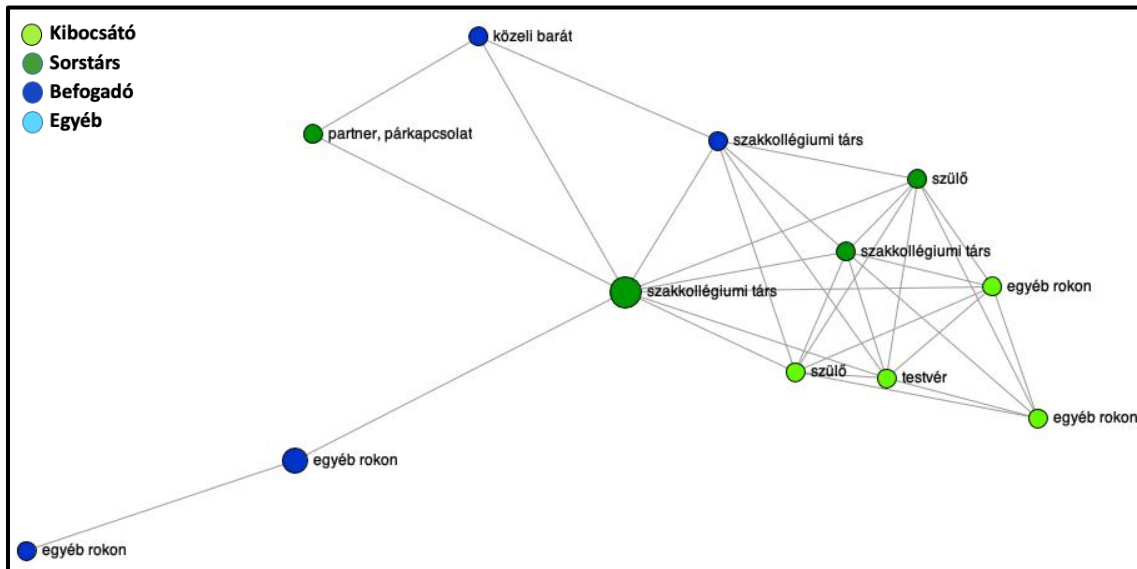
11. ábra 19 éves roma egyetemista lány egocentrikus kapcsolathálózata (1)

körök mérete=betweenness centrality, vonalak=alter személyes ismeretségek

(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)

A 11. Ábrán egy 19 éves cigány egyetemista lány kapcsolathálózatában összesen 44 alter szerepel, a kutatásban mért átlagos kapcsolathálózat mérethez (átlagosan 26 alter) képest ez egy kiterjedt hálózatot jelent, amely sokféle kötést integrál, kevésbé sűrű (0,31) hálózat, „brokerage” hálózat. A két komponensből álló kapcsolathálózatot 16 klikk alkotja. Jól látható, hogy a kibocsátó, sorstárs, valamint befogadó csoporthoz tartozó

ismerősök külön csoportként jelennek meg a kapcsolathálózati struktúrában. A roma szakkollégisták egyéni kapcsolathálózatára általában ez a struktúra jellemző: a családi és szakkollégiumi/egyetemi közeg éles elválása. A két miliő között a szintén sorstárs párkapcsolat az egyedüli összekötő kapocs.

12. ábra 19 éves roma egyetemista lány egocentrikus kapcsolathálózata (2)

körök mérete=betweenness centrality, vonalak=alter személyes ismeretségek

(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)

A szakkollégisták egocentrikus kapcsolathálózatának másik jellemző típusa az ún. „closure” hálózat, amely viszonylag zárt, sűrűn szövött, javarészt erős kötésekkel tartalmazó kapcsolathálózat (Lásd 12. ábra). A 12. Ábrán szereplő 19 éves roma hallgatólány kapcsolathálózatának kevés számú, mindössze 11 alterből áll, az átlagnál jóval sűrűbb hálózat (0,47), amelyben felülreprezentáltak a roma származású, valamint a családi kötések. A hálózatot egy komponens, és 5 kisebb klikk alkotja.

A roma szakkollégisták egocentrikus kapcsolathálózatainak strukturális rendkívül sokszínűek mind a sűrűséget, mind a hálózatban szereplő komponenseket és klikkeket illetően.

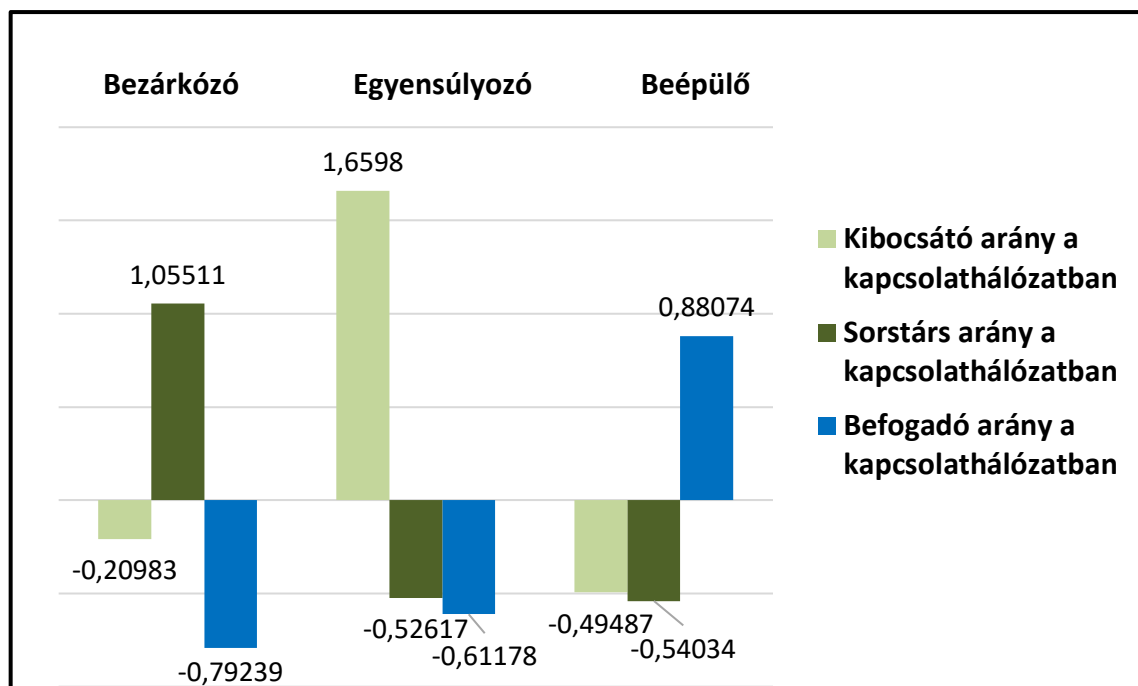
4.2. Kapcsolathálózati tipológiák

Az elemzés következő fázisában kapcsolathálózati tipológiákat kerestem a roma hallgatók egocentrikus kapcsolathálózatainak kompozíciója alapján. Az IBM SPSS 21.

szoftver K-means klaszteranalízisével a kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok kapcsolathálózatokban szereplő standardizált arányai mentén három csoport rajzolódott ki. Hét iteráció után a klaszterközpontok már nem változtak, az ANOVA próba F értékei is magasak voltak (Lásd 5. Melléklet). A klaszterképzés során érvényességi kritériumok alapján a 124 roma egyetemista kapcsolathálózati adataiból csak azokat használtam fel, amelyek esetében minden klaszterképző változó valid értékkel rendelkezett („exclude cases pairwise” parancs).

A klaszterközpontok az esetek eltérő sorbarendezésével sem változtak szignifikánsan, ezt kétmintás t-próbával igazoltam. (Lásd 6. Melléklet) Az egyes csoportok közötti különbségeket megvizsgáltam a klaszterképző változók mentén is, Bonferroni Post Hoc teszttel.

A kibocsátó alterek aránya szempontjából a bezárkózó és beépülő klaszter különbözik szignifikánsan az egyensúlyozó klasztertől, a sorstárs csoport aránya vonatkozásában pedig a bezárkózó az egyensúlyozótól és a beépültől. A befogadó alterek aránya tekintetében a beépülő klaszter tér el statisztikailag a bezárkózó és egyensúlyozó klaszterektől. (Lásd 7. Melléklet, 13. ábra)

13. ábra Klaszterek a kapcsolathálózatban szereplő kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok standardizált aránya szerint

(N=100, $p < 0,001$, $Eta^2(\text{kibocsátó}) = 0,630$, $Eta^2(\text{sorstárs}) = 0,602$, $Eta^2(\text{befogadó}) = 0,701$)

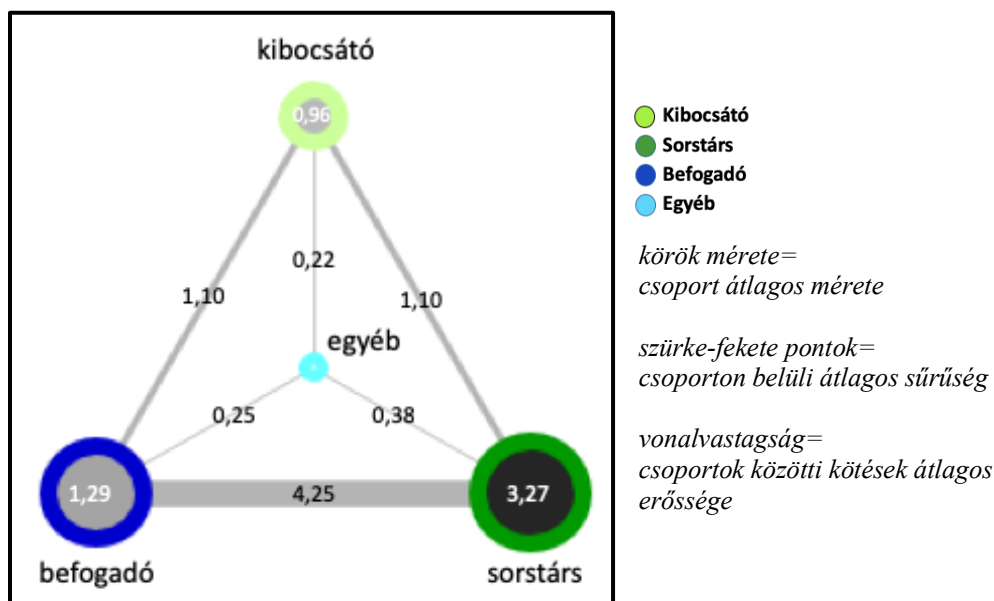
Az egyes klaszterek a kapcsolathálózati összetétel mellett a kapcsolathálózat mérete, valamint az elérhető erőforrások szempontjából is szignifikánsan különböznek egymástól (Lásd 7. táblázat).

7. táblázat A klaszterek kapcsolathálózati jellemzői

	Bezárkózó (N=35)	Egyensúlyozó (N=17)	Beépülő (N=47)	Sig.	Eta²
Kibocsátó alterek aránya	9,2	28,8	6,3	0,000	0,630
Sorstárs alterek aránya	55,2	29,6	29,4	0,000	0,602
Befogadó alterek aránya	33,1	36,3	62,9	0,000	0,701
Egyéb alterek aránya	2,7	5,3	1,5	0,017	0,081
Kapcsolathálózat mérete	22,2	24,3	28,7	0,043	0,063
Sűrűség	44,6	36,9	37,3	0,208	0,103
Interakciók (7 nap)	62,1	64	68,1	0,599	0,011
Érzelmi erőforrás index (aggregált)	0,109	0,026	-0,063	0,363	0,023
Strukturális erőforrások 1.					
magas státuszú alterek száma	3,2	2,9	5,4	0,034	0,076
Strukturális erőforrások 2.					
alacsony státuszú és inaktív alterek száma	3,6	5,1	2,9	0,074	0,057
„Institutional agent” diplomás rokonok, jelenlegi/régebbi tanárok száma	2,1	1,5	3,8	0,005	0,108
Beilleszkedésérzet egyetemi csoporttársak és oktatók aránya	12,5	13,6	21,4	0,009	0,092
Szakkollégiumi társak aránya	46,2	25	32,5	0,000	0,174

Az egyes klasztereket a Visone szoftver segítségével ábrázoltam a strukturális jellemzőket hangsúlyozva (Lásd 14-16. ábra) (Brandes és mtsai 2008). Az egyes körök a kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportok nagyságát és kapcsolódásait ábrázolják. Minél nagyobb az egyes körök mérete, annál nagyobb létszámban szerepelnek a csoporthoz tartozó alterek az adott klaszterben („mean class size”). A körökön belül lévő szürke-fekete pontok az egyes csoportokon belüli sűrűséget mutatják („mean intra-class tie-weight”). A köröket összekötő vonalak vastagsága a fő altercsoportok közötti kötéseik erősségét ábrázolják („mean inter-class tie-weight”).

A bezárkózó klaszterbe (Lásd 14. ábra) összesen 35 kapcsolathálózat került. A klaszterbe tartozó kapcsolathálózatok átlagosan több mint felét a sorstárs csoport uralja (55%), harmadát pedig a befogadó alterek teszik ki (33%). A kibocsátó ismerősök aránya ezekben a hálózatokban alulreprezentált.

14. ábra A bezárkózó klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint

(Saját szerkesztés, Visone)

A szakkollégiumi társak aránya ennek a klaszternek a kapcsolathálózataiban a legmagasabb (46% vs. 30%, $p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,154$), az egyetemi csoporttársak és oktatók aránya pedig a legalacsonyabb (12,5% vs. 19%, $p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,050$) a másik két klaszterbe tartozó kapcsolathálózatokhoz képest. A másik két klaszterhez viszonyítva

ezek a hálózatok a legkisebb méretűek, átlagosan 22 alter alkotja őket. Az interakciók gyakorisága tekintetében nem mutatható ki szignifikáns különbség. (Lásd 7. táblázat)

A bezárkózó klaszter kapcsolathálózatai sűrűbbek a másik két klaszterbe tartozó hálózatokhoz képest (45 vs. 37, $p=0,074$, $\text{Eta}^2=0,102$). Ha az egyes csoportokon belüli sűrűséget vizsgáljuk, jól látható, hogy a legtöbb kapcsolódás a fellow csoporton belül található (mean intra-class tie-weight=3,27), amely az erős szakkollégiumi közösséghez való tartozást feltételezi. Amíg a befogadó és sorstárs csoportok között erős a kapcsolódás (inter-class tie-weight=4,25), addig jól látszik, hogy a kibocsátó csoport kevésbé képezi integráns részét ezeknek a hálózatoknak, mintegy külön klikket képez. (Lásd 14. ábra)

A bezárkózó klaszter éppen utóbbi jellemzői miatt kapta ezt az elnevezést: egy kis méretű, sűrűn kapcsolódó, zárt, „closure” hálózatról van szó, amely teljes egészében a sorstársakra, azaz a szakkollégiumi közösségre támaszkodik.

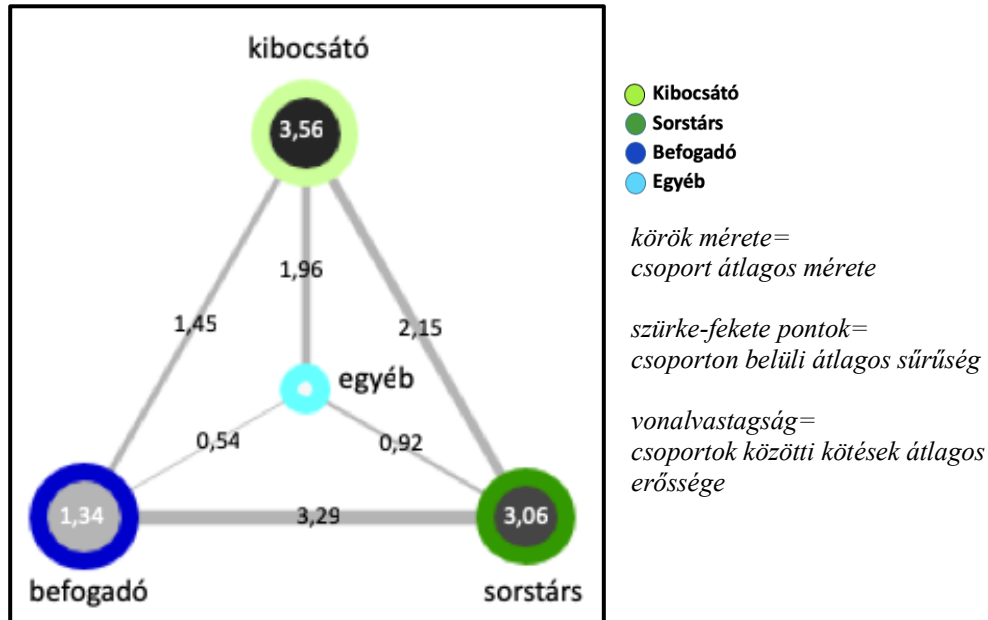
Erőforrások tekintetében a bezárkózó klaszterbe tartozó kapcsolathálózatok a strukturális erőforrások szempontjából közepes erőforrást képviselnek, az érzelmi erőforrás index aggregált értéke ugyan magasabb, de ez az eltérés nem szignifikáns.

A szakkollégisták szociodemográfiai háttérét és évfolyamát illetően nem találtam összefüggést a klasztertagsággal, ugyanakkor ebben a klaszterben felülreprezentált módon jelennek meg azok a hallgatók, akik párkapcsolattal bírnak (74%, $p=0,063$, $\text{Phi}=0,186$), illetve akiknek partnere szakkollégista (73%, $p=0,054$, $\text{Phi}=0,246$). A beilleszkedésérzet értéke szignifikánsan alacsonyabb ebben a klaszterben a másik kettőhöz viszonyítva (12% vs. 19%, $p=0,026$, $\text{Eta}^2=0,05$).

Az egyensúlyozó klaszterbe (Lásd 15. ábra) 17 kapcsolathálózat került. Ezekben a kapcsolathálózatokban jelennek meg legerőteljesebben a kibocsátó kötések (29%), az alterek harmada (36%) a befogadó, másik harmada (30%) a sorstárs csoportból kerül ki. A kibocsátó ismeretségek mellett az egyéb típusú kötések ebben a klaszterben szerepelnek legmagasabb arányban (5% vs. 2%, $p=0,008$, $\text{Eta}^2=0,069$).

A kin kapcsolatok aránya ezekben a kapcsolathálózatokban a legmagasabb (36% vs. 19%, $p<0,001$, $\text{Eta}^2=0,218$), a szakkollégiumi társak aránya ugyanakkor a legalacsonyabb (25% vs. 38%, $p=0,007$, $\text{Eta}^2=0,071$) a másik két klaszterbe tartozó kapcsolathálózatokhoz képest. Az egyensúlyozó klaszter hálózatait átlagosan 24 alter alkotja, a másik két klaszterhez viszonyítva közepes, átlagos méretű kapcsolathálózatok

tartoznak ide. A beszélgetések gyakoriságát illetően ennél a klaszternél sem találtam statisztikai eltérést. (Lásd 7. táblázat)

15. ábra Az egyensúlyozó klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint
(Saját szerkesztés, Visone)

Az egyensúlyozó klaszterbe nem túl sűrűn szövött kapcsolathálózatok tartoznak, átlagosan az összes kapcsolat 37%-a realizálódik ezekben a hálózatokban. A legtöbb kapcsolat a kibocsátó csoportba tartozó alterek között mérhető (mean intra-class tie-weight=3,56), ami az erős, stabil családi támogató rendszerre utal. A kibocsátó csoport mellett a sorstársak között is szorosabb kapcsolódások mérhetőek (mean intra-class tie weight=3,06). Az egyes csoportok közötti kötéseket vizsgálva látható, hogy a sorstárs csoport központi szerepet játszik, mind a befogadó (mean inter-class tie-weight=3,29), mind a kibocsátó csoportok (mean intra-class tie-weight=2,15) meghatározóan kapcsolódnak hozzá. Szintén több kötés mérhető a kibocsátó és az egyéb csoportok között (mean inter-class tie-weight=1,96). Ennek a klaszternek kapcsolathálózatai a másik két klaszterhez mérten több komponensből állnak (2,8 vs. 1,6, $p=0,076$, $\eta^2=0,098$). (Lásd 15. ábra)

Az ebbe a klaszterbe tartozó hálózatokban tehát – a kibocsátó kötések viszonylagos túlsúlya mellett – kiegyenlített arányban szerepel mindhárom csoport, azonban az egyes csoportok közötti kapcsolódások gyengék, lazák, amely a

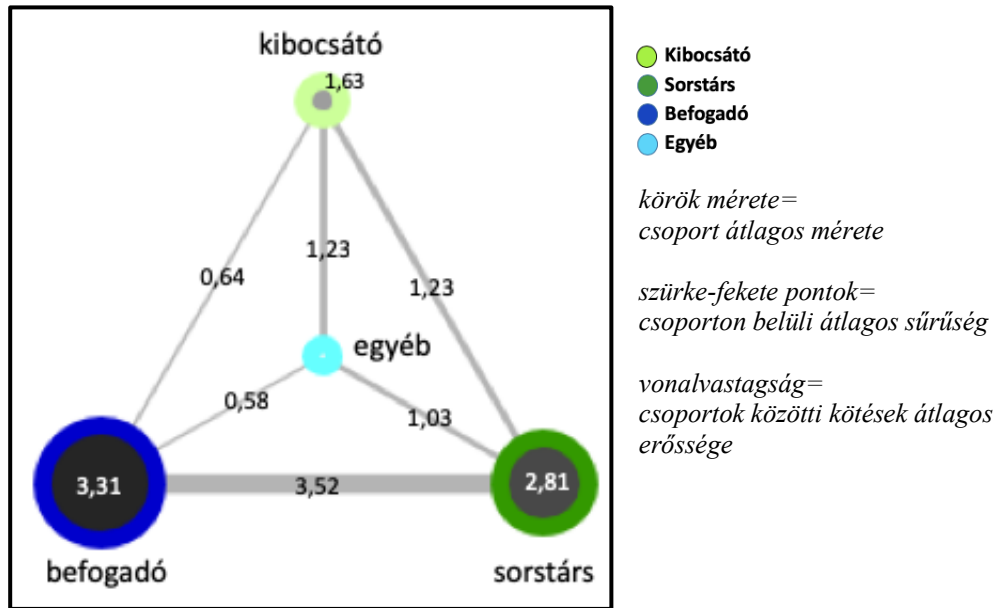
kapcsolathálózat önálló komponensekre való szétesését is maga után vonhatja. Az egyensúlyozó elnevezés tehát a három, nagyjából egyenlő méretű csoport közötti balanszírozásra utal.

Az „institutional agent”-ek, azaz a diplomás rokonok, jelenlegi és régebbi tanárok, oktatók száma (1,5 vs. 3, $p=0,036$, $\text{Eta}^2=0,045$) ezekben a hálózatokban a legalacsonyabb. Az egyensúlyozó klaszter kapcsolathálózataiban a legkevésbé elérhetőek a magas státuszú alterek által elérhető strukturális erőforrások, az alacsony státuszú ismeretségek ugyanakkor felülreprezentáltak (5,1 vs. 3,2, $p=0,034$, $\text{Eta}^2=0,044$).

Ebben az esetben sem mutatható ki statisztikai összefüggés a szakkollégisták szociodemográfiai háttere, évfolyama és a klasztertagság között, ám azok a roma egyetemisták, akiknek partnere nem rendelkezik középfokú végzettséggel sokkal nagyobb arányban kerültek ebbe a klaszterbe (38% vs. 8%, $p=0,013$, $\text{Phi}=0,317$). Kiemelendő, hogy az egyensúlyozó klaszterbe került roma hallgatók önértékelése szignifikánsan alacsonyabb a másik két klaszter szakkollégistáihoz képest (24 vs. 27, $p=0,097$, $\text{Eta}^2=0,046$). Az EVS kérdőív szubjektív egészségi állapotra vonatkozó kérdése mentén szintén szignifikáns különbség mérhető. Az ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók egészségi állapotukat rosszabbnak ítélték meg a többi hallgatóhoz képest (3,2 vs. 3,7, $p=0,040$, $\text{Eta}^2=0,053$). Ugyan statisztikailag nem igazolható, az egyensúlyozó klaszterbe tartozó cigány szakkollégisták szintúgy kedvezőtlenebb eredményt értek el az Életcél kérdőíven (88 vs. 94, $p=0,585$), valamint az EVS boldogsággal (2,7 vs. 3, $p=0,145$), elégedettséggel (6,1 vs. 6,7, $p=0,247$) és bizalommal (15,4% vs. 21,5%, $p=0,852$) kapcsolatos kérdéseiben. Összességében tehát az egyensúlyozó klaszterbe tartozó szakkollégisták szubjektív jólléte rosszabb a másik két klaszterbe tartozó egyetemistákéhoz mérten.

A beépülő klaszter (Lásd 16. ábra) a legszámosabb, összesen 47 kapcsolathálózat alkotja.

Ezeket a hálózatokat a befogadó csoport dominálja, az összes ismerős csaknem kétharmada legalább érettségivel rendelkező nem roma alter (63%). A sorstárs kötések a hálózatok 29%-át jelentik, a kibocsátó csoport ugyanakkor ebben a klaszterben a leginkább alulreprezentált, átlagosan mindössze 6%-át teszik ki a kapcsolathálózatoknak. Az egyéb csoportba tartozó ismerősök aránya szintén ezekben a hálózatokban a legalacsonyabb (1,5% vs. 33,5, $p=0,033$, $\text{Eta}^2=0,046$).

16. ábra A beépülő klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint
(Saját szerkesztés, Visone)

A kin kapcsolatok aránya ugyancsak ezen kapcsolathálózatok esetében a legalacsonyabb, átlagosan (16% vs. 27%, $p < 0,001$, $\text{Eta}^2 = 0,158$). Az egyetemi csoporttársak és oktatók aránya ezzel szemben ezekben a hálózatokban a legmagasabb (21% vs. 13%, $p = 0,002$, $\text{Eta}^2 = 0,091$). A beépülő klaszter kapcsolathálózatai a leginkább kiterjedtebbek a másik két klaszterhez viszonyítva, átlagosan 29 fő alkotja őket. Az ebbe a klaszterbe tartozó hálózatokban átlagosan több interakció folyt a vizsgált héten (68 vs. 63), de statisztikailag nem igazolható a különbség. (Lásd 7. táblázat)

A beépülő klaszter hálózatai sűrűség szempontjából az egyensúlyozó klaszterhez hasonlítanak, átlagosan az összes kapcsolat 37%-a valósul meg ezekben a kapcsolathálózatokban. A befogadó csoport a legsűrűbben szövött (mean intra-class tie-weight=3,31), ami mögött egy stabil egyetemi közösség feltételezhető. A sorstárs csoportban lévő kötések is erősek (mean intra-class tie-weight=2,81), amely a szakkollégiumi közösségre utalhat. Az előző két klaszterhez hasonlóan ebben az esetben is a befogadó és sorstárs csoportok között mérhető a legtöbb kötés (mean inter-class tie-weight=3,52), a kibocsátó és egyéb csoportok pedig nagyon lazán kapcsolódnak a domináns csoportokhoz. (Lásd 16. ábra)

A klaszter elnevezése a kiterjedt, nyitott kapcsolathálózatra utal, amelyben a befogadó, illetve az egyetemi kötések felülreprezentáltak jelennek meg. Ezeknek a

hallgatóknak a kapcsolathálózatok egyértelműen arra utal, hogy beágyazódtak az egyetemi közösségbe.

A beépülő klaszterbe tartozó kapcsolathálózatok a leggazdagabbak strukturális erőforrásokban. Az „institutional agent”-ek száma (3,8 vs. 1,9, $p=0,001$, $\eta^2=0,101$), valamint a magas státusú alterek száma (5,5 vs. 3,1, $p=0,009$, $\eta^2=0,075$) szignifikánsan nagyobb ezekben a hálózatokban a másik két klaszterhez viszonyítva. Az érzelmi erőforrás index aggregált értéke tekintetében nem mérhető statisztikai eltérés a beépülő klaszter és a másik kettő között.

Ez a klasztertagság sem mutatott kapcsolatot a szakkollégisták szociodemográfiai hátterével, valamint évfolyamával, a párkapcsolat azonban ebben az esetben is meghatározónak bizonyult. Felülreprezentált arányban vannak jelen a beépülő klaszterben azok a szakkollégisták, akiknek partnere nem roma származású (63% vs. 37%, $p=0,058$, Cramer's $V=0,240$), még inkább, akiknek roma származásuk és legalább középfokú végzettséggel bírnak (69% vs. 31%, $p=0,033$, $\Phi=0,273$). A beilleszkedésérzet értéke, azaz az egyetemi csoporttársak és oktatók aránya szignifikánsan magasabb ebben a klaszterben (21% vs. 13%, $p=0,002$, $\eta^2=0,091$).

4.3. Kapcsolathálózati dinamika – esettanulmányok

Az értekezés célul tűzte ki a roma szakkollégisták kapcsolathálózatának dinamikai elemzését, amely az adatgyűjtés nehézségei miatt (Lásd 3.3. Minta fejezet) meghiúsult. A roma szakkollégisták közül csupán 33 fő volt, aki két kapcsolathálózati adatfelvételi hullámban, 15 fő, aki három, és csak 5 fő, aki négy mérésben is részt vett (Lásd 3. táblázat A KRSZH adatfelvétel kapcsolathálózati adatai II. – A mintába került szakkollégisták hány adatfelvételben vettek részt a kutatás ideje alatt (2012-2016)). A kapcsolathálózati struktúrát is magába foglaló EgoNet-es adatfelvétel sajnos még szerényebb: 11 roma egyetemista követhető 2, és négy fő 3 hullámon keresztül. A longitudinális adatbázisnak tehát nincs statisztikai ereje. A dinamikus elemzés azonban kétségtelenül releváns a vizsgált témát illetően, így a disszertáció – az adatbázis gyengeségeit figyelembe véve – az adatok leíró ismertetésére, valamint a klaszterekből egy-egy eset longitudinális ismertetésére szorítkozik.

A vizsgálatba bevont hallgatók kapcsolathálózatának mérete átlagosan 0,4 (szórás=11,306) fővel csökkent a második, további 0,9 (szórás=14,946) fővel a harmadik,

és – öt szakkollégista adatai alapján – 5 (szórás=7,176) fővel a negyedik adatfelvételre. A kibocsátó csoport aránya a második, harmadik és negyedik adatfelvételre is növekedett, átlagosan 0,6 (szórás=11,265), 0,7 (szórás=8,520), majd a negyedik adatfelvételre – öt szakkollégista adatai alapján – további 7%-kal (szórás=8,814). A sorstársak aránya a második adatfelvételre átlagosan 1,3%-kal (szórás=18,941) emelkedett, majd a további adatfelvételekkor 2,7 (szórás=14,914) és 5,4%-kal (szórás=11,745) csökkent. A befogadó csoport aránya szintén nem lineáris módon változott, 0,1%-kal (szórás=15,507) csökkent a második adatfelvételre, majd 2,6%-kal (szórás=15,593) nőtt a harmadikra, és ismét csökkent 1,1%-kal (szórás=15,680) a negyedik adatfelvételre. Mind a kapcsolathálózat méretét, mind a három meghatározó csoport kapcsolathálózatbeli arányait illetően magas a szórás a roma szakkollégisták között, azonban az alacsony mintaelemszám nem teszi lehetővé a magas szórások háttérében álló tényezők feltárását. A következőkben tehát klaszterenként egy-egy jellemző, vagy épp speciális eset longitudinális bemutatására kerül sor a kapcsolathálózati adatokat a félig-strukturált életútinterjúkból származó idézetekkel kiegészítve.

Bezárkózó klaszter

A bezárkózó klaszterbe tartozó szakkollégisták kapcsolathálózatainak mérete a második adatfelvételre növekedést mutat, a harmadik, negyedik adatfelvételre csökken. A hálózatok a kibocsátó és befogadó csoportból származó ismeretségekkel gazdagodnak, a klasztert domináló sorstársak aránya pedig csökken.

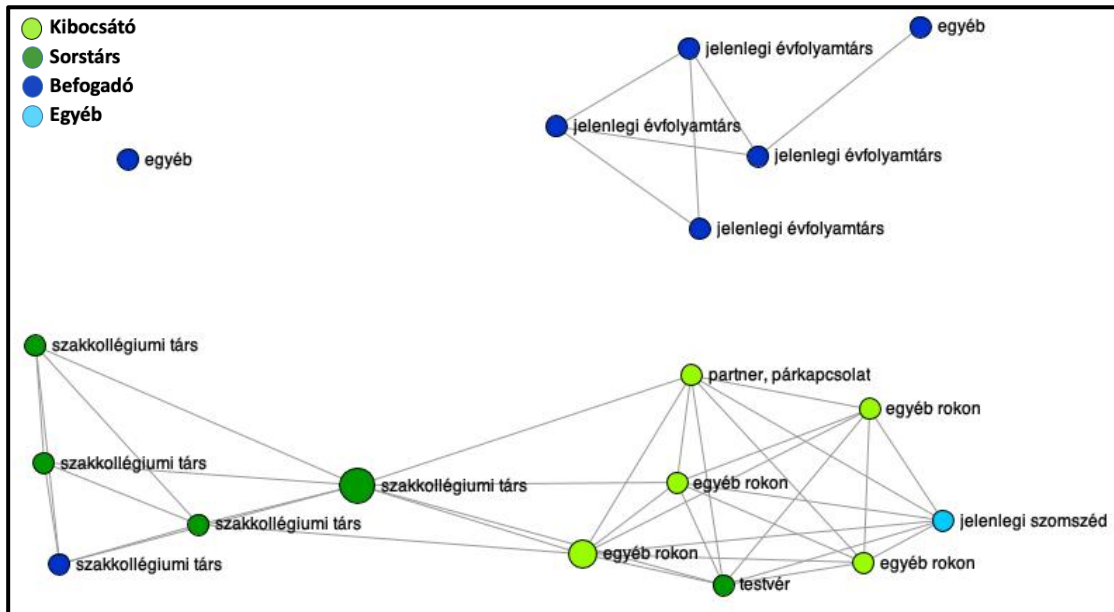
A bezárkózó klaszterből egy, az adatfelvétel első évében 21 éves, olyan romungro egyetemista lány esetét mutatom be, akinek a második adatfelvétel idején még a kibocsátó csoportból származó párkapcsolata volt, a harmadik évben pedig sorstárs partnere lett. A jogi-közigazgatási szakterületen másodéves hallgatólány egy 5000 fő alatti településről származik. Mindkét szülője roma származású, azonban testvérével együtt nagyszülője nevelte. A családi-rokonsági kapcsolatok gyengesége miatt kapcsolathálózatában fontos szerepet játszottak barátok, később a kollégiumi, majd szakkollégiumi társak.

Az interjúban így fogalmazta meg barátválasztási preferenciáit: *„Alsó tagozatban inkább nem cigány barátaim voltak nem tudom, hogy miért, de akkor úgy volt. De ugyanúgy beszélgettem meg játszottam a többi gyerekekkel is, mint mindenkivel. Felső tagozatban is megmaradtak ugyanazok a barátaim, de lettek újak is, akik cigányok. [...]*

Én nem azt néztem soha, hogy most ilyen a bőrszíne vagy, hogy cigány-e vagy nem cigány, hanem az, hogy hogy viselkedik, hogy milyen a megszólalása. Most valaki elkezd átkozódni, vagy nem tudom, vagy nem úgy viselkedik, mint én, szerintem az elvárható akkor nem fogok vele barátkozni, mert nyilván nem fogunk kijönni egymással. Szóval ez volt a szempont nem az, hogy most ki cigány ki nem cigány.”

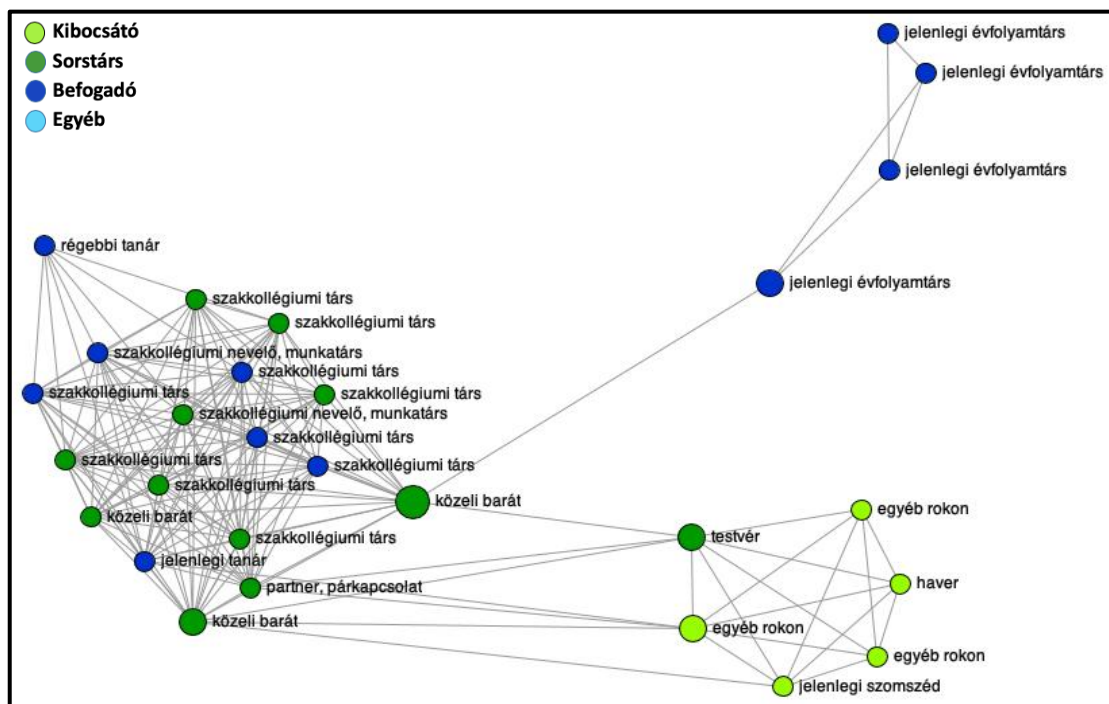
Továbbtanulási ambícióiban szintén barátai erősítették meg leginkább: *„Igen. Ha nem jelentkezett volna senki [a barátnőim közül egyetemre], akkor lehet, hogy én se. [...]* Igen, mert kollégista voltam és ott is nem cigány szobatársaim voltak és akkor hárman jó gimibe jártak, meg nekik itt toltá az anyukájuk, hogy te csak tanuljál, meg menjél egyetemre meg legyél orvos, meg nem tudom. [...] És akkor látva az ő példájukat, hogy ők szorgalmasak, meg akarják, meg jelentkeznek, meg hogy foglalkoznak a felvétellel, és akkor gondolkodtam, hogy lehet, hogy nekem is kéne, meg úgy mondogatták is.”

A roma egyetemista lány kapcsolathálózatát három kapcsolati napló és két EgoNet-es adatfelvétel alapján elemzem. A legelső adatfelvétel idején kapcsolathálózata 23 alterből áll, több mint fele sorstárs, harmada a befogadó, ötöde pedig a kibocsátó csoportból kerül ki. A második adatfelvételre a hálózat mérete 18 főre zsugorodik, és a korábban meghatározó sorstárs kötések helyett a befogadó csoport kerül előtérbe, azonban – ahogy a kapcsolathálózati struktúra mutatja – teljesen külön komponenst képez (Lásd 17. ábra). A hálózat nem túl sűrű, az összes lehetséges kötés mindössze 27%-a realizálódik, a kibocsátó, valamint a sorstárs csoportot csupán két szakkollégiumi társ kapcsolja össze. A kibocsátó partnernek nincs meghatározó szerepe a hálózatban, a szintén kibocsátó csoportba tartozó családi, rokonsági kötésekén túl egy szakkollégiumi társat ismer csak személyesen, az összes ismerős mindössze 39%-át. A harmadik adatfelvételre meg is szakad ez a kapcsolat, egy sorstárs partner kerül a helyére, aki – bár az egyetemi közeghez nem kapcsolódik –, a szakkollégiumi közösségbe jól beágyazott, az összes alter 64%-át ismeri (Lásd 18. ábra).

17. ábra Bezárkózó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 2.
adatfelvétel

körök mérete=*betweenness centrality*, vonalak=*alter személyes ismeretségek*
(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)

18. ábra Bezárkózó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 3.
adatfelvétel

körök mérete=*betweenness centrality*, vonalak=*alter személyes ismeretségek*
(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)

A kapcsolathálózat 28 főre duzzad, a kibocsátó kötések aránya csökken, a befogadó alterek aránya nem változik, a sorstársak válnak meghatározóvá. A kapcsolathálózat a korábbi háromból egy komponenssé áll össze, jóval sűrűbbé válik (0,45), 10 kisebb klikk alkotja. A hálózatban az ezt megelőző évben is hídszerepet játszó két szakkollégiumi társ továbbra is kulcsfontosságú, egyikükre már közeli barátként hivatkozik a roma egyetemista lány. Az interjúban is külön megemlíti őket: *„Hát mostanra szerintem nagyon jó barátnőket találtam. Itt a szobatársaim meg még egy néhányan.”* Ők a három adatfelvétel mindegyikében bizalmas kötésként vannak jelen, azaz a hallgató napi kapcsolatban áll velük, legfontosabb, legszemélyesebb dolgait velük beszéli meg, és maximálisan kedveli őket. A kibocsátó kapcsolatok közül csak a nagyszülő és a testvér személye állandó a vizsgálat ideje alatt, közülük előbbi számít csak bizalmas kötésnek.

Amikor arról kérdeztük, hogyan támogathatná még jobban a szakkollégium, akkor a strukturális mobilitáshoz, munkaerő-piaci boldoguláshoz szükséges bridging erőforrásokat emelte ki: *„Hát valamilyen kapcsolatépítés, gyakornoki állás. Tehát inkább ez. [...] Mert könnyebb lenne, úgy hogyha tudja az ember, hogy mire lediplomázok nekem már lesz munkám. Csak ez nem így működik. Legalább lenne, nem tudom, az jó lenne, hogyha lenne egy pár olyan ismerősöm, akit hogyha felhívnék, akkor tudna nekem ebben segíteni, vagy ahol már voltam gyakornoki álláson, akkor oda jelentkeznék ugye felvételre.”*

Az eddigi eredmények alapján a párkapcsolat meghatározó tényezőnek bizonyult a klaszterek vonatkozásában, a keresztmeszti elemzésből azonban nem egyértelmű, milyen irányú az összefüggés: a partner szociodemográfiai helyzete hat-e a kapcsolathálózat összetételére, vagy a kapcsolathálózat összetétele határozza meg a párválasztást. A 21 éves roma egyetemista lány esetében a sorstársak aránya a szintén sorstárs partner megjelenése után nő meg, kiterjeszti a hálózatot a szakkollégiumi közösség irányában.

Egyensúlyozó klaszter

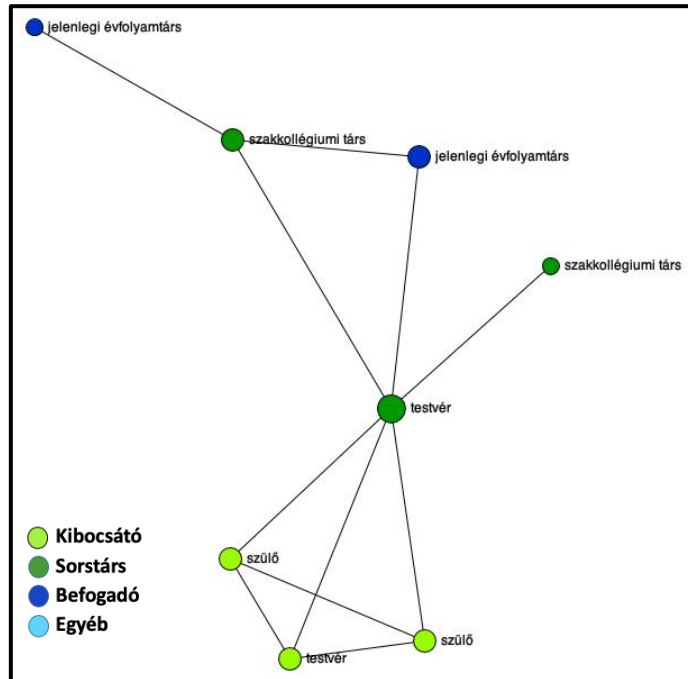
A három klaszter közül az egyensúlyozó az, amelynek mérete növekszik a második és harmadik adatfelvételre (a negyedikre ismét csökken valamelyest), elsősorban a host, illetve a fellow csoportok javára. Az egyébként is alacsony létszámú klaszterben

sajnos nagyon kevés hallgató adatai voltak alkalmasak a longitudinális elemzésre, egy olyan roma egyetemistalány akadt csak, aki négy kapcsolati naplós és két EgoNet-es adatfelvétellel is rendelkezett.

Az első adatfelvétel idején 20 éves romungró cigány egyetemista lány megyeszékhelyről származik, mindkét szülője roma származású, nyolc általánost végzett, munkanélküli. Két testvére van, ő maga másodéves joghallgató, párkapcsolata az adatfelvétel éve alatt nem volt.

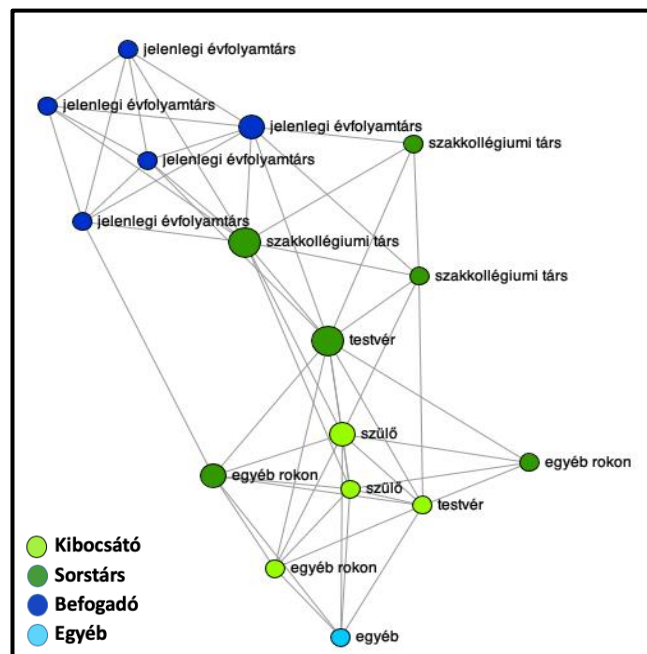
Kapcsolathálózata viszonylag kisméretű, az első adatfelvétel idején a vizsgált egy hét alatt összesen 10 főt jegyzett le kapcsolati naplójába. Ismerősei három csoport szerinti megoszlása alapján az egyensúlyozó klaszterbe került, négy sorstárs, három-három kibocsátó és befogadó alterrel. Az első adatfelvétel során készített félig-strukturált életútinterjúban elmondta, hogy barátai – ahogy ő fogalmaz – többnyire „magyarok”, azaz nem roma körből, ezen a ponton még a középiskolai osztálytársak közül kerülnek ki. Cigány ismeretségei csak a család, rokonság révén vannak, valamint – újonnan – a szakkollégiumi közösségből. Már az első adatfelvétel idején van két nem roma származású csoporttársa, akik a vizsgált négy év mindegyikében megjelennek a kapcsolathálózatában, ahogy a sorstárs csoportba tartozó szakkollégiumi szobatársa is. *„Van egy nagyon rendes lány, ővele minden órán együtt ülök. Hát, többiekkel is néha-néha beszélek. [...] Igen, a szobatársam, ő nagyon rendes.”* Ezekkel az alterekkel általában hetente több alkalommal beszélt az adatfelvétel idején, azonban még a negyedik évben is csak semlegesen viszonyult hozzájuk (Az „Általában mennyire kedveled vagy utálod?” kérdés -2-től 2-ig terjedő skáláján 0-ra értéket kaptak). Családtagjaival ezzel szemben napi rendszerességgel beszélt a felmérés éveiben, a legszemélyesebb és legfontosabb dolgait mindvégig velük osztotta meg.

A második adatfelvétel már a kapcsolathálózat struktúrájára vonatkozóan is tartalmazott adatokat (Lásd 19. ábra). A roma egyetemista lány kapcsolathálózatának mérete és összetétele nem változott érdemben, a struktúra egy kevés alterből álló, sűrűn szövött, „closure” hálózatot mutat. A hálózatban az összes lehetséges kapcsolat 39%-a realizálódik, a család külön klikket képez, a többi ismerős felé a szintén értelmiségi (sorstárs) testvér az egyedüli összekötő kapocs. Az ő hídszerepe jelentős marad a következő évben is (Lásd 20. ábra).

19. ábra Egyensúlyozó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 2.
adatfelvétel

*körök mérete=betweenness centrality, vonalak=alter személyes ismeretségek
(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)*

20. ábra Egyensúlyozó roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 3.
adatfelvétel

*körök mérete=betweenness centrality, vonalak=alter személyes ismeretségek
(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)*

A harmadik adatfelvételre a kapcsolathálózat 16 főre nő, és sűrűbbé válik, az összes lehetséges kapcsolat 45%-a valósult meg (Lásd 20. ábra). A BA képzés negyedik évére több évfolyamtárs is megjelenik a kapcsolati naplóban, illetve rokoni kötések is gazdagítják a hálózatot. A szakkollégiumi közösség egyfajta stabilitást jelent a családi és az egyetemi közeg összekapcsolásában, ahogy az interjúban megfogalmazta, a közösség legfontosabb hozadéka, hogy „ugyanolyan emberek között” lehet. *„Mit adhat neked a szakkollégium? Hát, azt, hogy anyuédnak nem kell olyan sok pénzt rám költeni, mert ugye az sokat számít, hogy onnan is kapunk ösztöndíjat. Ingyen vagyunk ott. Meg, hogy ugyanolyan emberek között vagyok, mint én, akik ugyanonnan származnak.”*

A negyedik adatfelvétel idején a hálózat 11 főre zsugorodik, az MA képzésen még nincsenek ismerős csoporttársak, a stabil családi (5 fő) és szakkollégiumi kapcsolatok (3 fő) mellett három egykori csoporttárssal tartja a kapcsolatot.

Az első adatfelvételkor a kapcsolati naplóba került személyek köre a vizsgált négy év során csaknem stabil maradt, a szülők és testvérek, a két csoporttárs és a szobatárs együttese néhány rokonnal, illetve más szakkollégiumi társakkal és egyetemi csoporttársakkal egészült ki. Az adatfelvétel ideje alatt tehát megmaradt a kapcsolathálózat „egyensúlyozó” volta, a szilárd, támogató családi háttér a legfontosabb erőforrást jelenti a roma egyetemista lány számára, akikkel fontos és személyes dolgait napi szinten megoszthatja. Ehhez a klikkhez lazábban kapcsolódik a szakkollégiumi, illetve az egyetemi csoport, amelyet 2-3 állandó személy határoz meg. Egy kis méretű, sűrűn szövött „closure” hálózatról van tehát szó, amely az egyetemi évek alatt nem változik, megőrzi sajátosságait.

Beépülő klaszter

A beépülő klaszterbe tartozó szakkollégisták kapcsolathálózatának mérete a második, harmadik és negyedik adatfelvételre csökkenést mutat, de befogadó csoport dominanciája megmarad.

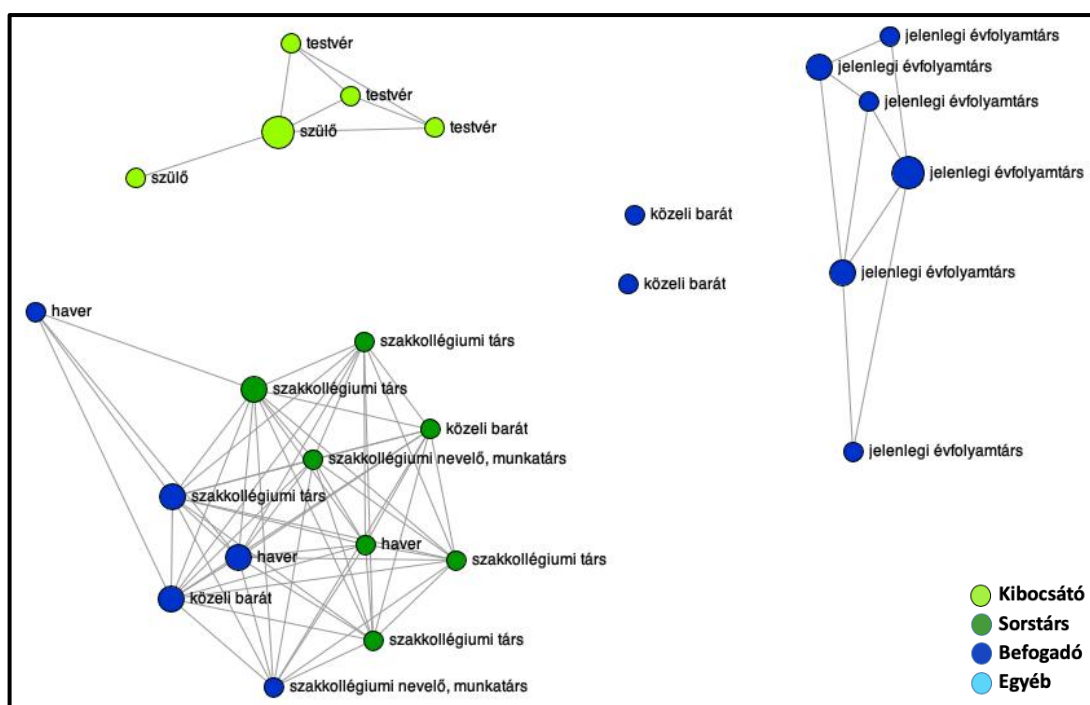
Az első adatfelvétel idején 19 éves roma egyetemista fiú egy 20 ezer fős településről származik, szülei mindketten cigány származásúak, édesapja szakiskolai, édesanyja nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezik, három testvére van. Informatikai szakon elsőéves, párkapcsolata a vizsgálat idején nem volt. Már gyerekkori élményei között is megjelenik a „két csoport közé szorultság” érzése, mert ugyan a nem

roma gyerekekből álló 'A' osztályba kerül, először etnikuma, majd tehetsége is rányomta bélyegét a kapcsolataira. *„Anyukám meg kardoskodott, hogy »márpedig őt az 'A' osztályba tesszük«, mert nem akarta, hogy a többiek elrontsanak. Lehet, hogy megvolt rá az alapja, én persze akkor még nem értettem. Majd a végén tényleg beraktak 'A' osztályba. Ott az első évben a tanárok nem foglalkoztak velem, a többiek, azok hát eléggé ellenségesek voltak. Csendes, visszahúzódó voltam, nem éltem szociális életet köztük. Majd a tanárok rájöttek, hogy átlagon felüli teljesítményt nyújtok, ez volt első év második félévében. Majd egészen nyolcadikig az egyik oldalról, ugye a diákok oldaláról ellenségeskedés, a tanárok oldaláról meg »á, menj már el erre a versenyre, á nem jelent semmit, á menj, már el arra a versenyre.« [...] Sosem fogadtak be az osztálytársaim, pedig jó tanuló voltam. A mai napig nem értem, hogy miért, de velem ellenségesek voltak. [...] A 'B' osztályból úgy túlzottan nem voltak barátaim, mivel megfigyeléseim szerint ők túlzottan szertelenek voltak, illetve fegyelmezetlenek. De egyébként úgy komolyabban nem volt velük semmi bajom, ők nem bántottak sosem. Persze kicsit irigyek voltak, hogy hogyhogy ötös, miért van ez, miért van az. Lényegében az eredményeimre voltak irigyek, ezt többször is mondták, hogy bolond vagyok, miért nem megyek inkább játszani, miért nem vagyok inkább velük.”*

A középiskolában és az egyetemen már sokkal beágyazottabbá vált, annak ellenére, hogy osztálytársai, csoporttársai között nem voltak cigány származásúak. *„[Gimnáziumban] már teljesen más volt a fogadtatás, voltak barátaim, kezdett kiépülni némi szociális háttérrel úgymond. [...] Az egyetemen van két ismerősöm, az év elején ismerkedtünk össze, bár én nem nagyon akartam kapcsolatot kiépíteni senkivel, de velük úgymond a véletlen összehozott. Mostanra már az egyikükkel a kapcsolat megromlott, mert egy másik úgymond klikkhez húz, meg ahogy beszél velünk. Lehet, hogy ebbe az is belejátszik, hogy eddig három tantárgyból bukott meg, én meg még úgy néz ki, hogy egyből sem, és ez úgymond frusztrálja, vagy nem tudom. Meg úgy érzi valószínűleg, hogy ők közelebb állnak hozzá, és inkább feljűk orientálódnak. A másik emberkével viszont jó a kapcsolatom mai napig. Jól elvagyunk, segíünk egymásnak, amiben tudunk, jegyzetcsere... hogyha valaki éppen nem ér rá az egyik elméleti órán, akkor a másik jegyzetel és elküldi, szóval ez így működik.”*

A roma egyetemista fiú kapcsolathálózatát három kapcsolati napló és két EgoNet-es adatfelvétel alapján mutatom be.

A kapcsolathálózatban szereplő csoportok megoszlása alapján a cigány egyetemista fiú a beilleszkedő klaszterbe került, azonban kapcsolathálózata a többi, klaszterben szereplő hálózathoz képest kisebb méretű, az első adatfelvétel idején 20 alterből áll. Kötéseinek több mint fele a befogadó csoportból származik, negyede sorstárs, és mindössze három fő tartozik a kibocsátó közegehez. A második adatfelvételre a hálózat mérete 25 főre nő, a hálózatban szereplő csoportok aránya azonban nem változik jelentősen. A kapcsolathálózati struktúrából jól látszik, hogy a családi, szakkollégiumi és egyetemi közösség erőteljesen elkülönül egymástól, külön komponenseket alkotnak, ahogy a két közeli barát sem kapcsolódik ezekhez a csoportokhoz (Lásd 21. ábra).

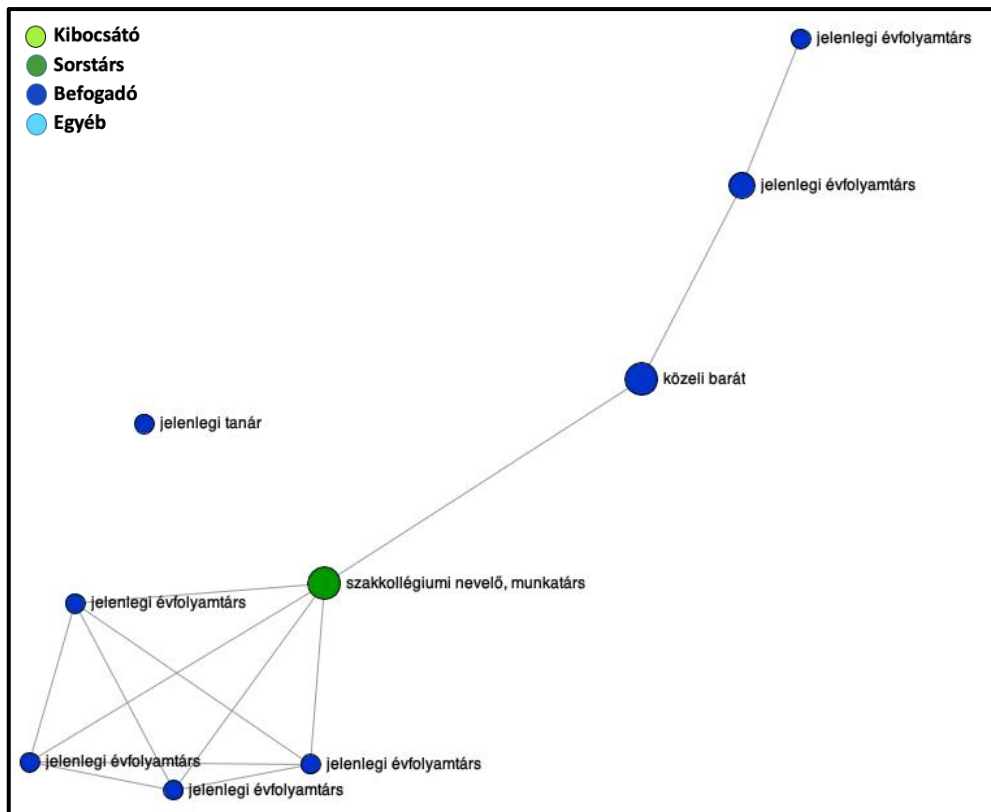

21. ábra Beépülő roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 2.

adatfelvétel körök mérete=*betweenness centrality*, vonalak=*alter személyes ismeretségek*

(Saját szerkesztés, *EgoNet*, *ELSFRLayout2*)

A kapcsolathálózatban az összes lehetséges kapcsolat mindössze 25%-a valósul meg. A harmadik adatfelvételre a kapcsolathálózat mindössze 9 főre zsugorodik, szinte kizárólag a befogadó közösségből származó alterek szerepelnek benne. A hálózat valamelyes sűrűbbé válik (0,36-ra nő), de még mindig egy lazán kapcsolódó hálózatra utal (Lásd 22. ábra).

22. ábra Beépülő roma egyetemista egocentrikus kapcsolathálózata – 3. adatfelvétel

*körök mérete=betweenness centrality, vonalak=alter személyes ismeretségek
(Saját szerkesztés, EgoNet, ELSFRLayout2)*

A kibocsátó családi kötéseik teljesen eltűnnek, a szakkollégiumi közösségből pedig a kollégiumi munkatárson kívül hárman maradnak a hálózatban jelenlegi évfolyamtárs és közeli barát formájában. A befogadó csoporthoz tartozó három szakkollégiumi társ az adatfelvételek mindegyikében megjelent, napi, de legalább heti többszöri kapcsolatban állt velük a cigány egyetemista fiú, legszemélyesebb, legfontosabb dolgait velük osztotta meg. A szakkollégium jelentőségét az interjúban is hangsúlyozta: „[A szakkollégium] zseniális. Maga a koncepció, hogy hozzunk létre egy elszigetelt közösséget, aminek van egy elhivatása lényegében, hogy neveljünk ki egy roma értelmiséget, nem olyat, ami most van, hanem egy értelmi értelmiséget. Kezdjük ott, hogy sok kiválóság van itt, és erre büszke vagyok, mert tudom, hogy a jövőben nagy emberek lesznek, és ez tényleg számomra nagy dolog, illetve jó barátságok köttettek eddig.”

A legelső adatfelvételnél még a kibocsátó csoporthoz tartozó szülők is a bizalmas kapcsolatok közé tartoztak, de a vizsgált három évben a hangsúly a befogadó alterekre helyeződött. Az első évben még tartja az „otthoniakkal” a kapcsolatot, fontosak számára ezek a kötések, és úgy tartja, az értelmiségi lét nem feltétlenül jelenti a roma közösségtől való elszakadást. Lévén, hogy kvalitatív adat csak a legelső adatfelvételtől áll rendelkezésre, a kapcsolathálózat átsztrukturálódásának hátterében álló okok nem ismertek. A kapcsolathálózati elemzések tapasztalata szerint, ha az egyének csak a befogadó közegből vannak ismerősei, nagy eséllyel elkopnak a kibocsátó csoportból származó kötések, és asszimilációval zárul a beilleszkedési folyamat. Az kibocsátó csoport eltűnése a hálózat méretét is jelentősen csökkenti, zártabbá teszi. Természetesen a befogadó csoport teljes eltűnése szélsőséges eset, azonban a vizsgálat során erre is akadt példa.

5. Megbeszélés

Az elemzésben a KRSZH cigány származású hallgatóinak egocentrikus kapcsolathálózatát, kapcsolati erőforrásait, valamint a felsőoktatásba való beilleszkedés során megjelenő kapcsolathálózat típusait ragadtam meg. Az egyetemre való beilleszkedés, ún. „college transition” a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó egyetemisták esetében egyúttal strukturális mobilitás is (Lukács 2011, Lehmann 2014, Dávid, Huszti és Lukács, 2016, Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018). Ebben a folyamatban a társas kapcsolatok által biztosított erőforrásoknak fajsúlyos szerep jut (Terenzini és mtsai 1994, Locks és mtsai 2008, Grommo 2014), az értekezés elméleti keretében éppen ezért az egocentrikus kapcsolathálózat-elemzést (Brandes és mtsai 2008, Molina 2015, McCarty 2002) összekapcsoltam a társadalmi tőke koncepciójával (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995), valamint a beilleszkedésérzet („sense of belonging”) megközelítéssel (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2010).

A szakkollégisták kapcsolathálózatának feltárása valós interakcióik alapján történt, nem csupán erős, de gyenge kötéseiket is megragadva (Dávid és mtsai 2016a, 2016b). Az eredmények fejezetben leíró módon bemutattam a KRSZH cigány származású hallgatói egocentrikus kapcsolathálózatának méretét, összetételét és strukturáját, megvilágítva azokat a változókat, amelyek összefüggést mutatnak a kapcsolathálózati jellemzőkkel. A vizsgálatba bevont cigány egyetemisták az első adatfelvételkor átlagosan 26 személyt jegyeztek fel kapcsolati naplójukba (minimum 5, maximum 74 fő, szórás 11,976), és átlagosan 65 beszélgetést folytattak (minimum 0, maximum 154, szórás 26,778) a vizsgált héten, ide értve a személyes és telefonon, vagy online csatornákon történő kommunikációt. Viszonyítási alap nélkül a kapcsolathálózatok kiterjedtségét, illetve az interakciók gyakoriságát persze nehéz értelmezni. A cigány, illetve nem cigány származású szakkollégisták kapcsolathálózatának mérete, valamint az egy hét alatt folytatott interakciók száma nem különbözik szignifikáns módon, azonban a 2015-ös országos reprezentatív felmérés hasonló életkorú és iskolai végzettségű válaszadóinak adataival összehasonlítva jelentős különbséget látunk (Lásd 8. táblázat) (Dávid és mtsai 2017). A KRSZH hallgatók kiterjedtebb kapcsolathálózatának, és gyakoribb interakcióinak magyarázata hipotézisem szerint a szakkollégiumi közösség, amely számottevően növeli a szakkollégisták

hálózatát, valamint a beszélgetések gyakoriságát. Az eredmények alapján a kiterjedtebb kapcsolathálózat több magas státuszú altert, valamint „institutional agent”-et is jelent egyben.

8. táblázat A kapcsolathálózat mérete kapcsolati napló alapján a roma, nem roma szakkollégisták, valamint a 2015-ös országos reprezentatív felmérés résztvevői körében

	Roma származású szakkollégisták (N=101)	Nem roma származású szakkollégisták (N=48)	Országos minta (18-33 éves, legalább érettségivel rendelkező fiatalok)* (N=92)
2 nap alatt naplóba jegyzett alterek száma	12,65	14,04	5,93**
2 nap alatt folytatott interakciók száma	20,17	20,46	7,95**

*„Integrációs és dezintegrációs folyamatok a mai magyar társadalomban” c.

kutatás, 2015 (OTKA 108836)

**p<0,001

A kapcsolathálózat kiterjedtségével szignifikáns összefüggést mutat a hallgatók szociodemográfiai háttere: a nem elsőgenerációs értelmiségi hallgatók nagyobb méretű kapcsolathálózattal bírnak. Az eredmények alapján a párkapcsolatok, egészen pontosan a partner etnikuma és iskolai végzettsége sokkal nagyobb szerepet játszik a kapcsolathálózat méretét és összetételét illetően, mint azt feltételeztem. Azok a hallgatók, akik nem roma párkapcsolattal bírnak, kiterjedtebb kapcsolathálózattal rendelkeznek. (Lukács J. és Dávid 2018)

A roma szakkollégisták kapcsolathálózatában szereplő 2555 alter szociodemográfiai jellemzőinek vizsgálata azt mutatja, hogy a hallgatók kapcsolathálózata nem, kor és iskolai végzettség szempontjából homofil. A roma hallgatók kapcsolathálózatát négy nagyobb csoport határozza meg, a családi, rokonsági kötések mellett a szakkollégiumi kapcsolatok, egyetemi csoporttársak és oktatók, valamint a közeli barátok jelennek meg dominánsan. A szakkollégisták kötéseinek

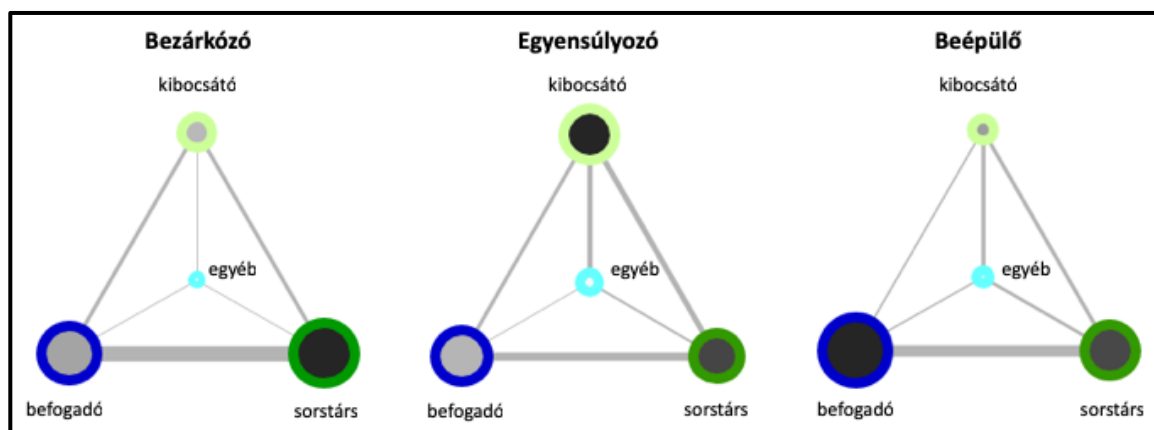
csaknem fele néhány hónapos vagy ennél rövidebb ismeretségeket jelent. Ezek az új kötések a szakkollégiumi társakhoz, valamint az egyetemi csoporttársakhoz és oktatókhoz vezetnek, azaz, amíg a roma egyetemisták kibocsátó közege jellemzően etnikailag homogén, alacsony iskolai végzettségű csoport, a befogadó közeg egyértelműen egy nem roma értelmiségi miliő.

Brandes és kollégái (2008) társadalmi integrációs kapcsolathálózati modelljét alapul véve a szakkollégisták kapcsolathálózataiban négy fő csoportot vizsgáltam, amelyeket az etnikum, illetve az iskolai végzettség dimenziók metszetében definiáltam (Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018). Az elemzés során három csoport bizonyult igazán meghatározónak. A kibocsátó csoport, avagy a roma származású, érettségivel nem rendelkező alterek átlagosan 11%-át teszik ki a hallgatók kapcsolathálózatának, ezek 80%-a kin, azaz családi, rokonsági kötés. A sorstárs, azaz a roma származású, érettségizett ismeretségek fele a szakkollégiumból verbuválódik, az összes kapcsolat átlagosan 36%-át jelentik. A nem roma származású, érettségizett befogadó alterek alkotják a roma szakkollégisták ismeretségeinek felét, többségében egyetemi csoporttársak és oktatók személyében.

Az elemzés azt mutatja, hogy Brandes és kollégái (2008) modelljét alapul véve a kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok szignifikánsan különböznek egymástól a társadalmi tőke vizsgált dimenzióiban. Mind összetételükkel, mind erőforrásaikban, mind pedig elérhetőségükben mást kínálnak a roma egyetemisták számára. A kibocsátó csoport az érzelmi támogatás biztosításával „bonding” típusú társadalmi tőkeként funkcionál a roma szakkollégisták kapcsolathálózatában, ezeket az altereket érzik magukhoz legközelebb a hallgatók. Ugyanakkor ezeket a kötéseket jellemzően személyesen kevésbé, inkább telefonos vagy online csatornákon keresztül tudják fenntartani, így az erőforrások elérhetősége is nehezkesebb. A befogadó csoport, azaz a nem roma, magasan iskolázott alterek inkább bridging jellegű társadalmi tőkét biztosítanak a hallgatók számára, összekötve őket az értelmiségi réteggel, amely a mobilitási folyamat célja. Ebben a csoportban található a legtöbb magas státuszú alter, valamint a legtöbb „institutional agent”. A sorstárs csoport a leginkább homofil közeg a roma egyetemisták számára az etnikum, iskolai végzettség és kor tekintetében is, és a befogadó csoporthoz hasonlóan elsősorban „bridging” típusú erőforrásokat biztosítanak a hallgatók számára. (Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018)

Szignifikáns különbség mutatkozik azonban a téren, mely hallgató mely csoportokra támaszkodik jobban. A szakkollégisták etnikuma, szüleik és partnerük szociodemográfiai háttere, valamint a kapcsolathálózat mérete meghatározza a kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok a kapcsolathálózatokban szereplő arányát. A szülők magasabb iskolai végzettsége, valamint az apa nem roma származása a befogadó kötések magasabb arányát feltételezi. Az érettségivel bíró, nem roma származású partner a befogadó, a roma származású párkapcsolat pedig a sorstárs alterek magasabb hálózatbeli arányával függ össze. A kapcsolathálózat mérete negatív összefüggést mutat a sorstárs, pozitív összefüggést a befogadó alterek arányával. Az eredmények alapján, azok a roma egyetemisták, akiknek szülei magasabb iskolai végzettséggel bírnak, akiknek partnere nem roma értelmiségi, akik nagyobb méretű kapcsolathálózattal rendelkeznek, több interakciót folytatnak, jóval nagyobb arányban támaszkodnak „bridging” jellegű erőforrásokra.

Az elemzés során klaszterelemzéssel azonosítottam a roma egyetemisták körében legjellemzőbb kapcsolathálózat típusokat a kibocsátó, sorstárs, valamint befogadó alterek aránya alapján, a strukturális jellemzőket pedig a Visone program segítségével ábrázoltam (Lásd 23. ábra).

23. ábra A három klaszter a főbb csoportok strukturális jellemzői szerint

- Kibocsátó *körök mérete=csoport átlagos mérete*
 - Sorstárs *szürke-fekete pontok=csoporton belüli átlagos sűrűség*
 - Befogadó *vonalvastagság=csoportok közötti kötések átlagos erőssége*
 - Egyéb
- (Saját szerkesztés, Visone)

A bezárkózó klasztert a sorstárs csoport, az egyensúlyozót a kibocsátó, a beépülőt pedig a befogadó kötések dominálják, azaz a bezárkózó klaszterben a szakkollégiumi társak, az egyensúlyozóban a családi, rokonsági kapcsolatok, a beépülőben pedig az egyetemi ismeretségek jelennek meg stabil közösségként, így ezekben a csoportokban találjuk a legtöbb kapcsolódást, azaz ezeken a csoportokon belül a legnagyobb a sűrűség.

A legtöbb kötés mindhárom esetben a sorstárs és a befogadó, valamint a sorstárs és a kibocsátó csoportok között mérhető, a sorstárs alterek tehát mintegy közvetítő szerepet töltenek be a kibocsátó, és a befogadó befogadó közegek között.

„Bonding” típusú erőforrások tekintetében nem található különbség az egyes klaszterek között, az érzelmi erőforrás index a bezárkózó klaszter esetében volt a legmagasabb, de az eltérés nem szignifikáns. „Bridging” erőforrások tekintetében azonban az egyensúlyozó klaszter a legszegényebb, a beépülő klaszter pedig leggazdagabb. Az egyes kapcsolathálózat típusokban elérhető erőforrásokon túl a méretet és a sűrűséget figyelembe véve a beépülő klaszter hálózatai egyértelműen „brokerage” típusú kapcsolathálózatok (Burt 1992). Ezek a kapcsolathálózatok a legkiterjedtebbek, és ezek biztosítanak leginkább heterofil kötések a hallgatók számára a befogadó alterek csoportján keresztül, ezek a hálózatok a leggazdagabbak „bridging” tőkében. A bezárkózó klaszter a „closure” típusú hálózathoz áll közelebb, egy nagyon sűrűn szövött, sorstárs csoport által dominált hálózatról van szó. Az egyensúlyozó klaszterben a leggyengébb a kapcsolat a sorstárs, valamint a befogadó csoportok között, a lazább kapcsolódás miatt több komponensre esnek szét ezek a hálózatok. Ez utóbbi klaszterbe tartozó hálózatok a legkevésbé heterofilek, így kevesebb „bridging” típusú erőforrást képesek biztosítani a szakkollégisták számára (Portes 1998).

A klasztertagságot a roma egyetemisták szociodemográfiai háttere nem magyarázza, annál erősebb tényezőnek bizonyultak a párkapcsolatok. A sorstárs partnerrel rendelkező szakkollégisták kapcsolathálózatában felülreprezentált módon jelennek meg a sorstárs alterek, ezek a hallgatók nagyobb arányban kerültek a bezárkózó klaszterbe. Az alacsony iskolai végzettségű partnerek az egyensúlyozó klaszterbe való tartozást valószínűsítik, kisebb méretű kapcsolathálózatot, kevesebb befogadó altert, és így „bridging” típusú erőforrást feltételeznek. A nem roma származású, magas iskolai végzettségű barát/barátnő a beépülő, „brokerage” kapcsolathálózat típusba való tartozás esélyét, a befogadó ismeretségek arányát növeli. Fontos azonban megjegyezni, hogy a

keresztmetszeti elemzés nem alkalmas arra, hogy meghatározza ezeknek az összefüggéseknek az irányát, azaz, hogy a párkapcsolat hat-e a kapcsolathálózati összetételre, vagy a kapcsolathálózatban szereplő csoportok határozzák-e meg a partner szociodemográfiai háttérét. A longitudinális elemzés meghiúsulása miatt erre a dilemmára az értekezés nem tud megnyugtató választ adni, azonban a partnerek kulcsszerepe vitathatatlan.

A kutatás során feltételezhető volt, hogy a partnerek szociodemográfiai háttére meghatározó lesz a kapcsolathálózati jellemzőkben, de az eredmények a vártnál erőteljesebb összefüggéseket rajzoltak ki. A roma szakkollégisták 64%-ának volt párkapcsolata az adatfelvétel idején, többségük a sorstárs (58%), harmaduk a befogadó, fennmaradó részük a kibocsátó és az egyéb csoportba tartozott. Az elemzés alapján az, hogy a hallgató párkapcsolata kibocsátó, sorstárs, vagy éppen befogadó kötés, szignifikánsan összefügg a kapcsolathálózat összetételével, így a mobilitási, valamint az integrációs folyamat mikéntjével, az ehhez társuló megküzdési stratégiákkal is. Feltételezhetően – a fent leírt módszertani korlátokat szem előtt tartva –, amíg a roma szakkollégisták kibocsátó, vagy egyéb csoportból származó párkapcsolataik gyengíthetik a strukturális mobilitás, valamint az egyetemi beilleszkedés sikerességét, addig a sorstárs csoportból származó párkapcsolatok mintegy stabilizálhatják a hallgatók két részre szakadt kapcsolathálózatát. Ezzel együtt úgy tűnik, a befogadó párkapcsolatok kiterjesztik a hallgatók kapcsolathálózatát, igazi „bridging” kötésként hidat képezve a befogadó csoport irányában.

A társadalmi beilleszkedés számos irodalma foglalkozik a bevándorlók partnerszelekciójával. Amíg az alacsony státuszú bevándorlók jellemzően az endogámiát preferálják, azaz hasonló etnikumú társat választanak maguknak, addig a magasabb státuszú migránsok nagyobb valószínűséggel döntenek az exogámia mellett (Gordon 1964, Berry 1997, Kalmijn 1998, Rodríguez-García 2006, Miguel Luken és mtsai 2015). Nem meglepő tehát, hogy a saját csoportjukhoz képest magas státuszú cigány egyetemisták elenyésző arányban választanak maguknak partnert a kibocsátó, illetve az egyéb csoportokból.

Fontos kiemelni, hogy a szakkollégiumi közösségek rendkívül fontos szociális teret biztosítanak a roma hallgatóknak, amely tény megerősíti az, hogy egy olyan roma egyetemista sem volt, aki ne jegyzett volna fel kapcsolati naplójába legalább egy személyt

a szakkollégiumból – ha mást nem, szobatársát –, akivel a mért egy hét folyamán szóba elegyedett. A legtöbb interakciót a hallgatók egyértelműen szakkollégiumi társaikkal folytatják. Összességében vizsgálva – figyelembe véve azokat a kapcsolatokat is, amelyeket elsősorban más kapcsolati típusnak, például közeli barátnak jelöltek a hallgatók – a kapcsolathálózatok átlagosan 36%-át adják a szakkollégiumi ismeretségek, ide értve a szakkollégium munkatársait is. A hátrányos helyzetű, vagy valamely etnikumhoz tartozó hallgatók egyetemi beilleszkedésével foglalkozó elméletek mindegyike kiemeli a KRSZH szakkollégiumaihoz hasonló kisközösségeknek a szerepét. A szakkollégiumi közösségek lehetőséget teremtenek a sorstársakkal való kapcsolódásra: a sorstárs ismerősök meghatározó többsége (68%) a szakkollégiumból kerül ki, ez azt jelenti, hogy a roma egyetemisták hasonló helyzetben lévő társakat szinte csak ebből a közösségből ismernek. A szakkollégiumok lehetőséget teremtenek az etnikai identitás kibontakoztatására, és arra, hogy a többségi normák internalizálása helyett egy sajátos szubkultúrával bíró közösségként kapcsolódjanak az egyetemi miliőhöz (Newcomb 1962, Hurtado és Carter 1997, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Bereményi és Carrasco 2017). Erre jó példát nyújtanak a bezárkózó klaszterbe tartozó kapcsolathálózatok, amelyek a sorstárs kötésekre épülnek. Ezekben a hálózatokban a szakkollégiumi közösség a kibocsátó és befogadó kötések gyengesége miatt az egyetlen stabil, erőforrásokat nyújtó közösség. Még azon roma egyetemisták esetében is fontos közvetítő szerepet játszanak a szakkollégiumok, akik kapcsolathálózatában a kibocsátó kötések dominálnak (egyensúlyozó klaszter), esetükben a sorstárs alterek hídszerepet játszhatnak a befogadó csoporthoz való kapcsolódásban. Emellett lényeges, hogy a szakkollégium képes a hallgatókat „institutional agent”-ekkel, vagy magas státuszú alterekkel összekapcsolni mentorok, tutorok formájában, ezzel gyarapítani a „bridging” tőkájüket. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy a sorstárs kötések túlsúlya akadályozhatja a befogadó kapcsolatok kialakítását, és így az egyetemre való erősebb kötődést. A szakkollégisták párkapcsolatainak 58%-a a szakkollégiumi társak közül kerül ki, amely a „bonding” típusú erőforrásokat gazdagítja. A szakkollégiumi közösségek tehát egyfajta stabilitást biztosítanak a strukturális mobilitással járó szociális vákuumban a roma egyetemisták kapcsolathálózatában – ahogy az mindhárom kapcsolathálózat típusban megjelenik –, és protektív tényezőt jelentenek a lemorzsolódással szemben (Coleman 1988, Sedlacek 1987, Tinto 1998, Cerna, Pérez és Sáenz 2009). A roma és nem roma

hallgatók között nem volt különbség a tekintetben, hogy milyen arányban vannak szakkollégiumi kapcsolataik, de az etnikumon túl egyéb szociodemográfiai változók mentén sem találtam eltérést.

A roma szakkollégisták szociodemográfiai háttere azonban számos egyéb kapcsolathálózati jellemzővel összefüggést mutatott. Az elsőgenerációs roma értelmiségi hallgatók (86%) – akiknek egyik szülője sem rendelkezik diplomával – kapcsolathálózatában felülreprezentált módon szerepeltek a kibocsátó kötések és sokkal alacsonyabb arányban jelentek meg a befogadó alterek. Iskolai végzettség és etnikum szempontjából az elsőgenerációs roma értelmiségi hallgatók kapcsolathálózata inkább heterofil, hiszen altereik fele nem roma származású, legalább érettségizett ismerős, ez mutatja a mobilitás folyamán a kapcsolathálózat, a társadalmi környezet alapvető megváltozását. Ezek a szakkollégisták éppen a sikeres mobilitási folyamathoz szükséges „bridging” típusú tőkében szenvednek hiányt, feleannyi magas státuszú altert, valamint „institutional agent”-et tudhattak a kapcsolathálózatukban azokhoz a hallgatókhoz képest, akiknek legalább valamelyik szülője felsőfokú végzettségű. Az eredmények megerősítik a szakirodalmi alapvetést, miszerint az alacsony státuszú egyének számára a mobilitáshoz szükséges társadalmi tőke gyarapítása elsősorban gyenge kötések révén lehetséges, erős kötések, családi közegük nem közvetít strukturális erőforrásokat (Lin és Dumin 1986, Stanton-Salazar 2001, Ream és Stanton-Salazar 2007). Hangsúlyozandó azonban, hogy a családi közegből, az erős kapcsolatok közül is kerülhetnek ki „institutional agent”-ek, a mintában negyedük rokonsági, kin kapcsolat volt (Pusztai 2004).

Bár a roma diplomásokkal foglalkozó tanulmányok kiemelik a cigány nők etnikai és nemi szempontból is hátrányos helyzetét (Forray és Hegedűs 2003, García és mtsai 2009, Óhidy 2013, Brüggemann 2014, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Kóczé 2010, Hinton-Smith, Danvers és Jovanovic 2017), a mintában ez a jelenség nem mutatkozott meg, sőt, esetenként a felsőoktatásban tanuló roma férfiak depriváltabb helyzetben vannak kapcsolathálózati szempontból. A nők kiterjedtebb kapcsolathálózattal bírnak, és több interakciót is folytatnak a másik nemhez mérten úgy, hogy a szociodemográfiai háttérben nincs statisztikailag mérhető különbség azon kívül, hogy a férfi hallgatók valamennyivel magasabb arányban származnak olyan családokból, ahol mindkét szülő roma (72% vs. 90%, $p=0,018$). A klasztertagságot illetően sem találtam nem szerint szignifikáns különbséget. Ez az eredmény azért is fontos, mert az ezredforduló után készült országos

reprezentatív kapcsolathálózati vizsgálatokban a két nem között már nem mérhető statisztikai különbség a bizalmas kapcsolathálózat méretét illetően (Albert és Dávid 2012, 2015, Dávid és mtsai 2017).

Ugyan feltételezhető volt, hogy a különböző évfolyamok tekintetében más kapcsolathálózati típusok lesznek meghatározóak, a roma egyetemisták életkora és évfolyama nem mutatott szignifikáns eltérést a klasztertagságot illetően. Ennek oka lehet megintcsak az alacsony mintaelemszám, azonban a minta évfolyam szerinti súlyozásával sem kaptam értelmezhető eredményeket. Az, hogy a klaszterek vonatkozásában az adatok alapján nincs statisztikai jelentősége az életkornak és az évfolyamnak, még inkább felerősíti a többi, szignifikáns összefüggést mutató változónak (pl. származás) a hatását, ami hangsúlyos eredmény.

A különböző kapcsolathálózat típusok azonosításán és leírásán túl természetesen a legnagyobb kérdés az, hogy melyik kapcsolathálózati stratégia jelenti a sikeres egyetemi beilleszkedést. Ahogy az elméleti részben kifejtésre került, a sikeresség szempontjából nincs konszenzus az egyes kutatások között (Tierney 2000). A társadalmi tőke, a beilleszkedésérzet, valamint az egocentrikus kapcsolathálózat-elemzés megközelítést alkalmazó kutatások többsége amellet érvel, hogy a valamely kisebbséghez tartozó, hátrányos helyzetű hallgatók számára az egyetemi beilleszkedés során a legkedvezőbb a heterofil, multikulturális kapcsolathálózat, a kiterjedt, nyitott, „brokerage” hálózat (Hurtado és Carter 1997, Rendon és mtsai 2000, Nunez 2009, Zou 2009, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Grommo 2014). Ezekben a kapcsolathálózatokban egyszerre elérhetőek az érzelmi stabilitást garantáló bonding, valamint a mobilitáshoz és az új közegbe való beilleszkedéshez szükséges „bridging” tőkék (Coleman 1988, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009). Ugyanezt erősítik meg a sikeres cigányok körében végzett hazai kutatások (Messing 2006, Messing és Molnár 2011, Bereményi és Carrasco, 2017). A stabil beilleszkedésben tehát a kibocsátó, sorstárs, illetve befogadó ismerősök egyaránt szerepet játszanak (Brandes és mtsai 2008).

Ebből a szempontból a bemutatott klaszterek közül a beépülő járul hozzá leginkább a sikeres egyetemi beilleszkedéshez, hiszen ez a legkiterjedtebb, és a kibocsátó csoporton, „bonding” erőforrásokon túl a befogadó kapcsolatok és a „bridging” tőke is elérhető. Az eddigi kutatások alapján a kiterjedt, sűrű kapcsolathálózattal bíró hátrányos helyzetű hallgatók lemorzsolódási esélyei kisebbek (Thomas 2000).

Ugyan az emocionális stabilitást, „bonding” erőforrásokat biztosító családi, vagy kibocsátó kötéseknek fontos szerep jut a hátrányos helyzetű egyetemisták felsőoktatásba való beilleszkedése során, azok túlsúlya akadályozza a heterogén kapcsolathálózat kialakulását, a sorstárs és befogadó kötések, és így a „bridging” tőke elérhetőségét (Coleman 1988, Portes 1998). Az egyensúlyozó klaszter jó példát nyújt erre: a kibocsátó csoport aránya negatív összefüggést mutat a befogadó alterek arányával. A szakirodalom megerősíti, hogy ez a típusú kapcsolathálózati kompozíció jellemzi leggyakrabban a hátrányos helyzetű egyetemisták hálózatát (Mollica, Gray és Treviño 2003). A bezárkózó klaszter a sorstárs alterek túlsúlyával homofil, zárt kapcsolathálózatokat tömörít, ugyanakkor a roma értelmiségi kötésekén keresztül valamennyivel több „bridging” erőforráshoz jutnak a cigány hallgatók. Ezekben a hálózatokban az erős szakkollégiumi közösség biztosítja az érzelmi stabilitást jelentő „bonding” tőkét.

A beilleszkedésérzet szintén egyfajta indikátor a sikeres beilleszkedéshez, az eddigi tanulmányok alapján a lemorzsolódás jó előrejelzője az egyetemi közösséghez való tartozás érzése (Hurtado és Carter 1997, Ostrove és Long 2007, Hausmann, Schofield és Woods 2007, Locks és mtsai 2008, Strayhorn 2008, 2012, O’Keeffe 2013). Az elemzés során a beilleszkedésérzetet az egyetemi csoporttársak és oktatók kapcsolathálózatban szereplő arányával mértem (Hoffman és mtsai 2003, Stanton-Salazar 2004). Ezek a kapcsolatok átlagosan 17%-át tették ki a roma egyetemisták kapcsolathálózatának. A mérőszám a hallgatók szociodemográfiai háttérével és egyéb kapcsolathálózati változókkal nem mutatott összefüggést, azonban az egyes klaszterek esetében szignifikáns eltérés mérhető. A beilleszkedésérzet értéke a beépülő klaszter esetében volt a legmagasabb (21%), a bezárkózó klaszternél pedig a legalacsonyabb (12%), de szintén alacsony volt az egyensúlyozó klaszternél (13%). Ha a sikeres egyetemi integráció indikátorának a beilleszkedésérzetet választjuk, akkor megint csak a beépülő klaszter tűnik a legideálisabbnak a roma hallgatók szempontjából. A kiterjedt, nyitott, „brokerage” hálózati típus a befogadó csoport felülreprezentáltsága miatt csaknem kétszer annyi egyetemi kötést biztosít a roma szakkollégisták számára. A bezárkózó klaszterbe tartozó hálózatok elemzése azt mutatja, hogy az erős szakkollégiumi kötésekkel együtt gyenge egyetemi kapcsolódás jár együtt.

A sikeres egyetemi beilleszkedés egy másik fontos előrejelzője lehet a szakkollégisták szubjektív jólléte, amely kulcsfontosságú a hátrányos helyzetű, valamely

etnikumhoz tartozó egyetemisták esetében, hiszen a strukturális mobilitásnak jelentős mentális költségei vannak a kibocsátó közegetől való elszakadás, valamint a befogadó közeghez való nehezebb alkalmazkodás miatt, amely izolációval, depresszióval, csökkent önértékeléssel, jólléttel, és rosszabb fizikai egészséggel járhat (Tinto 1993, Steele 1997, Pataki 2005, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007, Williams és Mohammed 2009, Larose és Boivin 2010, Szabóné 2012, Bottyan 2014, Brüggemann 2014, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Lee és mtsai 2014, Schmidt és mtsai 2014, Stebleton, Soria és Huesman 2014, Máté 2015, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Iacovino és James 2016, Lukács J. és Dávid 2018). Az elemzésben a Rosenberg-féle Önértékelés Skálát (Rosenberg 1979, Sallay és mtsai 2014), az Életcél kérdőívet (Crumbaugh és Maholick 1964, Konkoly-Thege és Martos 2006), valamint az EVS kérdőív (European Value Survey 2008) szubjektív jólléttel kapcsolatos itemeit (boldogság, elégedettség, bizalom, szubjektív egészségi állapot) használtam ennek a dimenzióknak a megragadására. Az önértékelés, valamint a szubjektív jóllét a társas támogatás percepcióját is meghatározza, éppen ezért fontos szerepe lehet a kapcsolathálózati eredmények értelmezésében (Lee és mtsai 2014, Schmidt és mtsai 2014).

A szakkollégisták szociodemográfiai háttere és a szubjektív jóllétet mérő kérdések között nem találtam szignifikáns összefüggést, egyedül a boldogságérzet tekintetében: a férfi hallgatók boldogabbnak vallották magukat a nőkhöz képest (3,1 vs. 2,8, $p=0,053$).

A szakkollégisták szubjektív jóllétet mérő kérdésekben elért eredményeit – a módszertani korlátokat szem előtt tartva – összevettem az eddigi hazai felmérésekkel. Amíg a korábbi vizsgálatokban szereplő, felnőtt magyar lakosság a Rosenberg-féle Önértékelés Skálán átlagosan 29,2-30,4 pontot ért el (szórás=5,071-6,1 között), addig a szakkollégisták esetében alacsonyabb, 26,7 átlagpont mérhető (szórás=5,113) (Sallay és mtsai 2014). Az Életcél kérdőív – annak ellenére, hogy általában gyenge pozitív kapcsolatot mutat az oktatásban eltöltött évek számával – szintén rosszabb eredményt hozott a roma egyetemisták esetében (felnőtt magyar lakosság átlag=103,4, szórás=16,7, szakkollégisták átlag=90,9, szórás=15,5) (Konkoly-Thege és Martos 2006). A szakkollégisták azonban az EVS kérdőív alapján boldogabbnak (2,9 vs. 2,6) és elégedettebbnek (6,5 vs. 5,2) bizonyulnak a hasonló korú, 18-29 éves magyar fiatalokhoz képest (EVS 2008). Ugyanígy, egészségi állapotukat is jobbra értékelik (3,6 vs. 2,3), és

nagyobb arányban gondolják úgy, hogy a legtöbb emberben meg lehet bízni (20,4% vs. 10,9%).

A szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseket a kapcsolathálózati változókkal összevetve számos összefüggést találtam. A sűrűbben szövött kapcsolathálózat ($r=0,406^*$), valamint a befogadó csoport magasabb aránya ($r=0,333^{**}$) pozitív kapcsolatot mutat a hallgatók önértékelésével. A kibocsátó kötések kapcsolathálózatban mért aránya ugyanakkor negatív kapcsolatban áll a boldogságérzettel ($-0,232^{**}$), valamint a szubjektív egészségi állapottal ($-0,335^{**}$). A kapcsolathálózatot alkotó komponensek száma szintén negatív kapcsolatot mutat az elégedettséggel ($-0,623^{**}$), boldogságérzettel ($-0,526^{**}$) és az önértékeléssel ($-0,459^{**}$). Ezek az összefüggések megvilágítják, hogy a szubjektív jóllét kedvezőbb egy olyan sűrűn szövött, komponensek által kevésbé szétforgácsolódott kapcsolathálózat esetén, amelyben nem a kibocsátó kötések dominálnak.

Ebből következően az egyes klaszterek esetében is differenciáltak a szubjektív jóllét változói. Az egyensúlyozó klaszterben szembeötlően alacsonyabb értékek mérhetőek a szubjektív jóllét vonatkozásában a bezárkózó és beépülő klaszterekhez képest. A beépülő klaszterbe tartozó „brokerage” típusú kapcsolathálózatok előnyösebbnek bizonyultak a szubjektív jóllét indikátorai alapján. A kiterjedt, nyitott, heterogén kötések, „bonding” és „bridging” erőforrásokat kínáló kapcsolathálózat a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó egyetemisták esetében pozitív hatást gyakorol a szubjektív jóllétre, valamint a megküzdési stratégiákra, valamint képes csökkenteni a hátrányos helyzetű környezet esetleges negatív társas hatásait (Erickson 2003, Poortinga 2012). A heterogén kapcsolathálózat további pozitívuma, hogy a többféle csoporthoz való egyidejű kapcsolódás lehetővé teszi az egyén komplex identitásának kialakítását. A magasabb szelf-komplexitás a szakirodalmi eredmények alapján magasabb önértékelést feltételez, az egyén identitásának többféle rétegét élheti meg, annak ellenére, hogy a különböző csoportok normáinak való megfelelés mentálisan megterhelő lehet (Goode 1960, Linville 1987, Thoits 1983, Coleman 1990, Zou 2009). A bezárkózó klaszterbe tartozó hallgatók kedvezőbb szubjektív jólléte feltételezésem szerint a stabil, sűrűn kapcsolódó, zárt szakkollégiumi közösségnek köszönhető. Az alacsony társadalmi státuszú csoportok esetében néhány tanulmány a „closure” hálózat és a szubjektív jóllét pozitív összefüggését találta az erős, támogató kapcsolatok jelentősége

miatt (Fischer 1982, Zou 2009). A bezárkózó, valamint a beépülő klaszter tehát a szubjektív jóllét szempontjából is előnyös megküzdési stratégiát jelenthet a roma hallgatók számára, mindegyik másképp. Az egyensúlyozó klaszter, amely a kisebb méretű, kibocsátó dominanciájú kapcsolathálózatokat foglalja magában, a szubjektív jóllét szempontjából sem előnyös a roma hallgatók számára. Az ebbe a klaszterbe tartozó szakkollégisták esetében a kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok a hálózatban lazán kapcsolódnak egymáshoz, a kapcsolathálózat önálló komponensekre esik szét, emellett a kibocsátó kötések túlsúlya blokkolja a befogadó, valamint a sorstárs ismeretségek kialakítását. Ennek az instabil hálózatnak a fenntartása, a mindhárom csoporthoz való egyidejű alkalmazkodás komoly mentális költségekkel járhat (Goode 1960, Linville 1987, Thoits 1983, Coleman 1990, Zou 2009).

6. Következtetések

Az elemzés során bemutatásra került a KRSZH cigány származású hallgatóinak egocentrikus kapcsolathálózata méret, összetétel és struktúra szerint. A leíró jellemzésen túl klaszterelemzéssel három kapcsolathálózat típus rajzolódott ki a hálózatokban szereplő kibocsátó, sorstárs és befogadó csoportok alapján. A megbeszélés fejezetben a roma egyetemisták kapcsolathálózati sajátosságait, valamint ezek egyéb változókkal való összefüggéseit összevettem a felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportok hallgatóinak beilleszkedésével foglalkozó szakirodalom, valamint a roma diplomásokkal kapcsolatos vizsgálatok tapasztalataival. A korábbi szakirodalmi és kutatási eredmények alapján az értekezésben hat hipotézist teszteltem, melyek főbb következtetéseit ebben a fejezetben ismertetem.

H1. A disszertációban sikerrel alkalmaztam Brandes és kollégái (2008) társadalmi beilleszkedést modellező kapcsolathálózati koncepcióját a roma egyetemisták strukturális mobilitására. A kibocsátó, sorstárs, befogadó és egyéb csoportokat az etnikum, valamint az iskolai végzettség dimenziók metszetében operacionalizáltam (Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018). A vizsgált csoportok az eredmények alapján szignifikánsan különböznek egymástól összetétel, valamint a kapcsolati erőforrások vonatkozásában, és azok elérhetőségében is. Az elemzés igazolta, hogy amíg a kibocsátó csoportba tartozó alterek inkább „bonding”, addig a befogadó ismerősök inkább „bridging” tőkét biztosítanak a hallgatók számára (Coleman 1988, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009). A kibocsátó csoport érzelmi erőforrás indexe volt átlagosan a legmagasabb, ezeket az altereket érzik magukhoz legközelebb a roma egyetemisták, velük tudják megosztani legfontosabb, legszemélyesebb dolgaikat. Ezeket a „bonding” erőforrásokat azonban személyesen kevésbé tudják elérni, lévén, hogy a kibocsátó csoport legnagyobb része a családi, rokonsági kapcsolatokból verbuválódik. A strukturális erőforrások vizsgálata alátámasztotta, hogy a hallgatók legnagyobb arányban a befogadó csoporton keresztül találkoznak magas foglalkozási státusú alterekkel, valamint „institutional agent”-ekkel. A szakkollégisták számára elsősorban tehát a befogadó alterek biztosítják a „bridging” jellegű társadalmi tőkét, mintegy hidat képezve az értelmiségi réteg felé, amely a mobilitási folyamat célja. (Lukács J. és Dávid 2018)

H2. Az elemzés során az a feltevés is igazolódott, hogy a szakkollégisták kapcsolathálózatának mérete szignifikánsan összefügg az „institutional agent”-ek, azaz a diplomás rokonok, mentorok, jelenlegi vagy régebbi tanárok kapcsolathálózatbeli számával. Mind a kapcsolathálózat mérete, mind a vizsgált egy hét alatt folytatott interakciók mennyisége pozitív korrelációt mutatott az „institutional agent”-ek számával. A kiterjedtebb kapcsolathálózat tehát több diplomás családtagot, mentort és tanárt feltételez a roma hallgatók kapcsolathálózatában, amely a strukturális erőforrások könnyebb elérhetőségét így a sikeres mobilitás alapját adja (Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Museus és Neville 2012, Bereményi és Carrasco 2017). Az elemzésből kiderült, hogy az a szakkollégista, akiknek valamelyik szülője – főképp édesanyja – diplomával rendelkezik, nagyobb méretű kapcsolathálózattal és több „institutional agent”-tel bír.

H3. A sikeres egyetemi beilleszkedést a szubjektív jóllétet megragadó változókkal is mértem, hiszen a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó egyetemisták számára a strukturális mobilitás mentális költségekkel is együtt jár a kibocsátó és befogadó közeg közötti egyensúlyozás miatt (Tinto 1993, Steele 1997, Pataki 2005, Pritchard, Wilson és Yamnitz 2007, Larose és Boivin 2010, Szabóné 2012, Bottyan 2014, Brüggemann 2014, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Lee és mtsai 2014, Schmidt és mtsai 2014, Stebleton, Soria és Huesman 2014, Máté 2015, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Iacovino és James 2016, Lukács J. és Dávid 2018). Feltételezésem, miszerint azok a roma hallgatók, akik kiterjedt, nyitott, „brokerage” hálózattal rendelkeznek, amelyben a kibocsátó és a befogadó csoportok egyaránt megjelennek, kedvezőbb szubjektív jólléttel bírnak, az önértékelés és a szubjektív egészségi állapot vonatkozásában szignifikáns módon igazolódott. A beilleszkedésérzet szintén szignifikánsan erősebb volt, a legtöbb egyetemi kötetést ez a típusú kapcsolathálózat biztosítja a hallgatók számára (Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2010). Ezek az eredmények összhangban állnak azokkal a kutatásokkal, amelyek szerint a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó egyetemisták esetében a kiterjedt, nyitott, heterogén kötések, „bonding” és „bridging” erőforrásokat egyaránt kínáló kapcsolathálózat pozitív megküzdési stratégiákat hív elő (Erickson 2003, Brandes és mtsai 2008, Zou 2009, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Poortinga 2012, Bereményi és Carrasco 2017). A többféle csoporthoz való egyidejű kapcsolódás egy magasabb szelf-komplexitás kialakítását is lehetővé teszi, az identitás többféle rétegével való azonosulást (Goode 1960, Thoits 1983, Linville 1987, Coleman

1990, Zou 2009). Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezeket az eredményeket az egyén etnikai identitásához való viszonya jelentősen árnyalhatja (Schmidt és mtsai 2014).

Szintén kedvezőbb volt a szubjektív jólléte azoknak a roma szakkollégistáknak, akik a bezárkózó klaszterbe kerültek, azaz zárt, „closure” jellegű kapcsolathálózatukban a sorstárs csoport dominált. A szakkollégiumi közösség jelentős stabilitást tud hozni a kibocsátó és a befogadó közeg között egyensúlyozó hallgatók számára az erős, támogató kapcsolatokon keresztül (Fischer 1982, Hurtado és Carter 1997, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Zou 2009, Bereményi és Carrasco 2017). Hangsúlyos eredmény azonban, hogy a beilleszkedésérzet szignifikánsan gyengébb volt azoknak a hallgatóknak az esetében, akik zárt, „closure” típusú hálózattal bírnak, a szakkollégiumi közösségbe való „bezárkózás” tehát gyengítheti is az egyetemi kapcsolódásokat (Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2010).

Ezzel együtt az eredmények rávilágítottak arra, hogy az egyensúlyozó klaszterbe tartozó hallgatók, akik hálózatát a kibocsátó csoport dominálja, de próbálnak balanszírozni a sorstárs és befogadó csoportok között is, a kapcsolathálózatnak az önálló komponensekre való szétesését kockáztatják. Ezeknek a szakkollégistáknak a vizsgált indikátorok alapján szignifikánsan rosszabb volt a szubjektív jólléte. A mindhárom csoporthoz való egyidejű alkalmazkodás, a különböző normáknak való megfelelés komoly mentális költségekkel járhat (Goode 1960, Thoits 1983, Linville 1987, Coleman 1990, Zou 2009).

H4. A korábbi kutatási tapasztalatok alapján azt feltételeztem, hogy a cigány származású nők hátrányosabb, kedvezőtlenebb kapcsolathálózati mutatókkal rendelkeznek a másik nemhez mérten (Forray és Hegedűs 2003, García és mtsai 2009, Dávid, 2010, Óhidy 2013, Brüggemann, 2014, Durst, Fejes és Nyíró 2014, Hinton-Smith, Danvers és Jovanovic 2017). Az eredmények nem igazolták az interszekcionalitást a KRSZH hallgatóinak mintáján, mi több, a felsőoktatásban tanuló roma férfiak kisebb kapcsolathálózattal bírnak és kevesebb interakciót is folytatnak a nőkhöz viszonyítva.

Bizonyítást nyert ugyanakkor, hogy a cigány szakkollégisták szüleinek – leginkább az édesanyák – iskolai végzettsége meghatározó a kapcsolathálózati változók szempontjából (Grommo 2014). Az elsőgenerációs roma értelmiségi hallgatók kisebb kapcsolathálózattal rendelkeznek, és kevesebb interakciót folytatnak, hálózatukban felülreprezentáltak jelennek meg a kibocsátó kötések, a magas státuszú altereken

keresztül elérhető „bridging” tőke ezzel szemben kevésbé elérhető számukra, szignifikánsan kevesebb „institutional agent” szerepel a hálózatukban. A szociodemográfiai szempontból hátrányosabb családi közeg tehát egyértelműen leképeződik a roma hallgatók társadalmi tőkén (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Ream és Stanton-Salazar 2007, Grommo 2014).

H5. A roma szakkollégisták párkapcsolatának etnikuma és iskolai végzettsége lényegi tényezőnek bizonyult a hallgatók kapcsolathálózatának összetételét, így az elérhető erőforrásokat illetően. A sorstárs partnerek a sorstárs csoport, a befogadó partnerek a befogadó, a kibocsátó vagy egyéb csoportba tartozók pedig az alacsony iskolai végzettségű alterek dominanciáját jelentik a szakkollégisták kapcsolathálózatában. Ennek megfelelően a sorstárs partnerrel rendelkező hallgatók felülreprezentáltak kerültek a bezárkózó klaszterbe, a befogadó partnerrel bírók pedig a beépülő klaszterbe, a kiterjedt, nyitott, „brokerage” hálózatot és a „bridging” tőke elérhetőségét valószínűsítve. Az alacsony iskolai végzettségű kibocsátó, illetve egyéb párkapcsolattal bíró szakkollégisták felülreprezentáltak kerültek az egyensúlyozó klaszterbe, kisebb méretű kapcsolathálózatot, kevesebb befogadó altert és így kevesebb „bridging” típusú tőkét magukénak tudva. A hallgatók neme nem tűnik meghatározónak a párkapcsolati és kapcsolathálózati jellemzők összefüggésében. A cigány egyetemisták partnerének szociodemográfiai háttere tehát az eredmények alapján az egyik legfontosabb tényező a társadalmi beilleszkedés kapcsolathálózati megközelítésében (Kalmijn 1998, Rodríguez-García 2006, Miguel Luken és mtsai 2015, Dávid, Huszti és Lukács 2016, Lukács J. és Dávid 2018). Megjegyzendő azonban, hogy az értekezés keresztmetszeti elemzése alapján nem meghatározható a partner szociodemográfiai háttere, valamint a kapcsolathálózati jellemzők közötti összefüggések iránya. Az együttjárás alaposabb elemzése longitudinális analízis szükséges, erre azonban a kapcsolathálózati adatbázis jelenleg nem ad lehetőséget.

H6. Feltételeztem, hogy az egyéni kapcsolathálózatok dinamikájára a hálózat méretének növekedése, és a befogadó, valamint a sorstárs csoportok arányának növekedése lesz jellemző, azonban az adatbázis alacsony elemszáma miatt a statisztikai alapú longitudinális elemzés nem volt lehetséges. A rendelkezésre álló esetek alapján a kapcsolathálózatok mérete csökkenést mutat a második, harmadik, illetve negyedik adatfelvételre, a kibocsátó csoport arányának növekedésével. A sorstárs, valamint

befogadó csoportok kapcsolathálózati aránya nem lineáris módon változott az adatfelvételek során. Mind a kapcsolathálózat kiterjedtségét, mind összetételét illetően magas volt a szórás, az alacsony esetszám miatt nem vonhatóak le egyértelmű következtetések, a hipotézis tehát az adatbázis alapján nem igazolható, sem nem cáfolható.

Az értekezés fókuszában a cigány hallgatók társadalmi beágyazottságának vizsgálata állt az egyetemi beilleszkedés folyamatában, az elemzés célja kapcsolathálózati típusok azonosítása és azok jellemzése volt. Ezen belül is az egyik legizgalmasabb kérdés arra vonatkozott, milyen összefüggést mutatnak az egyes kapcsolathálózati típusok a sikeres egyetemi beilleszkedéssel. A sikeres egyetemi beilleszkedést operacionalizálva, az egyes kapcsolathálózat típusokat az elérhető társadalmi tőke (Coleman 1988, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009), a beilleszkedésérzet („sense of belonging”) (Hurtado és Carter 1997, Ostrove és Long 2007, Hausmann, Schofield és Woods 2007, Locks és mtsai 2008, Strayhorn 2008, 2012, O’Keeffe 2013), valamint egy tágan értelmezett szubjektív jóllétet mérő változók (Rosenberg 1979, Diener 1984, Diener, Lucas és Oishi 2002, Erickson 2003, Konkoly-Thege és Martos 2006, EVS 2008, Poortinga 2012, Sallay és mtsai 2014) eredményeivel értékeltem.

Mindhárom tényező alapján a beépülő klaszter mutatkozott a legkedvezőbbnek a roma egyetemisták sikeres társadalmi beilleszkedése szempontjából. A befogadó dominanciájú, kiterjedt, nyitott, „brokerage” hálózat a strukturális mobilitáshoz szükséges „bridging” tőke mellett „bonding” típusú erőforrásokat is kínál a hallgatók számára (Coleman 1988, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Antonio 2004, Locks és mtsai 2008, Nunez 2009). Az ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók kapcsolathálózatában a legerősebb a beilleszkedésérzet, és szubjektív jóllétük (önértékelésük, szubjektív egészségi állapotuk) is kedvezőbb (Erickson 2003, Brandes és mtsai 2008, Zou 2009, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Poortinga 2012, Bereményi és Carrasco 2017).

A sorstárs dominanciájú bezárkózó klaszter kis méretű, zárt, „closure” hálózat, amelyet a szakkollégiumi közösség határoz meg. Az ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók számára a szakkollégiumi kötések jelentik a társadalmi tőke „bonding” és „bridging” forrásait is a gyenge kibocsátó és befogadó kapcsolatok miatt. A szakkollégiumi közösségek létfontosságú stabilitást jelentenek a roma egyetemisták

kapcsolathálózatában (Fischer 1982, Coleman 1988, Tinto 1998, Hurtado és Carter 1997, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Zou 2009, Bereményi és Carrasco 2017), ezzel együtt azonban korlátozhatják is az egyetemi kötések gyarapodását. Ezzel magyarázható, hogy a bezárkózó klaszter szakkollégistáinak szubjektív jólléte kedvező, ugyanakkor a beilleszkedésérzet ebben a csoportban volt a legalacsonyabb. Valószínűsíthető ugyanakkor, hogy a szakkollégiumi közösség nélkül az ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók társadalmi tőke híján a sikeres egyetemi beilleszkedést kockáztatnák (Hurtado és Carter 1997, Antrop-González, Vélez és Garrett 2003, Bereményi és Carrasco 2017).

Az egyensúlyozó klaszter az általam meghatározott indikátorok szempontjából a legkedvezőtlenebb a roma hallgatók sikeres társadalmi beilleszkedése tekintetében. A kibocsátó dominanciájú hálózat képes legkevésbé ellátni a mobilitáshoz szükséges „bridging” tőkével a roma egyetemistákat. Ezekben a kapcsolathálózatokban legkiegyenlítettőbb a három csoport aránya, azonban a közöttük való egyensúlyozás komoly mentális költségekkel járhat, az ebbe a csoportba tartozó szakkollégistáknak rosszabb a szubjektív jólléte (Goode 1960, Linville 1987, Thoits 1983, Coleman 1990, Zou 2009). A beilleszkedésérzet szintén alacsonyabb volt ezekben a hálózatokban.

Habár az erős, érzelmi erőforrást biztosító kapcsolatok elengedhetetlenek a hátrányos helyzetű, valamely kisebbséghez tartozó egyetemisták beilleszkedése szempontjából – ahogy a bezárkózó és egyensúlyozó klaszterben látjuk –, azok jelentősen korlátozhatják a más csoportok által biztosított strukturális erőforrások elérhetőségét (Coleman 1988, Portes 1998). A három klaszter nem különbözött az érzelmi erőforrás index vonatkozásában, az eredmények alapján a hallgatók sikeres egyetemi beilleszkedésének zálogát az érzelmi stabilitást nyújtó kibocsátó kötések befogadó alterekkel, és így „bridging” tőkével való kiegészítése jelenti. Ezt az eredményt, azaz a heterogén kapcsolathálózat fontosságát a sikeres cigányok körében végzett hazai kutatások is alátámasztják (Messing 2006, Messing és Molnár 2011, Bereményi és Carrasco 2017).

A három klaszter további, részletesebb elemzését tenné lehetővé annak vizsgálata, milyen identitás-stratégiák fűződnek a három kapcsolathálózat típusához. A kutatás félig-strukturált életútinterjúinak elemzése jól kiegészítené és árnyalná az értekezés eredményeit a szelf-komplexitás vizsgálatán keresztül (Linville 1987, Thoits 1983, Steele 1997, Zou 2009, Schmidt és mtsai 2014, Iacovino és James 2016).

Szintén a disszertáció eredményeinek alkalmazását és további értelmezési lehetőségét rejti magában a roma szakkollégisták kapcsolathálózatainak longitudinális, dinamikai elemzése. Lévén, hogy a jelenleg rendelkezésre álló mintanagyság ezt csak korlátok között teszi lehetővé, ezért a kutatócsoport a KRSZH alumnijának utánkövetéses vizsgálatát tervezi.

Az eredmények tükrében kijelenthető, hogy a hátrányos helyzetű és valamely etnikumhoz tartozó hallgatók egyetemi beilleszkedésének („college transition”) modellezéséhez és értelmezéséhez az egocentrikus kapcsolathálózat-elemzés adta perspektíva jelentős mértékben hozzájárul (Stanton-Salazar és Dornbusch 1995, Stanton-Salazar 2001, 2004, 2010, Thomas 2000, Berry 2008, Rios-Aguilar és Deil-Amen 2012, Bilecen 2014, Grommo 2014, Beattie és Thiele 2016, Bereményi és Carrasco 2017). Mind a társadalmi tőke koncepciójának (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995), mind a beilleszkedésérzet („sense of belonging”) megközelítésnek (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2010) nagy hagyománya van a hátrányos helyzetű egyetemistákkal foglalkozó szakirodalomban, a társas kapcsolatokat ténylegesen megragadó kapcsolathálózati szemlélet azonban alkalmas arra, hogy közös nevezőre hozza ezeket a megközelítéseket. Brandes és kollégáinak (2008) társadalmi beilleszkedést leíró kapcsolathálózati modellje különösen hasznos lehet a hátrányos helyzetű, valamely etnikumhoz tartozó hallgatók strukturális mobilitásának, felsőoktatásba való beilleszkedésének mélyebb értelmezéséhez.

Ahogy a bevezetőben is megfogalmazásra került a KRSZH megalapulása mérföldkő a hazai cigány csoport társadalmi beilleszkedésének elősegítésében, a roma hallgatók egyetemi beilleszkedésének, előrehaladásának elősegítésével. Az értekezés végén szeretném még egyszer hangsúlyozni ezeknek a szakkollégiumoknak a jelentőségét a cigány egyetemisták mindennapjaiban. A mobilitási folyamatban a szakkollégiumok közösséget teremtenek a szociális vákuumba került cigány hallgatók köré, amely képes stabilizálni a kapcsolathálózatot (Coleman 1988, Sedlacek 1987, Tinto 1998, Cerna, Pérez és Sáenz 2009). Az egyetemisták a szakkollégiumban lehetőséget kapnak etnikai identitásuk felfedezésére, megélésére, emellett olyan sorstársakkal ismerkednek meg, akikkel meg tudják osztani a strukturális mobilitással járó mentális terheket. A szakkollégiumok az érzelmi erőforrások biztosításán túl fontos strukturális erőforrásokkal kapcsolják össze a hallgatókat a mentorokon, tutorokon keresztül. A

szakkollégiumok összességében tehát protektív tényezőként hatnak a cigány egyetemisták lemorzsolódásával szemben, a közvetített „bridging” erőforrásokkal hosszútávon pedig elősegítik a munkaerő-piaci boldogulásukat, és sikeres társadalmi beilleszkedésüket.

Az értekezés eredményei fontos tanulságokkal szolgálhatnak a KRSZH és a roma szakkollégistákkal dolgozó szakemberek számára. Az egyetemi beilleszkedés kapcsolathálózati szempontú elemzése megvilágította azokat a kihívásokat, amelyekkel a cigány egyetemisták a mindennapokban szembekerülhetnek. A kapcsolathálózat típusok által kirajzolt három klaszter mutatja, hogy a strukturális mobilitás megoldására több stratégia létezik, mindegyik más-más erőforrásokat kínál a hallgatók számára, amely összefügg beilleszkedésérzetükkel és szubjektív jóllétükkel is. Az egyes megküzdési stratégiák a támogatás típusát is kijelölik a szakkollégiumok számára.

7. Összefoglalás

A disszertáció a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet KRSZH hallgatók körében végzett kutatásának (2012-2016) kapcsolathálózati eredményeit mutatja be. Az értekezés fókuszában a cigány hallgatók társadalmi beágyazottságának vizsgálata állt az egyetemi beilleszkedés folyamatában a főbb kapcsolathálózati típusok azonosításával. A roma hallgatók egyetemre való beilleszkedésének modellezésében három megközelítést alkalmaztam: az egocentrikus kapcsolathálózat-elemzést (Brandes és mtsai 2008, Molina 2015, McCarty 2002) összekapcsoltam a társadalmi tőke koncepciójával (Lin 2008, Stanton-Salazar és Dornbusch 1995), valamint a beilleszkedésérzet („sense of belonging”) vizsgálatával (Bollen és Hoyle 1990, Hurtado és Carter 1997, Strayhorn 2010).

A vizsgálatban a roma szakkollégisták egocentrikus kapcsolathálózatát kapcsolati naplóval (Dávid és mtsai 2016a, 2016b) és EgoNet programmal (McCarty 2007) ragadtuk meg, az elemzésbe 124 cigány származású egyetemista került.

A szakkollégisták hálózataiban négy fő csoportot – a kibocsátó, sorstárs, befogadó, valamint egyéb csoportokat – vizsgáltam, amelyeket az etnikum, illetve az iskolai végzettség dimenziók metszetében operacionalizáltam (Dávid, Szabó és Lukács J. 2018, Lukács J. és Dávid 2018). Ezek a csoportok mind összetételükben, mind a kínált erőforrások, és elérhetőség tekintetében is szignifikánsan különböznek egymástól. A kapcsolathálózatok között klaszterelemzéssel kerestem tipológiát a kibocsátó, befogadó és sorstárs csoportok kapcsolathálózatbeli arányai mentén. A bezárkózó klaszterben a sorstárs csoport, az egyensúlyozóban a kibocsátó, a beépülőben pedig a befogadó kötések felülreprezentáltak.

Az egyes kapcsolathálózat típusokkal a szakkollégisták partnereinek etnikuma és iskolai végzettsége mutatott legerősebb összefüggést. A roma egyetemisták sikeres egyetemi beilleszkedését a társadalmi tőke, a beilleszkedésérzet, valamint a szubjektív jóllét szempontjából vizsgáltam. Az alkalmazott indikátorok alapján a beépülő klaszter mutatkozott a legkedvezőbbnek, az egyensúlyozó klaszter pedig a legkedvezőtlenebbnek.

Lukács J. Á., Dávid B. (2018) Roma Undergraduates' Personal Network in the Process of College Transition. A Social Capital Approach. *Res High Educ*, 57(1): 1–19.

Dávid B, Szabó T, Lukács J. Á. Személyes kapcsolatok: a sikeres társadalmi beilleszkedés lehetséges erőforrásai a keresztény roma szakkollégisták körében. Részletek a 2011-2016 között készült utánkövetéses vizsgálat eredményeiből. In: Antal I. (szerk.), A roma kisebbség integrációja Magyarországon. Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs, 2018: 130–147.

Dávid B, Barna I, Huszti É, Lukács Á. Contact Diary: Survey Tool Guide to Explore Egocentric Networks and Social Integration in Hungary. In: Zhaoke, B. (szerk.), Beyond the Transition: Social Change in China and Central-Eastern Europe. Social Science Academic Press, Peking. 2016: 212–227.

8. Summary

The Ph.D. thesis presents the network analysis (2012-2016) of Christian Roma Collegium Network's students conducted by Semmelweis University, Institute of Mental Health. The dissertation focuses on Roma university students' social embeddedness in the process of college transition by identifying the main egocentric network types. For modelling Roma undergraduates' college transition, three approaches were applied: egocentric network analysis (Brandes et al. 2008, Molina 2015, McCarty 2002) was interconnected with the concept of social capital (Lin 2008, Stanton-Salazar and Dornbusch 1995) and the examination of sense of belonging (Bollen and Hoyle 1990, Hurtado and Carter 1997, Strayhorn 2010).

For capturing Roma students' egocentric network, contact diary (Dávid et al. 2016a, 2016b) and EgoNet program (McCarty 2007) were employed. One hundred and twenty-four Roma undergraduates were included in the analysis.

Four groups – origin, fellow, host, and other – were examined in the networks of college students, which were operationalized in the dimensions of ethnicity and educational attainment (Dávid, Szabó, and Lukács J. 2018, Lukács J. and Dávid 2018). These groups differ significantly both in composition and the resource provided, as well as in the matter of accessibility. I explored classification among egocentric networks by cluster analysis based on the network proportion of the origin, fellow, and host groups. In the closed cluster the fellow group, in the balancing cluster the origin, and in the embedded cluster the host alters were overrepresented.

The ethnicity and educational attainment of the college students' partners showed the most robust correspondence with network types. The successful college transition of Roma undergraduates was examined from the aspects of social capital, sense of belonging, and subjective well-being. Based on the applied indicators, the embedded cluster proved to be the most prosperous, while the balancing cluster appeared to be the most disadvantageous.

Lukács J. Á, Dávid B. (2018) Roma Undergraduates' Personal Network in the Process of College Transition. A Social Capital Approach. *Res High Educ*, 57(1): 1–19.

Dávid B, Szabó T, Lukács J. Á. Személyes kapcsolatok: a sikeres társadalmi beilleszkedés lehetséges erőforrásai a keresztény roma szakkollégisták körében.

Részletek a 2011-2016 között készült utánkövetéses vizsgálat eredményeiből. [Personal relations: the possible resources of social integration among the college students of Christian Roma Collegium Network. Some results from the longitudinal study conducted between 2011-2016] In: Antal I. (szerk.), A roma kisebbség integrációja Magyarországon. Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs, 2018: 130–147.

Dávid B, Barna I, Huszti É, Lukács Á. Contact Diary: Survey Tool Guide to Explore Egocentric Networks and Social Integration in Hungary. In: Zhaoke, B. (szerk.), Beyond the Transition: Social Change in China and Central-Eastern Europe. Social Science Academic Press, Peking. 2016: 212–227.

9. Irodalomjegyzék

- Albert F, Dávid B. A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In: Kolosi T, Tóth IGy, Vukovich G. (szerk.), Társadalmi riport 2006. TÁRKI, Budapest, 2006: 351–369.
- Albert F, Dávid B. A kapcsolatok etnikai dimenziója. In: Somlai P, Surányi B, Tardos R, Vásárhelyi M. (szerk.), Látás-viszonyok: Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára. Pallas Lap és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 2009: 486–503.
- Albert F, Dávid B. Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovách I, Dupcsik Cs, Tóth TP, Takács J. (szerk.), Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Argumentum Kiadó, Budapest, 2012: 343–356.
- Albert F, Dávid B. (2015) Mikromilió integrációs megközelítésben: A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. Socio.hu, 2015(4): 1–11.
- Angelusz R. (2010) Tőke vagy erőforrás? Szociológiai Szemle, 3: 147–166.
- Antonio, AL. (2004) The Influence of Friendship Groups on Intellectual Self-confidence and Educational Aspirations in College. J. High. Educ., 75(4): 446–471.
- Antrop-González R, Vélez W, Garrett T. (2003) Where are the Academically Successful Puerto Rican Students? Five Success Factors of High Achieving Puerto Rican High School Students. JSRI Working Paper #61, Michigan: The Julian Samora Research Institute, Michigan State University, East Lansing. (Letöltve: 2014.10.03.) <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED502158.pdf>
- Arnold P, Ágyas R, Héra G, Katona I, Kiss J, Mészáros Z, Péter J, Pletser Á, Rác A, Rostás G, Szépe, A. Evaluation Research of Romaversitas Hungary: Final Study. Kurt Lewin Foundation, Budapest, 2011.
- Babusik F. Legitimacy, Statistics and Research Methodology – Who is Romani in Hungary Today and What are We (Not) Allowed to Know About Roma. In: Petrova, D. (szerk.), Ethnic Statistics. European Roma Rights Center, Budapest, 2004: 14–18.

- Balázsi JA. (2001) A cigány szó és származékai pejoratív kifejezésekben. *Magyar Nyelv*, 97(3): 313–324. (Letöltve: 2017.07.16.) <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/01-3/balazsi.htm>
- Beattie R, Thiele M. (2016) Connecting in Class?: College Class Size and Inequality in Academic Social Capital. *J. High. Educ.*, 87(3): 332–362.
- Békési Á. (2002) Szocializációs minták átörökítése cigányzenész családokban. *Educatio*, 14(3): 431–440.
- Bereményi BÁ, Carrasco S. (2015) Interrupted Aspirations: Research and Policy on Gitano Education in a Time of Recession, in Spain. *Intercult. Educ.*, 26(1): 1–12.
- Bereményi BÁ, Carrasco S. Bittersweet Success. The Impact of Academic Achievement Among the Spanish Roma After a Decade of Roma Inclusion. In: Pink WT, Noblit GW. (szerk.), *Second International Handbook of Urban Education*. Springer, New York, 2017: 1169–1198.
- Bernát A. A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években. In Kolosi T, Tóth IGY. (szerk.), *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest, 2018: 144–165.
- Berry JW. (1997) Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Appl. Psychol.*, 46(1): 5–68.
- Berry TA. (2008) The Role of Social Capital in Human Capital Investment: A social Network Approach to College Success in the First Year. Ph.D. dissertation. University of Wisconsin–Madison.
- Biancani S, McFarland DA. Social Networks Research in Higher Education. In: Paulsen MB. (szerk.), *Higher education: Handbook of theory and research*. Springer, New York, 2013: 151–216.
- Bilecen B. *International Student Mobility and Transnational Friendships*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014: 51–129.
- Bîrle D, Bonchiş E, Crişan D, Bonchiş L, Popa C. Roma Social Inclusion through Higher Education Policies in Romania. In: Ribeiro FM, Politis Y, Culum B. (szerk.), *New Voices in Higher Education Research and Scholarship*. IGI Global, Hershey, 2015: 213–231.

- Bollen KA, Hoyle HR. (1990) Perceived Cohesion: A Conceptual and Empirical Examination. *Soc. Forces*, 69(2): 479–504.
- Borgatti SP, Everett MG, Freeman LC. *Ucinet 6 for Windows: Software for Social Network Analysis*. Analytic Technologies, Harvard, MA, 2002.
- Borgatti SP, Everett MG, Johnson JC. *Analyzing Social Networks*. SAGE, Thousands Oaks, CA, 2013: 44–61., 163–205., 262–283.
- Bottyan Z. (2014) Social Conflict in Higher Education. Theoretical Considerations. Study Case of Roma Students in the University of Oradea – A Qualitative Analysis. *Annals of University of Oradea, Fascicle Sociology - Philosophy & Social Work*, 2014(3): 5–18.
- Bourdieu P. The Forms of Capital. In: Richardson JG. (szerk.), *Handbook of Theory and Research of for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, 1986: 241–258.
- Brandes U, Wagner D. (2004). *Visone – Analysis and Visualization of Social Networks*. In: Jünger M., Mutzel P. (szerk.), *Graph Drawing Software*. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2004: 321–340.
- Brandes U, Lerner J, Lubbers MJ, McCarthy C, Molina JL. (2008) Visual Statistics for Collections of Clustered Graphs. In: *Proceedings of the IEEE Pacific Visualization Symposium (Pacific Vis'08)*. IEEE Computer Society Press. 47–54.
- Braxton JM, Sullivan AV, Johnson RM. Appraising Tinto's Theory of College Student Departure. In: Smart JC. (szerk.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Agathon Press, New York, 1997: 107–164.
- Brüggemann C. (2014) Romani Culture and Academic Cuccess: Arguments Against the Belief in a Contradiction. *Intercult. Educ.*, 25(6): 439–452.
- Burt RS. (2004) Structural Holes and Good Ideas. *AJS*, 110(2): 349–399.
- Carter DF, Locks AM, Winkle-Wagner R. From When and Where I Enter: Theoretical and Empirical Considerations of Minority Students' Transition to College. In: Paulsen MB. (szerk.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Springer, New York, 2013: 93–149.

- Ceglédi T. (2012) Reziliens életutak, avagy A hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle*, 22(2): 85–110.
- Ceglédi T. (2017) Reziliencia és felsőoktatás. Beteljesül a reziliencia ígérete vagy élesednek a társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban? Doktori disszertáció. Debrecen: Debreceni Egyetem BTK Humántudományok Doktori Iskola.
- Cerna OS, Pérez PA, Sáenz V. (2009) Examining the Precollege Attributes and Values of Latina/o Bachelor's Degree Attainers. *J. Hisp. High. Educ.*, 8(130): 130–157.
- Chipea F, Bottyan Z. Issues Regarding the Integration of Young Roma in Higher Education: Qualitative Analysis at University of Oradea. In: Kozma T, Bernath K. (szerk.), *Higher education in the Romania-Hungary cross-border cooperation area*. Partium Press, Oradea, Romania, 2012: 73–85.
- Cole D. (2007) Does Interracial Matter? An Examination of Student-Faculty Contact and Intellectual Self-Concept. *J. High. Educ.*, 78(3): 249–281.
- Coleman JS. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *AJS*, (94): S 95–120.
- Coleman, JS. *Foundations of Social Theory*. Free Press, New York, 1990: 300–370.
- Cooper B. (2001) „We Have No Martin Luther King”: Eastern Europe's Roma Minority. *World Policy J.*, 18(4): 69–78.
- Crumbaugh JC, Maholick LT. (1964) An Experimental Study in Existentialism: the Psychometric Approach to Frankl's Concept of Noogenic Neurosis. *J. Clin. Psychol.*, 20(2): 200–207.
- Cruse H. *Crisis of the Negro Intellectual*. William Morrow, New York, 1967: 451–566.
- Csepeli Gy, Simon D. (2004) Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification. *J. Ethn. Migr. Stud.*, 30(1): 129–150.
- Csorba Z. *Több mint húsz év a roma közéletben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014: 1–255.
- Dávid B. Társas kapcsolatok – a kirekesztődés dimenziói. In: Kóczé A. (szerk.), *Nehéz sorsú asszonyok feketén fehéren: Roma nők munkaerő-piaci és megélhetési*

- lehetőségei két kistérségben: Kutatási beszámoló. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010: 95–112.
- Dávid B, Huszti É, Barna I, Fu Y-c. (2016a) Egocentric Contact Networks in Comparison: Taiwan and Hungary. *Soc. Networks*, 2016(44): 253–265.
- Demény T. (2011) Hungarian Roma and African American Autobiographies in Comparative Perspective: Lakatos, Peline Nyari, Wright, and Hurston. Doctoral Dissertation. New Brunswick, New Jersey: The State University of New Jersey.
- de Sola Pool I, Kochen M. (1978) Contacts and influence. *Soc. Networks* (1978/79): 5–51.
- Diener E. (1984) Subjective Well-Being. *Psychol. Bull.*, 95(3): 542–575.
- Diener E, Lucas RE, Oishi S. Subjective Well-Being: The Science of Happiness and Life Satisfaction. In: Snyder CR, Lopez SJ. (szerk.), *Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press, New York, 2002: 63–73.
- Dika SL, Singh K. (2002) Applications of Social Capital in Educational Literature: A Critical Synthesis. *Rev. Educ. Res.*, 72(1): 31–60.
- Diósi Á. (1998a) Értelmiségi roma nők – I. Az óvónő: Csonkáné Lakatos Klára. *Esély*, 1998(5): 53–59.
- Diósi Á. (1998b) Értelmiségi roma nők – II. A pszichológus: Mendi Rózsa. *Esély*, 1998(6): 98–102.
- Diósi Á. (1999a) Értelmiségi roma nők – III. Szociális munkás: Forgács (Farkas) Beatrix. *Esély*, 1999(1): 109–113.
- Diósi Á. (1999b) Értelmiségi roma nők – IV. Az újságíró: Lakatos Elza. *Esély*, 1999(4): 82–87
- Diósi Á. (1999c) Értelmiségi roma nők – V. A közgazdász: Kozma Blanka. *Esély*, 1999(5): 93–98.
- Dunajeva J. (2015). Preface to the English Special Issue of *Romology Journal*. *Romológia*, 2015(10): 1–2.

- Durst J, Fejes A, Nyíró Z. (2014) "I always felt the odd one out": Work-life Balance among Graduate Romani Women in Hungary. *Acta Ethnographica Hungarica*, 59(1): 165–190.
- EgoNet2GraphML, Algorithmics Group. EgoNet2GraphML. (Letöltve: 2018.10.02.) <http://algo.uni-konstanz.de/software/egonet2graphml/>. University of Konstanz, (2012-2017).
- Erickson B. (2003) Social Networks: The Value of Variety. *Contexts*, 2(1): 25–31.
- Espinosa LL, Gaertner MN, Orfield G. Race, Class and College Access: Achieving Diversity in a Shifting Legal Landscape. Washington: American Council of Education, Washington, 2015. (Letöltve: 2018.11.20) <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/Race-Class-and-College-Access-Achieving-Diversity-in-a-Shifting-Legal-Landscape.pdf>
- Espinosa LL, Turk JM, Taylor M. Pulling Back the Curtain: Enrollment and Outcomes at Minority Serving Institutions. American Council on Education, Washington DC, 2017.
- Espinosa LL, Kelchen R, Taylor M. Minority Serving Institutions as Engines of Upward Mobility. American Council of Education. Center for Policy Research and Strategy, Washington, 2018. (Letöltve: 2018.11.20.) https://diversity.ucsc.edu/resources/images/ace_report.pdf
- European Values Study, 2008. (Letöltve: 2017.08.02.) <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>
- Feischmidt M. (2008) A boldogulók identitásküzdelméi. *Beszélő*, 13(11): 1–18.
- Fischer CS. (1982) What Do I Mean by Friend - an Inductive Study. *Soc. Networks*, 3(4): 287–306.
- Forray RK. (2003) Roma/cigány diákok a felsőoktatásban. *Educatio*, 2003(2): 253–264.
- Forray RK, Hegedűs TA. Cigányság, iskola, oktatáspolitikai. Új Mandátum – Oktatókutató, Budapest, 2003: 175–286.
- Forray RK. (2013) Cigány diákok a felsőoktatásban. *Romológia*, 1(1): 8–22.

- Forray RK. (2014) A diploma felé. Cigány diákok a felsőoktatásban. *Iskolakultúra*, 24(9): 72–85.
- Freeman LC, Thompson CR. Estimating Acquaintanceship Volume. In: Kochen M. (szerk.) *The Small World*. Ablex, Norwood, New York, 1989: 147–158.
- Fu Y-c. (2005) Measuring Personal Networks with Daily Contacts: a Single-item Survey Question and the Contact Diary. *Soc. Networks*, 27(3): 169–186.
- Fu Y-c. (2007) Contact Diaries: Building Archives of Actual and Comprehensive Personal Networks. *Field Method*, 19(2): 194–217.
- Fu Y-c, Wang D-W, Chuang J-H. (2012) Representative Contact Diaries for Modeling the Spread of Infectious Diseases in Taiwan. *PLoS One*, 7(10): e45113.
- García R, Silva A, Yuste M, Flecha R. (2009) From Obama to Samara: What Changes Do the Spanish Education System and the Roma Movement Have to Make so That One Day It Will Be Possible For a Roma Woman to Be President? *Psychol. Soc. Educ.*, 1(1): 1–11.
- Glaeser EL, Laibson D, Sacerdote B. (2000) The Economic Approach to Social Capital. NBER Working Paper, No. 7728, NBER, Washington. (Letöltve: 2018.05.25.) www.nber.org/papers/w7728
- Goode WJ. (1960) A Theory of Role Strain. *Am. Sociol. Rev.*, 25: 483–496.
- Gordon M. *Assimilation in American Life*. Oxford University Press, New York, 1964: 60–266.
- Gordon BM. (1993) African-American Cultural Knowledge and Liberatory Education. Dilemmas, Problems, and Potentials in a Postmodern American Society. *Urban Educ.*, 27(4): 448–470.
- Granovetter MS. (1973) The Strength of Weak Ties. *AJS*, 78(6): 1360–1380.
- Greenberg J. (2010) Report on Roma Education Today: from Slavery to Segregation and Beyond. *Columbia Law Rev.*, 110(4): 919–1001.
- Grimes MD, Morris JM. *Caught in the Middle: Contradictions in the Lives of Sociologists from Working-class Backgrounds*. Praeger, Westport, CT, 1997: 167–206.

- Grommo AL. The Ties that Support: an Egocentric Network Analysis of Underrepresented Transfer Students. Ph.D. dissertation. University of California, Educational of Leadership, San Diego, 2014.
- Gurevitch M. (1961) The Social Structure of Acquaintanceship Networks. Ph.D. Dissertation. Massachusetts: Institute of Technology.
- Hablicsek L. (2007) Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia*, 50(1): 7–54
- Hagerty BM, Patusky KL. (1995) Developing a Measure of Sense of Belonging. *Nurs. Res.*, 44(1): 9–13.
- Hagerty BM, Williams RA, Coyne JC, Early MR. (1996) Sense of Belonging and Indicators of Social and Psychological Functioning. *Arch. Psychiatr. Nurs.*, 10(4): 235–244.
- Hámos MD, Borzási K, Györgybíró A, Györgybíró N. (2015) Innovatív reziliencianövelő kísérlet a roma közösségek esetében: A magyarországi roma szakkollégiumok mint a roma értelmiségi elitképzés úttörői. *Erdélyi Társadalom*, 13(1): 119-128.
- Hausmann LR, Schofield JW, Woods RL. (2007) Sense of Belonging as a Predictor of Intention to Persist among African American and White First-year College Students. *Res. High. Educ.*, 48(7): 803-839.
- Havas G, Kemény I, Liskó I. *Cigány gyerekek az általános iskolákban*. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 2001: 14–33.
- Havas G. (szerk.) *Utak a felsőoktatásba. Roma mobilitási pályák és támogató intézmények*. Erasmus Kollégiumi Egyesület, Budapest, 2007: 3–136.
- Higher Education Opportunity Act of 2008. Pub. L. No. 110–315.
- Higher Education Act of 1965. Pub. L. No. 89–329.
- Hinton-Smith T, Danvers E, Jovanovic T. (2017) Roma Women’s Higher Education Participation: Whose Responsibility? *Gend. Educ.*, 30(7): 811–828.
- Hoffman M, Richmond J, Morrow J, Salomone K. (2003) Investigating “Sense of Belonging” in First-Year College Students. *J. Coll. Stud. Ret.*, 4: 227–256.

- Hurtado S, Carter DF, Spuler A. (1996) Latino Student Transition to College: Assessing Difficulties and Factors in Successful College Adjustment. *Res. High. Educ.*, 37(2): 135–157.
- Hurtado S, Carter DF. (1997) Effects of College Transition and Perceptions of the Campus Racial Climate on Latino College Students' Sense of Belonging. *Sociol. Educ.*, 70(4): 324–345.
- Hurtado S, Han JC, Sáenz VB, Espinosa L, Cabrera N, Cerna O. (2007) Predicting Transition and Adjustment to College: Biomedical and Behavioural Science Aspirants' and Minority Students' First Year of College. *Res. High. Educ.*, 48(7): 841–887.
- Husztai É. (2013) Két módszer, egy minta. Az egocentrikus kapcsolati háló vizsgálata névgenerátorral és network napló módszerrel. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 4(11): 79–100.
- Husztai É. (2014) A negyedik út. Az egocentrikus kapcsolati háló vizsgálata a network napló módszer alkalmazásával. *Socio.hu*, 4(3): 70–99.
- Husztai É, Dávid B, Vajda K. (2013) Strong Tie, Weak Tie and In-betweens: a Continuous Measure of Tie Strength Based on Contact Diary Datasets. *Procd. Soc. Behv.*, 79(6): 38–61.
- Husztai É. Megismer-hetem. A személyes kapcsolathálózat feltárásának új formája: kapcsolati napló. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015: 11–102.
- Iacovino JM, James SA. Retaining Students of Color in Higher Education: Expanding Our Focus to Psychosocial Adjustment and Mental Health. In: Tate WF, Staudt N, Macrandar A. (szerk.), *The Crisis of Race in Higher Education: A Day of Discovery and Dialogue*. Emerald Group Publishing Limited, Washington, 2016: 61–84.
- IBM Corp. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 22.0. IBM Corp, Armonk, New York, 2013.
- Johnson DR, Alvarez P, Longerbeam S, Soldner M, Inkelas KK, Leonard JB, Rowan-Kenyon H. (2007) Examining Sense of Belonging among First-Year

- Undergraduates from Different Racial/Ethnic Groups. *J. Coll. Student Dev.*, 48(5): 525–542.
- Kállai E. A cigányság története 1945-től napjainkig. In: Kemény I. (szerk.), *A magyarországi romák. Útmutató Kiadó, Budapest, 2000: 16–24.*
- Kállai E. A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában. In: Kovács N., Szarka L. (szerk.), *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002: 327–345.*
- Kalmijn M. (1998) *Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns and Trends. Annu. Rev. Sociol.*, 24: 395–421.
- Kardos K. (2014) Roma/cigány származású hallgatók és a felsőoktatási tehetséggondozó intézmények kapcsolata. *Kapocs*, 13(1): 54–68.
- Karp MM. (2011) *Toward a New Understanding of Non-Academic Student Support: Four Mechanisms Encouraging Positive Student Outcomes in the Community College. CCRC Working Paper No.28. Columbia University, Teachers College, Community College Research Center, New York. (Letöltve: 2018.05.25.)* <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED516148.pdf>
- Kawachi I. (2006) “Commentary: Social Capital and Health: Making the Connections One Step at a Time.” *Int. J. Epidemiol.*, 35(4): 989–993.
- Kemény I, Jankó B, Lengyel Gy. *A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004: 11–131.*
- Kende A. Értelmiségiként leszek roma, és romaként leszek értelmiségi. Vizsgálat roma egyetemisták életútjáról. In: Neményi M, Szalai J.(szerk.), *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai. Új Mandátum, Budapest, 2005: 376–408.*
- Kende A. Success Stories? Roma University Students Overcoming Social Exclusion in Hungary. In: Colley H, Hoskins B, Parveva T, Boetzelen P. (szerk.), *Social Inclusion for Young People. Breaking Down the Barriers. Council of Europe, Strasbourg, 2007: 133–144.*

- Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH) Alapító okirata, 2011.03.17, Budapest. (Letöltve: 2018.05.25.) <http://krszh.hu/wp-content/uploads/2013/09/R-KERESZT%C3%89NY-ROMA-SZAKKOLL%C3%89GIUMI-H%C3%81L%C3%93ZAT.doc>
- Kertesi G, Kézdi G. (2011a) Roma Employment in Hungary after the Post-Communist Transition. *Econ. Transit.*, 19(3): 563–610.
- Kertesi G, Kézdi G. (2011b) The Roma/non-Roma Test Score Gap in Hungary. *Am. Econ. Rev.*, 101(3): 519–525.
- Kim D, Subramanian SV, Kawachi I. (2006) Bonding versus Bridging Social Capital and Their Associations with Self Rated Health: a Multilevel Analysis of 40 US Communities. *J. Epidemiol. Commun. H.*, 60(2): 116–122.
- Kim YM. Minorities in Higher Education. 24th Status Report. 2011 Supplement. American Council of Education, Washington, 2011. (Letöltve: 2018.11.22.) https://diversity.ucsc.edu/resources/images/ace_report.pdf
- Kmetty Z, Koltai J. (2015) Kapcsolathálózatok mérése. Elméleti és gyakorlati dilemmák, lehetőségek. *Socio.hu*. 2015(4): 34–49.
- Kóczé A. Etnicitás, gender és a szegénység összefonódásának megnyilvánulásai. In: Kóczé A. (szerk.), *Nehéz sorsú asszonyok feketén fehéren: Roma nők munkaerőpiaci és megélhetési lehetőségei két kistérségben: Kutatási beszámoló*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010: 81–94.
- Konkoly-Thege B, Martos T. (2006) Az Életcél Kérdőív magyar változatának jellemzői. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7(3): 153–169.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH). Népszámlálás 2011. Nemzetiségi Adatok. (Letöltve: 2017.07.21.) http://www.ksh.hu/nepszamlalas/nemzetisegi_adatok
- Kretzschmar M, Mikolajczyk RT. (2009) Contact Profiles in Eight European Countries and Implications For Modelling the Spread of Airborne Infectious Diseases. *PLoS One*, 4(6): e5931.
- Kyuchukov H. (2000) Transformative Education for Roma (Gypsy) Children: An Insider's View. *Intercult. Educ.*, 11(3): 273–280.

- Ladányi J, Szelényi I. Ki a cigány? In: Horváth Á, Landau E, Szalai J. (szerk.), *Cigánynak születni. Új Mandátum*, Budapest, 2000: 179–191.
- Larose S, Boivin M. (2010) Attachment to Parents, Social Support Expectations and Socioemotional Adjustment During the High-School College Transition. *J. Res. Adolescence*, 8(1): 1–27.
- Lee C, Dickson DA, Conley CS, Holmbeck GN. (2014) A Closer Look at Self-Esteem, Perceived Social Support, and Coping Strategy: A Prospective Study of Depressive Symptomatology Across the Transition to College. *J. Soc. Clin. Psychol.*, 33(6): 560–585.
- Lehmann W. (2014) Habitus Transformation and Hidden Injuries: Successful Working-class University Students. *Sociol. Educ.*, 87(1): 1–15.
- Lin N. A Network Theory of Social Capital. In: Castiglione D, van Deth JW, Wolleb G. (szerk.), *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford, 2008: 50–69.
- Lin N, Dumin M. (1986) Access to Occupations Through Social Ties. *Soc. Networks*, (8): 365–383.
- Linville PW. (1987) Self-Complexity as a Cognitive Buffer against Stress-Related Illness and Depression. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 52(4): 663–676.
- Locks AM, Hurtado S, Bowman MA, Oseguera L. (2008) Extending Notions of Campus Climate and Diversity to Students' Transition to College. *Rev. High. Educ.*, Spring 31(3): 257–285.
- London HB. Transformations: Cultural Challenges Faced by First-Generation Students. In: Zwerling LS, London HB. (szerk.), *First-Generation Students: Confronting the Cultural Issues (New Direction for Community Colleges) 80 Winter*. Jossey-Bars, San Francisco, 1992: 5–12.
- Lonkila M. *Social Networks in Post-Soviet Russia: Continuity and Change in the Everyday Life of St.Petersburg Teachers*. Kikumora Publications, Helsinki, 1999.

- Loury GC. A Dynamic Theory of Racial Income Differences. In: Wallace PA, Le Mund A. (szerk.), *Women, Minorities, and Employment Discrimination*. Lexington Books, Lexington, 1977: 153–188.
- Marsden PV, Campbell K. (1984) Measuring Tie Strength. *Soc. Forces*, 63(2): 482–501.
- Marsden PV, Campbell K. (2012) Reflections on Conceptualizing and Measuring Tie Strength. *Soc. Forces*, 91(1): 17–23.
- Máté D. (2015) Reziliens romák identitáskonstrukciói. *Erdélyi Társadalom*, 13(1): 43–55.
- McCarty C. (2002) Measuring Structure in Personal Networks. *JoSS*, 3(1) (Letöltve: 2017.08.02.) <http://www.cmu.edu/joss/content/articles/volume3/McCarty.html>
- McCarty C. *EgoNet: Egocentric Network Study Software*. University of Florida, 2007.
- Messing V. (2006) Lyukakból szőtt háló: Háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. *Szociológiai Szemle*, 16(2): 37–54.
- Messing V, Molnár E. (2011) Bezáródó kapcsolati hálók: szegény roma háztartások kapcsolati jellemzői. *Esély*, 22(5): 47–74.
- Messing V. (2014a) Methodological puzzles of surveying Roma/Gypsy populations. *Ethnicities*, 14(6): 811–829.
- Messing V. Apart or together: motivations behind ethnic segregation in education across Europe. In: Schiff C és Szalai J. (szerk.), *Migrant, Roma and Post-colonial Youth in Education across Europe: Being ‘visibly different’*. Palgrave, London, 2014b: 17–34.
- Messing V. (2017) Differentiation in the making: consequences of school integration of Roma. *European Education*, 49(1): 89–103.
- Miguel Luken V. de, Lubbers MJ, Solana Solana M, Rodríguez-García D. (2015) Evaluation of the Relational Integration of Immigrants in Mixed Unions Based on an Analysis of their Personal Networks. *Rev. Esp. Investig. Soc.*, (150): 151–172.
- Molina JL, Petermann S, Herz A. (2015) Defining and Measuring Transnational Social Structures. *Field Method*, 27(3): 223–243.

- Mollic K, Gray B, Treviño L. (2003) Racial Homophily and Its Persistence in Newcomers' Social Networks. *Organ. Sci.*, 14(2): 123–136.
- Museus SD, Neville KM. (2012) Delineating the Ways That Key Institutional Agents Provide Racial Minority Students With Access to Social Capital in College. *J. Coll. Stud. Dev.*, 53(3): 436–452.
- Musu-Gillette L, de Brey C, McFarland J, Hussar W, Sonnenberg W, Wilkinson-Flicker S. Status and Trends in the Education of Racial and Ethnic Groups 2017 (NCES 2017-051). U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC, 2017. (Letöltve: 2018.11.20.)
<http://nces.ed.gov/pubsearch>
- Newcomb TM. Student Peer-Group Influence. In: Sanford N. (szerk.), *The American College: A Psychological and Social Interpretation of the Higher Learning*. John Wiley and Sons, New York, 1962: 469–488.
- Nora A. (2001) The Depiction of Significant Others in Tinto's "Rites of Passage": A Reconceptualization of the Influence of Family and Community in the Persistence Process. *J. Coll. Stud. Ret.*, 3(1): 41–56.
- Nunez A-M. (2009) Latino Students' Transitions to College: A Social and Intercultural Capital Perspective. *Harvard Educ. Rev.*, 79(1): 22–48.
- Óhidy A. (2013) From Multiple Deprivation to Success – Educational Careers Often Roma and Gypsy Women. *Hung. Educ. Res. J.*, 3: 1–6.
- O'Keeffe P. (2013) A Sense of Belonging: Improving Student Retention. *Coll. Stud. J.*, 47(4): 605–613.
- O'Nions H. (2010) Different and Unequal: the Educational Segregation of Roma Pupils in Europe. *Intercult. Educ.*, 21(1): 1–13.
- Örkény A, Székelyi M. (2001) Sikeres romák. Véletlen vagy követhető példa? *Dialógus*, 2001(1): 76–89.
- Orsós A. A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai. In: Bódi Zs. (szerk.), *Cigány néprajzi tanulmányok*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1997: 194–197.

- Ostrove JM, Long SM. (2007) Social Class and Belonging: Implications for College Adjustment. *Rev. High. Educ.*, 30(4): 363–389.
- Read JM, Edmunds WJ, Riley S, Lessler J, Cummings DA. (2012) Close Encounters of the Infectious Kind: Methods to Measure Social Mixing Behaviour. *Epidemiol. Infect.*, 140(12): 2117–2130.
- Rodríguez-García D. (2006) Mixed Marriages and Transnational Families in the Intercultural Context. *J. Ethn. Migr. Stud.*, 32(3): 403–433.
- Rosenberg M. *Conceiving the Self*. Basic Books, London, 1979: 5–300.
- Ryan J, Sackrey C. *Strangers in Paradise: Academics from the Working Class*. South End Press, Boston, MA, 1984: 1–328.
- Pantea M-C. (2014) Affirmative Action in Romania's Higher Education: Roma Students' Perceived Meanings and Dilemmas. *Brit. J. Sociol. Educ.*, 36(6): 896–914.
- Pascarella ET, Terenzini PT. *How College Affects Students: A Third Decade of Research* (2nd ed.). Jossey-Bass, San Francisco, 2005: 1–650.
- Pataki F. (2005) *A Nékosz-legenda*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005: 1–516.
- Perna LW, Titus M. (2005) The Relationship between Parental Involvement as Social Capital and College Enrollment: An Examination of Racial/Ethnic Group Differences. *J. High. Educ.*, 76(5): 485–518.
- Petróczi A, Nepusz T, Bazsó F. (2007) Measuring Tie-Strength in Virtual Social Networks. *Connections*, 27(2): 39–52.
- Poortinga W. (2012) Community Resilience and Health: The Role of Bonding, Bridging, and Linking Aspects of Social Capital. *Health Place*, (18): 286–295.
- Portes A, Sensenbrenner J. (1993) Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *AJS*, 98(6): 1320–1350.
- Portes A. (1998) Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annu. Rev. Sociol.*, (24): 1–24.
- Pusztai G. (2004) Kapcsolat a jövő felé. Közösségi erőforrások szerepe roma/cigány diplomások iskolai pályafutásának alakulásában. *Valóság*, 47(5): 69–84.

- Putnam RD. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1993: 163–186.
- Ream RK, Stanton-Salazar RD. The Mobility/Social Capital Dynamic: Understanding Latino Families and Students. In: Paik SJ, Walberg HJ. (szerk.), Narrowing the Achievement Gap. Issues in Children's and Families' Lives. Springer, Boston, MA, 2007: 67–89.
- Rendon L, Jalom R, Nora A. Theoretical Considerations in the Study of Minority Student Retention in Higher Education. In: Braxton JM. (szerk.), Reworking the Student Departure Puzzle. Vanderbilt University Press, Nashville, 2000: 127–156.
- Rios-Aguilar C, Deil-Amen R. (2012) Beyond Getting in and Fitting in. An Examination of Social Networks and Professionally Relevant Social Capital Among Latina/o University Students. *J. Hisp. High. Educ.*, 11(2): 179–196.
- Sallay V, Martos T, Földvári M, Szabó T, Ittész A. (2014) A Rosenberg Önértékelés Skála (RSES-H): alternatív fordítás, strukturális invariancia és validitás. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15(3): 259–275.
- Schmidt CK, Piontkowski S, Raque-Bogdan TL, Schaefer Ziemer K. (2014) Relational Health, Ethnic Identity, and Well-Being of College Students of Color: A Strengths-Based Perspective. *Couns. Psychol.*, 42(4): 473–496.
- Sedlacek WE. (1987) Black Students on White Campuses: 20 Years of Research. *J. Coll. Stud. Dev.*, 40(5): 538–550.
- Seymour S, Ray J. (2015) Grads of Historically Black Colleges Have Well-Being Edge. Gallup. (Letöltve: 2018.12.05.) <http://news.gallup.com/poll/186362/grads-historically-black-colleges-edge.aspx>.
- Sik E. A kapcsolati tőke szociológiája. Eötvös Kiadó, Budapest, 2012: 5–28.
- Sivanandan A. (1977) The Liberation of the Black Intellectual. *Race Class*, 18(4): 329–343.
- Skrabski A, Kopp M, Kawachi I. (2003) Social Capital in a Changing Society: Cross Sectional Associations with Middle Aged Female and Male Mortality Rates. *J. Epidemiol. Commun. H.*, 57(2): 114–119.

- Smith B. (2007) Accessing Social Capital through the Academic Mentoring Process. *Equity Excell. Educ.*, 40(1): 36–46.
- Snyder TD. (szerk.) 120 Years of American Education: A Statistical Portrait. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, Washington DC, 1993. (Letöltve: 2018.11.22.) <https://nces.ed.gov/pubs93/93442.pdf>
- Soucy N, Larose S. (2000) Attachment and Control in Family and Mentoring Contexts as Determinants of Adolescent Adjustment at College. *J. Fam. Psychol.*, 14(1): 125–143.
- Stanton-Salazar RD, Dornbusch SM. (1995) Social Capital and the Reproduction of Inequality: Information Networks among Mexican-origin High School Students. *Sociol. Educ.*, 68(2): 116–135.
- Stanton-Salazar RD. *Manufacturing Hope and Despair: The School and Kin Support Networks of U.S.-Mexican youth.* Teachers College Press, New York, 2001: 1–352.
- Stanton-Salazar RD. Social Capital among Working-Class Minority Students. In: Gibson M, Gandara P, Peterson Koyama J. (szerk.), *School connections: U.S. Mexican Youth, Peers, and School Achievement.* Teachers College Press, New York, 2004: 18–38.
- Stanton-Salazar RD. (2010) A Social Capital Framework for the Study of Institutional Agents and their Role in the Empowerment of Low-Status Students and Youth. *Youth Soc.*, 10(5): 1–44.
- Steele, CM. (1994) A Threat in the Air. How Stereotypes Shape Intellectual Identity and Performance. *Am. Psychol.*, 52(6): 613–629.
- Strayhorn TL. (2008) Sentido de Pertenencia. A Hierarchical Analysis Predicting Sense of Belonging Among Latino College Students. *J. Hisp. High. Educ.* 7(4): 301–320.
- Strayhorn TL. *College Students' Sense of Belonging: A Key to Educational Success for all Students.* Routledge, New York, 2012: 1–126.

- Szabóné Kármán J. A magyarországi roma/cigány értelmiség histográfiája, helyzete, mentális állapota. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012: 13–228.
- Székelyi M, Örkény A, Csepeli Gy. (2001) Romakép a mai magyar társadalomban. Szociológiai Szemle, 2001(3): 19–46.
- Székelyi M, Örkény A, Csepeli Gy, Barna I. A siker fénytörései. Sík Kiadó, Budapest, 2005: 17–162.
- Szuhay P. A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra, vagy a szegénység kultúrája. Panoráma, Budapest, 1999: 11–36.
- Terenzini PT, Rendón LI, Upcraft ML, Millar SB, Allison KW, Gregg PL, Jalomo R. (1994) The Transition to College: Diverse Students, Diverse Stories. Res. High. Educ., 35(1): 57–73.
- Thayer PB. Retention of Students from First Generation and Low Income Backgrounds. Council for Opportunity in Education, Washington, 2000. (Letöltve: 2014.05.26.) <http://www.csun.edu/afye/documents/Thayer-2000-first-gen-retention-lit-review.pdf>
- Thoits PA. (1983) Multiple Identities and Psychological Weil-Being – a Reformulation and Test of the Social-Isolation Hypothesis. Am. Sociol. Rev., 48(2): 174–187.
- Thomas S. (2000) Ties that Bind: A Social Network Approach to Understanding Student Integration and Persistence. J. High. Educ., 71(5): 591–615.
- Tierney WG. Power, Identity and the Dilemma of College Student Departure. In: Braxton JM. (szerk.), Reworking the Student Departure Puzzle. Vanderbilt University Press, Nashville, 2000: 213–256.
- Tinto V. Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition (2nd ed.). Chicago: The University of Chicago Press, Chicago, 1993: 1–212.
- Tinto V. (1998) Colleges as Communities: Taking Research on Student Persistence Seriously. Rev. High. Educ., 21(2): 167–177.
- Torkos K. (2005) Két kultúra határán – cigány diplomások életútvizsgálata az ezredfordulón Magyarországon. Ph.D. disszertáció Debreceni Egyetem BTK

Interdiszciplináris Társadalomtudományok és Bölcsészettudományok Doktori Iskola, Neveléstudományi Doktori Program.

Tóth KD. Sikeres cigányok identitása Angliában és Magyarországon. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008: 1–174.

Turner CSV. (1994) Guests in Someone Else's House: Students of Color. *Rev. High. Educ.*, 17(4): 355–370.

Vacca R, Solano G, Lubbers MJ, Molina JL, McCarty C. (2018) A Personal Network Approach to the Study of Immigrant Structural Assimilation and Transnationalism. *Soc. Networks*, (53): 72–89.

Van der Gaag MPJ., Snijders TAB. Proposals for the Measurement of Individual Social Capital. In: Flap HD, Völker B. (szerk.), *Creation and Returns of Social Capital*. Routledge, London, 2004: 199–218.

Van Driel B. (1999) The Gandhi Secondary School: an Experiment in Roma Education. *Eur. J. Intercultural Studies*, 10(2): 173–182.

Van Gennep A. *The Rites of Passage*. University of Chicago Press, Chicago, 1960: 1–212.

Varga A. (2013) Roma szakkollégium az oktatáspolitikában. *Romológia*, 1(1): 60–71.

Velkovski Z. *Romaversitas – Macedonia*. Evaluation Report. Foundation Open Society Institute – Macedonia, Skopje, 2011.

Weidman JC. Socialization of Students in Higher Education: Organizational Perspectives. In: Conrad C, Serlin RC. (szerk.), *The Sage Handbook for Research in Education: Engaging Ideas and Enriching Inquiry*. Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2006: 253–262.

Williams DR, Mohammed SA. (2009) Discrimination and racial disparities in health: Evidence and needed research. *J. Behav. Med.*, 32: 20–47.

Winkle-Wagner R. (2009) The Perpetual Homelessness of College Experiences: The Tensions between Home and Campus for African American Women. *Rev. High. Educ.*, 33(1): 1–36.

- Virág Á. (2018) Mobilitás a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatban. *Romológia*, 6(2): 131–140.
- West C. (1993) The Dilemma of the Black Intellectual. *J. Blacks High. Educ.*, 2(1993-1994): 59–67.
- Wolf-Wendel L, Ward K, Kinzie J. (2009) A Tangled Web of Terms: The Overlap and Unique Contribution of Involvement, Engagement, and Integration to Understanding College Student Success. *J. Coll. Stud. Dev.*, 50(4): 407–428.
- Woolcock M. (2001) The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1): 11–17.
- Yang K. (2007) Individual Social Capital and Its Measurement in Social Surveys. *Surv. Res. Methods*, 1(1): 19–27.
- Zou, X. (2009) Social Networks and Subjective Well-being: Regulatory Fit between Self-regulation and Network Structure. Ph.D. dissertation. Columbia University.

10. Saját publikációk jegyzéke

Disszertációhoz kapcsolódó közlemények

- Dávid B, Szabó T, **Lukács J. Á.** Személyes kapcsolatok: a sikeres társadalmi beilleszkedés lehetséges erőforrásai a keresztény roma szakkollégisták körében. Részletek a 2011-2016 között készült utánkövetéses vizsgálat eredményeiből. In: Antal I. (szerk.), A roma kisebbség integrációja Magyarországon. Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs, 2018: 130–147.
- Lukács J. Á.**, Dávid B. (2018) Roma Undergraduates' Personal Network in the Process of College Transition. A Social Capital Approach. *Res. High. Educ.*, 57(1): 1–19.
- Dávid B, **Lukács Á.**, Huszti É, Barna I. Kapcsolati napló – pluszok és mínuszok: Új módszer az egocentrikus kapcsolathálózat kutatásában. In: Kovách I. (szerk.), Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban. MTA, Belvedere, Budapest, 2017: 331–358.
- Dávid B, Huszti É, **Lukács Á.** A társas kapcsolatok jelentősége a társadalmi integrációban. In: Kósa Zs. (szerk.), Helyzetkép a magyarországi romákról Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016: 67–86.
- Dávid B, Barna I, Huszti É, **Lukács Á.** Contact Diary: Survey Tool Guide to Explore Egocentric Networks and Social Integration in Hungary. In: Zhaoke, B. (szerk.), Beyond the Transition: Social Change in China and Central-Eastern Europe. Social Science Academic Press, Peking, 2016b: 212–227.
- Lukács Á.**, Feith HJ. (2016) Betegjogok etnikai metszetben. *Orv. Hetil.*, 157(18): 712–717.
- Lukács Á.** (2015) Naplózott kapcsolataink: Recenzió Huszti Éva Megismer-hetem c. könyvéről. *Párbeszéd Szociális Munka Folyóirat*, 2(3)
- Lukács Á.** Roma diplomások kiemelkedésének útjai. In: Gereben F, Lukács Á. (szerk.), Fogom a kezét, és együtt emelkedünk: Tanulmányok és interjúk a roma integrációról. JTMR Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2013a: 77–104.

- Lukács Á.** „Most rajtunk a világ szeme, mi most mindent jobbra tehetünk”: Szemelvények a Jezsuita Roma Szakkollégium hallgatóival folytatott beszélgetésekből. In: Gereben F, Lukács Á. (szerk.), Fogom a kezét, és együtt emelkedünk: Tanulmányok és interjúk a roma integrációról. JTMR Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2013b: 257–276.
- Lukács Á.** (2011) Roma értelmiségiek identitása. Valóság: Társadalomtudományi Közlöny, 54(10): 79–95.

A disszertáció témájától független közlemények

- Feith HJ, Lehotsky Á, **Lukács Á**, Gradvohl E, Füzi R, Mészárosné Darvay S, Bihariné Krekó I, Karacs Zs, Soósné Kiss Zs, Falus A. (2018) Methodological approach to follow the effectiveness of a hand hygiene peer education training programme at Hungarian schools. *Developments in Health Sciences*, 1(2), 39–44.
- Feith HJ, Lehotsky Á, Füzi AR, **Lukács Á**, Csimá Z, Gradvohl E, Mészárosné Darvay S, Bihariné Krekó I, Zombori J, Falus A. (2018) Egy iskolai kézhigiénes egészségnevelési program hatásvizsgálatának tanulságai – az első pilot eredmények. *IME*, 17(2): 18–23.
- Feith HJ, **Lukács J. Á**, Gradvohl E, Füzi R, Mészárosné Darvay S, Bihariné Krekó I, Falus A. (2018) Health Education – Responsibility – Changing Attitude. A new Pedagogical and Methodological Concept of Peer Education... *Acta Univ. Sapientiae, Social Analysis*, 8(2018): 55–74.
- Kolosai N, Darvay S, Füzi AR, **Lukács J. Á**, Gradvohl E, Soósné Kiss Zs, Bihariné Krekó I, Zombori J, Nagyné Horváth E, Fritúz G, Falus A, Lehotsky Á, Feith HJ. (2018) A kortársoktatás elméleti és gyakorlati aspektusai – A TANTUdSZ program tapasztalatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 68(7-8.): 20–50.
- Lehotsky Á, Falus A, **Lukács Á**, Füzi AR, Gradvohl E, Mészárosné Darvay S, Bihariné Krekó I, Berta K, Deák A, Feith HJ. (2018) Kortárs egészségfejlesztési programok közvetlen hatása alsó tagozatos gyermekek kézhigiénes tudására és megfelelő kézmosási technikájára. *Orv. Hetil.*, 159(12): 485–490.

- Lukács J. Á.**, Mészárosné Darvay S, Soósné Kiss Zs, Füzi R, Bihariné Krekó I, Gradvohl E, Kolosai N, Falus A, Feith HJ. (2018) Kortárs egészségfejlesztési programok gyermekek és fiatalok körében a hazai és a nemzetközi szakirodalom tükrében – Szisztematikus áttekintés. *Egészségfejlesztés*, 59(1): 6–24.
- Tésenyi T, **Lukács Á.**, Járny M, Lukács G. (2017) Kapcsolathálózati kutatás magyarországi kórházi lelkigondozók körében. *Embertárs*, 2017(1): 5–22.
- Bálint M, Gáspár J, Göncz B, Susánszky P, Szanyi-F E, **Lukács Á.**, Susánszky P. (szerk.) *Fiatalok közösségben: Elméletek, gyakorlatok*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 2015. 117 p.
- Lukács Á.** (2014) Rashajok, papok, szerzetesek: Istenes emberek a cigányok között. *Vigilia*, 79(11): 879–880.
- Gereben F, **Lukács Á.** (szerk.) *Fogom a kezét, és együtt emelkedünk: Tanulmányok és interjúk a roma integrációról*. JTMR Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2013. 352 p.
- Lukács Á.** A tuzséri Kegyelem cigány baptista gyülekezet példája. In: Gereben F, Lukács Á. (szerk.), *Fogom a kezét, és együtt emelkedünk: Tanulmányok és interjúk a roma integrációról*. JTMR Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2013: 155–165.
- Lukács Á.** (2011) Mit értékelnek a magyarok? *Valóság*, 54(7): 102–105.

11. Köszönetnyilvánítás

Szeretnék mindenekelőtt köszönetet mondani a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat hallgatóinak, hogy bizalmukba fogadtak, és megosztották velem sorsukat, mindennapjaikat. Természetesen köszönet illeti a szakkollégiumok vezetőit és munkatársait a kutatásban való együttműködésért. Köszönettel tartozom Dr. Gereben Ferencnek, hogy elkötelezetté tett a hazai cigányok ügye iránt, és magától értetődően témavezetőmnek, Dr. Pethesné Dr. Dávid Beátának, aki lehetőséget teremtett a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet nagyszabású kutatásában való részvételre, bevezetett a kapcsolathálózat-elemzés rejtelseibe, emellett inspiráló ötleteivel, pozitív attitűdjével szüntelen támogatta ennek az értekezésnek a megszületését. Köszönet illeti José Luis Molinát és Miranda Jessica Lubberst, a barcelonai Autònoma Egyetem kutatóit, akik iránymutatása nélkül a disszertáció alapkoncepciója nem jöhetett volna létre. Köszönettel tartozom a kapcsolathálózati adatgyűjtésben való közreműködésért Dr. Huszti Évának és Szabó Tündének. Hálás vagyok tanszékvezetőmnek, Dr. Feith Helga Juditnak, hogy hitt bennem és a Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar Társadalomtudományi Tanszékén dolgozó kollégáimnak, hogy a fokozatszerzés alatt mindvégig támogattak, akár a munkaterhek átvállalásával is. Köszönetet szeretnék mondani csoporttársaimnak, azaz a Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola 4/3-as program PhD hallgatóinak, hogy az elmúlt évek munkájához folyton derűs légkört teremtettek. Végül, de nem utolsó sorban hálával tartozom családomnak, különösen a férjemnek, aki a PhD képzés és fokozatszerzés éve alatt türelemmel mellettem volt

Melléklet

1. Melléklet A kapcsolati naplóban használt névinterpretáló kérdések

Szociodemográfiai kérdések	<ul style="list-style-type: none"> • Nem (<i>Férfi, Nő</i>) • Kor • Etnikum (<i>Roma, Nem roma</i>) • Iskolai végzettség (<i>8 általános, vagy alacsonyabb, szakmunkásképző, érettségi, főiskola, egyetem</i>) • Foglalkozás • Település (lakóhely)
Kapcsolatra vonatkozó kérdések	<ul style="list-style-type: none"> • Kapcsolat típusa (<i>házastárs/párkapcsolat, szülő, gyermek, testvér, egyéb rokon, régebbi szomszéd, jelenlegi szomszéd, régebbi osztálytárs, jelenlegi osztálytárs, régebbi tanár, jelenlegi tanár, régebbi vagy jelenlegi munkatárs, közeli barát, szakkollégiumi munkatárs, szakkollégiumi sorstárs, haver, egyéb kapcsolat</i>) • Milyen régóta ismeri ego altert? (<i>most találkoztak először, pár napja, hetek óta, hónapok óta, évek óta, gyerekkor óta</i>) • Mennyire kedveli ego altert? (<i>utálja, nem kedveli, közömbös, kedveli, nagyon kedveli</i>) • Általában mennyire fontos dolgokat beszéltek meg? (<i>egyáltalán nem fontos, kevésbé fontos, inkább fontos, nagyon fontos</i>) • Általában mennyire személyes dolgokat beszéltek meg? (<i>egyáltalán nem személyes, kevésbé személyes, inkább személyes, nagyon személyes</i>) • Általában milyen gyakran beszél egymással ego és alter (<i>naponta többször, naponta, hetente több alkalommal, hetente, havonta több alkalommal, havonta, ritkábban, mint havonta</i>)
Kérdések a naplóba lejegyzett találkozásról	<ul style="list-style-type: none"> • A beszélgetés helyszíne (<i>Ego lakóhelye, munkahely/iskola, üzleti hely (bank, posta, stb.), nyilvános hely (utca, étterem, kávézó, kocsmá, stb.), alter lakóhelye, alter munkahelye, szakkollégium, egyéb</i>) • A beszélgetés formája (<i>személyes, telefon, online</i>)

2. Melléklet Az egyes változók kommunalitás értékei az érzelmi erőforrás indexben (főkomponens)

Általában mennyire kedveli, vagy utálja ego altert? (-2-2)	0,823
Általában mennyire fontos dolgokat beszél meg ego alterrel? (1-4)	0,887
Általában mennyire személyes dolgokat beszél meg ego alterrel? (1-4)	0,909
Eigenvalue	2,290
% of Variance	76,329

3. Melléklet A roma származású szakkollégisták részletes szociodemográfiai adatai

		N	%
Szakkollégium			
	Budapest	28	23
	Debrecen	31	25
	Miskolc	20	16
	Nyíregyháza	28	23
	Szeged	17	13
Szak			
	egészségügyi	9	8
	zenei, művészeti	14	12
	társadalomtudományi, szociális	21	18
	műszaki, mérnöki, informatikai	22	19
	jog és közigazgatás	13	11
	közgazdasági, pénzügyi	13	11
	pedagógus, bölcsész tanár	21	18
	katekéta, hitoktató, lelkész	3	3
Évfolyam			
	1	33	40
	2	30	36
	3	8	10
	4	5	6
	5	7	8
Településméret			
	5000>	53	46
	5001-20000	33	28
	20001-100000	14	12
	100001>	16	14
Régió, Megye			
Nyugat-Dunántúl		2	2
	Győr-Moson-Sopron	-	-
	Vas	1	1
	Zala	1	1
Közép-Dunántúl		2	2
	Komárom-Esztergom	-	-
	Fejér	1	1
	Veszprém	1	1
Dél-Dunántúl		3	3
	Baranya	1	1
	Somogy	2	2
	Tolna	-	-
Közép-Magyarország		11	9
	Budapest	7	6
	Pest	4	3

	N	%
Észak-Magyarország	28	24
Borsod-Abaúj-Zemplén	22	19
Heves	6	5
Nógrád	-	-
Észak-Alföld	46	39
Hajdú-Bihar	12	10
Jász-Nagykun-Szolnok	6	5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	28	24
Dél-Alföld	24	21
Bács-Kiskun	2	2
Békés	13	11
Csongrád	6	5
Apa legmagasabb iskolai végzettsége		
Általános iskola	39	49
Szakmunkásképző/szakiskola	23	29
Középiskola	11	14
Főiskola/Egyetem	6	8
Anya legmagasabb iskolai végzettsége		
Általános iskola	55	54
Szakmunkásképző/szakiskola	18	17
Középiskola	19	19
Főiskola/Egyetem	10	10
Szülők etnikuma		
Mindkét szülő roma	88	78
Csak az apa roma	3	2,5
Csak az anya roma	19	17
Nagyszülő roma	3	2,5
Testvérek száma		
0	7	11
1	26	39
2	19	29
3	10	15
4	4	6
Háztartás nagysága		
1	1	1
2	4	5
3	12	16
4	25	33
5	22	29
6	5	7
7	4	5
8	2	3
9	1	1
Összesen	124	

4. Melléklet A kibocsátó, sorstárs, befogadó, valamint egyéb csoport arányainak (%) megoszlása évfolyamok szerint (súlyozott)

	Kibocsátó	Sorstárs	Befogadó	Host
1. évfolyam	11,5	39,1	46,6	2,8
2. évfolyam	9,2	36,9	50,9	3
3. évfolyam	13,1	26,5	47,2	13,2
4. évfolyam	9	62,5	27,4	1,1
5. évfolyam	5,8	29	61,2	4
Sig.	p=0,110	p<0,001	p<0,001	p=0,014

5. Melléklet A roma hallgatók egyéni kapcsolathálózatából képzett klaszterek (K-Means)

ANOVA	F	Sig.
Zscore: kibocsátó arány a kapcsolathálózatban	82,478	0,000
Zscore: sorstárs arány a kapcsolathálózatban	73,394	0,000
Zscore: befogadó arány a kapcsolathálózatban	113,528	0,000

6. Melléklet Kétmintás t-próba a roma hallgatók egyéni kapcsolathálózatából képzett klaszter-modellek változóinak középpontjaira

Kétmintás t-próba	Átlag	Szórás	Sig.
kibocsátó arány a kapcsolathálózatban 1	0,318	1,170	0,491
kibocsátó arány a kapcsolathálózatban 2	0,290	1,149	
sorstárs arány a kapcsolathálózatban 1	-0,004	0,917	0,505
sorstárs arány a kapcsolathálózatban 2	0,063	0,879	
befogadó arány a kapcsolathálózatban 1	-0,175	0,918	0,540
befogadó arány a kapcsolathálózatban 2	-0,215	0,953	

7. Melléklet A roma hallgatók egyéni kapcsolathálózatából képzett klaszterek közötti eltérések klaszteranalízishez használt változók mentén Post Hoc teszttel (Bonferroni)

Függő változó	Klaszter	Klaszter	Sig.
Zscore: kibocsátó arány a kapcsolathálózatban	1 (bezárkózó)	2	0,000
		3	0,123
	2 (egyensúlyozó)	1	0,000
		3	0,000
	3 (beépülő)	1	0,123
		2	0,000
Zscore: sorstárs arány a kapcsolathálózatban	1 (bezárkózó)	2	0,000
		3	0,000
	2 (egyensúlyozó)	1	0,000
		3	1,000
	3 (beépülő)	1	0,000
		2	1,000
Zscore: befogadó arány a kapcsolathálózatban	1 (bezárkózó)	2	0,743
		3	0,000
	2 (egyensúlyozó)	1	0,743
		3	0,000
	3 (beépülő)	1	0,000
		2	0,000